

AZƏRBAYCANIN NADİR AĞAC VƏ KOL BITKİLƏRİ

Azərbaycan coğrafi vəziyyəti, relyefi, torpağı və iqlimi ilə əlaqədar xüsusi bir bitki örtüyünə malikdir. Azərbaycan florasında 5000-ə yaxın bitki növünə rast gəlinir ki, bunlardan 460-dan artıq növü ağac və kol bitkiləridir. Hal-hazırda mövcud olan bu növlərin hər 3-dən biri məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşməkdədir. Bu bitki növləri içərisində onlarca növün təhlükə altında olduğu müəyyən edilmişdir. Aparılan tədqiqatlara görə hal-hazırda respublikamızda nadir və nəslə kəsilməkdə olan ağac və kol növlərinin sayı 200-ə yaxındır. Bu qədər növ Azərbaycan florasında olan ağac və kol bitkilərinin təxminən 43%-ni təşkil edir. Bu, həyəcan təbilinin çalınması deməkdir. Azərbaycanın təbii florasında olan ağac və kol bitkilərinin növ baxımından təxminən 25%-ə qədəri reliktdir bitkilərdir .

Aparılan təhlillərə görə, 1975-ci ildə Azərbaycanda 24, 1984-cü ildə 28, 1989-cu ildə isə 45 növ nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı, yəni ağac və kol bitkisinin olduğu müəyyən edilmişdir . Nadir bitki növlərinin sayının getdikcə artması ilə əlaqədar bu problemin səbəblərini aşkar edərək, onun qarşısının alınması dövlət strukturlarının və elm müəssisələrin qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biridir. Ona görə də, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 mart 2006-cı il tarixli 1368 № li sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı”nda nadir bitkilərin repatriasiyası, insan amilinin ətraf mühitə təsirinin azaldılması, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində elmi-tədqiqat işlərinin aparılması üçün lazımi şəraitin yaradılması kimi vəzifələr qarşıya bir məqsəd kimi qoyulmuşdur.

Aparılan müşahidələr göstərmişdir ki, Azərbaycan florasında olan

nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitki növlərin areallarının bir hissəsinin mühafizə strategiyası yoxdur. Ölkəmizdə mühafizə olunacaq bitki növlərinin təyin edilməsi, siyahılarının dəqiq hazırlanması, bu bitkilərin nadir bitki kateqoriyalarına aid edilmə səbəblərinin aşkarlanması müasir dövrün ən vacib məsələlərindən biridir. Bu prosesləri öyrənmək üçün əvvəlcə bitkilərin yayılmasını, populyasiya genişliyini, ekoloji tələbatlarını, fizioloji tolerantlığını, reproduktiv biologiyasını, toxum quruluşunu və keyfiyyətini, cücərməsini, kök sistemini və sonrakı inkişaf mərhələlərinin tədqiqi vacibdir .

Dünya florasında məlum olan bitki növlərinin, xüsusilə də məhdud bir arealda yayılan endemlərin qorunması ilə əlaqədar son illərdə çox ciddi tədqiqatlar aparılmaqdadır. İlk öncə tədqiqatçıların qarşısında duran məqsədlərdən biri nadir bitkilərin beynəlxalq qurumlar tərəfindən qəbul edilən təhlükə kateqoriyalarının hansına aid olduğunu müəyyənləşdirmək, sonra isə görülməli tədbirləri bu bitkilərə yönəltməkdir. Bu məqsədlə IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources-Təbiətin və Təbii Ehtiyatların Beynəlxalq Mühafizə İttifaqı), TPC (Threatened Plant Committee - Təhlükədə olan Bitki Komitəsi) kateqoriyası, WWF (World Wildlife Foundation-Dünya Vəhşi Təbiət Fondu), OPTIMA (Organization for the Phytotaxonomic Investigation of the Mediterranean Area-Aralıq Dənizi Bölgəsinin Fitotaksonomik Tədqiqi Təşkilatı) kimi təşkilatların fəaliyyəti ilə yanaşı hər bir ölkə öz bitki aləmini mühafizə etmək məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər görməkdədir. Xüsusilə nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan bitkiləri mühafizə etmək üçün Milli Parklar, qoruqlar və yasaqlıqlar yaradılmaqdadır. Dünyanın təbii həyatını mühafizə etmək məqsədilə İsveçrənin Bern şəhərində 1979-cu ildə təşkil olunan ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı bir toplantıda qəbul

edilən qərarlar dünyanın bir çox ölkələrinin parlamentində təsdiqlənərək qanun halını almışdır. 1974-cü ildə Avropa Şurası təbiəti qorumaq məqsədilə qərarlar qəbul etmiş və 1977-ci ildə Avropa ölkələri tərəfindən 1500-ə qədər bitki növünün siyahısı yerləşən “Red Data Book” kitabı buraxılmışdır. 1982-ci ildə nadir bitkilərin bu siyahısına Avropa florasının çap olunmasından sonra baxılaraq 1983-cü ildə yenidən nəşr olunmuşdur. Bu cür siyahılar IUCN və OPTIMA-nın təşkilatçılığı ilə Afrika və Şimal ölkələrində 1980-ci illərdə çap olunmuşdur. 1980-ci ilə qədər istifadə olunan təhlükə kateqoriyalarına yenidən baxılması və daha obyektiv meyarlarda saxlanması məqsədilə 1994-cü ildə IUCN (ƏMBMİ) yeni bir kateqoriyası yaradılmış və bu təşkilatın bir qolu olan WCMC (World Conservation Monitoring Centre-Dünya Mühafizəsinin Monitoring Mərkəzi) 40 illik tədqiqat nəticəsində 33 minə qədər bitki növünü bu kateqoriyalara görə təsnif etmişdir.

Azərbaycan florasında yayılan nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitkilərin mühafizəsi üçün qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Ətraf mühitin mühafizə edilməsi 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz yerini almışdır. Bununla yanaşı ölkəmizdə biomüxtəlifliyin bir qolu olan bitkilərin qorunması ilə əlqədar 1996-cı ildə “Bitki mühafizəsi haqqında” qanun qəbul etmişdir.

Qafqaz florasına aid bitki növlərinin yarıdan çoxuna Azərbaycanda rast gəlmək olar. Ölkəmizin nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitkilərini qorumaq üçün keçmiş SSRİ dövründə Azərbaycan SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarı ilə (1977, 25 iyul) “Qırmızı Kitab”ın çap olunması tövsiyə edilmişdir. 400 növ nadir bitkinin mühafizə edilməsi üçün Nazirlər Soveti 16.03.1982 tarixli, 38№-li qərar qəbul etmişdir. 1989-cu ildə Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” çap olundu. Bu kitabda 140 nadir növ öz əksini tapmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və AMEA Botanika institutunun təşkilatçılığı ilə 2013-cü ildə Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın 2-ci nəşri çapa verilmişdir. Bu kitaba 300 nadir bitki və göbələk növü daxil edilmişdir.

Aparılan tədqiqatlar göstərmişdir ki, floramızda olan bir çox növlərin nəsli kəsilmək üzrədir və belə növlərin təbiətdə qalması və qorunması üçün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Bununla yanaşı Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nda olmayan bəzi növlərin də bu kitaba əlavə olunması labüddür. Bu baxımdan Azərbaycanda “Qırmızı Kitabı”n hər 5 ildən bir yeni nəşrinə ehtiyac vardır. İndiyə kimi nadir bitki statusu almış bitkilərin İUCN (ƏMBMİ) təhlükə kateqoriyalarına görə meyarları müəyyən edilməmişdir.

Aparılan tədqiqatlardan məlum olmuşdur ki, introduksiya edilən bitki növləri təbiətdə yayılan növlərin 68%-ni, cinslərin 87%-ni və fəsilələrin 95 %-ni təşkil edir.

Ölkəmizin təbii florasında olan hansısa bir bitki növünün mühafizəsinin zəruriliyini bildirməyin və bunu əsaslandırğın böyük əhəmiyyəti var. Yalnız bitkilərin adını bilmək onu qorumaq deyildir. Mühafizə edilərək bitki növlərinin bioekoloji xüsusiyyətlərini öyrəndikdən sonra siyahıların hazırlanması daha düzgün hesab olunur. Nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitkilərin siyahısını hazırlayarkən təbiətdə tədqiqatçıların qoruq və yaşıllıqlarda çalışan insanların bu taksonları tanıya bilməsi vacibdir. Bu mövzu 1977-ci ildə Upsalada keçirilən “Systematic Botany Plant Utilization and Biosphera Conservation” adlı simpoziumda müzakirə olunmuşdur.

İlkin növbədə respublikamızda yayılan nadir və nəsli kəsilməkdə olan ağac və kol növlərinin areallarının azalmasına və nəslinin yoxa çıxmalarına səbəb olan amilləri araşdırmaq vacibdir. Son illərdə ölkəmiz-

də sənayenin inkişafı və yeni fabrik və zavod, kənd və qəsəbələrin salınması bəzən kiçik bir arealda yayılan bitkilər üzərində təhlükə mənbəyi olur. Ermənistanın Azərbaycan ərazisinin 20%-ni işğal etməsi və oradan qaçqın düşən bir milyon vətəndaşımızın yeni ərazilərdə məskunlaşması və fəaliyyət göstərməsi nadir bitkilərə qarşı bu təhdidi bir azda artırmışdır. Belə ki, son illərdə dənizkənarı bölgələrdə bağ evləri tikintilərinin daha da genişlənməsi Azərbaycanın bir sıra nadir bitkilərinin areallarını kiçiltmiş hətta nəslinin yox olma təhlükəsi altına almışdır. Nəticəsində Xəzər dənizi sahilləri yaxınlığında bitən *Calligonum aphyllum*, *C. bakuense* kimi növlərin arealları kiçilmiş hətta nəsillərinin kəsilməsi təhlükəsinə gətirib çıxarmışdır.

Əkin sahələrinin genişləndirilməsi, əkin işlərində texnikadan geniş istifadə olunması ilə bağlı ölkəmizdə olan bozqır ərazilərin tarlaya çevrilməsi də bir sıra bitki areallarının daralmasına səbəb olmuşdur. Endem və ya nadir bitkilər ən çox dağlıq ərazilərdə qalmış və öz genofondlarını mühafizə etmişlər. Lakin, belə bölgələrdə əkinə yararlı yerlərin şumlanması nadir bitkilərin nəsilini yoxa çıxma təhlükə altına almışdır. Eyni zamanda otlaq və biçənəklərdən səmərəsiz şəkildə istifadə olunmasında ölkəmizdə yayılan bir çox nadir növlərin yox olmasına səbəb olmaqdadır. Son illərdə Azərbaycanda iribuynuzlu heyvandarlığın və qoyunçuluğun inkişafı 8 milyondan çox xırdabuynuzlu heyvanın və 3 milyona yaxın iribuynuzlu mal-qaranın sayının artmasına səbəb olmuşdur. Bu qədər olan heyvanın otarılması üçün ölçülü otarılma sahəsi olmalıdır. Lakin respublikamızda otarılma sahələrinin heyvanların sayına nisbətən az olması aşırı otarılmaya səbəb olmuş və nəticədə görə bir sıra bitki növlərinin nəslini yox olma təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Bununla bərabər qış aylarında heyvanların, əsasən, iribuynuzlu mal-qaranın yemləndirilməsi üçün yem ehtiyatı top-

lamaq məqsədilə biçənlərdən istifadə olunur. Biçənlərdən uzun illər istifadə olunması həmən ərazilərdə bitən bir sıra nadir bitkilərin nəslinin azalmasına səbəb olmuşdur.

Xəzər dəniz sahillərində v  respublikamızın digər mənzərəli bölgələrində turizmin inkişafı ilə olan bir sıra istirahət məskənləri inşa edilməsi bir sıra nadir bitki növləri zərər  k kir. Ölkəmizdə istirahət  c n turizm məskənlərinin salınması Talış, İsmayılı-Qəbələ, Quba-Xaçmaz, Zaqatala-Balakən bölgələrində daha da inkişaf etməkdədir. Azərbaycanın nadir v  nəsli kəsilməkdə olan ađac v  kol bitkilərinin 80%-nin çoxu bu bölgələrdə yayılmışdır. Turizmin bu cür sürətli inkişafı həmən bölgələrdə bitən nadir bitkilərin təbii areallarını sürətlə daralmaqdadır.

Respublikamızın florasında 800 növdən artıq bitki n v  dərman effektinə malikdir. Dünyada hazırlanan dərmanların 50%-dən çoxu bitki mənşəlidir. Buna görə də bu tipdə olan bitki növlərinin müxtəlif orqanlarının toplanması, bunların ixracı edilməsi və respublikamızda geniş istifadə olunması da bəzi nadir bitkilərin areallarının getdikcə azalmasına səbəb olur. Bu kimi hadisələr nəticəsində ölkəmizdə olan nadir bitkilərin, əsas etibarilə dərman və aromatik bitkilərin təbii populyasiyalarının azalması artıq mütəxəssislər tərəfindən də qeyd edilməkdədir . Son illərdə geofitl rin, bir çox dərman və aromatik bitkilərin təbiətdən toplanması və satılması aşırı h dd  çatmışdır. Bu baxımdan, ilk öncə vətəndaşların bu sahədə maarifl ndirilm li və sonra nadir bitkilərin qorunma tədbirləri görülməlidir.

Hava və su çirklənməsi ilə yanaşı torpađın çirklənməsinə də səbəb olan digər faktorlardan biri pestisidlərdən geniş istifadə olunmasıdır. Bu zaman belə ərazilərdə olan bir sıra bitki və heyvan növləri zərər  k kir. İnsanların sahəni yabanı otlardan təmizləmək  c n kimyəvi dərmanlardan

geniş istifadə etməsi kosmopolit yabanı ot bitkilərini məhv etməklə yanaşı həmən ərazilərdə yayılan bəzi ağac və kol bitkilərini dəsıradan çıxarır. İnsanın belə fəaliyyətinin təsirlərindən ot bitkilərinin arealları azalmaqda davame dir.

Ölkəmizdə olan nadir bitki növlərinin azalmasına və ya nəslinin kəsilməsinə səbəb olan amillərdən biri də yanğınlardır. Bu baxımdan yanğınların baş verməməsi üçün ilk növbədə vətəndaşlarımızın maarifləndirilməsi vacibdir. Respublikamızın bir çox ərazisi ağac-kol tipli bitki örtüyünə malikdir. Belə ərazilər yanğına qarşı çox həssasdır. Yanğınlar zamanı isə bu ərazilərdə bitən nadir və nəslı kəsilməkdə olan ağac və kol bitkiləri yoxolma təhlükəsi ilə qarşılaşır. Buna görə də yanğınların baş verməməsi üçün bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir. Bu təhlükəyə ilə tez-tez məruz qalan bitki növlərindən *Taxus baccata*, *Pinus eldarica*, *P. Kochiana*, *Punica granatum*, *Cotoneaster saxatilis*, *Juniperus foetidissima*, *Pistacia mutica*, *Rhus coriaria*, *Rosa spp*, *Pyracantha coccinea* və s. göstərmək olar.

Təqdim edilən kitabda İUCN (2001) 3.1 versiyasında qəbul edilmiş kateqoriyalardan istifadə edilmişdir - Nəslı kəsilməmiş – Extinct (EX), Təbiətdə nəslı kəsilməmiş – Extinct in the Wild (EW), Kritik vəziyyətdə olan – Critically Endangered (CR), Nəslı təhlükədə olan – Endangered (EN), Sayı azalan – Vulnerable (VU), Təhlükəyə yaxın vəziyyətdə olan – Near Threatener (NT), Ən az təhlükə altında olan – Least Concern (LC), Kifayət qədər məlumat yoxdur – Data Deficient (DD), Məlumat yoxdur – Not Evaluated (NE).

Təqdim olunan kitabda MBMİ - Ətraf Mühitin Beynəlxalq Mühafizə İttifaqı (*International Union for Conservation of Nature and Natural Resources - IUCN*) tərəfindən növlərin statusunu müəyyən-

ləşdirmək üçün istifadə edilən kateqoriya, kriteriya və yarımkriteriyaların dan yararlanmış və ƏMBMİ tərəfindən “Qırmızı Siyahı”nın tərtibi zamanı kateqoriya, kriteriya və yarımkriteriyaların verilməsində əlifba-rəqəmli iyerarxiya sistemindən istifadə edilmişdir . Kitabda təqdim olunmuş taksonların təsnifatı APG III sistemindən istifadə edilərək verilmişdir.

Kitabda verilmiş məlumatlardan “Azərbaycan florası”nın, Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”nın və həmçinin “Botanika”, “Ekologiya”, “Dendrologiya” dərsliklərinin tərtibində istifadə oluna bilər və tələbələr, tədqiqatçılar özlərinə lazım olan məlumatları dərs vəsaiti kimi bu əsərdən ala bilərlər.

***Pinopsida* - iynəyarpaqlılar sinfi**

Gymnospermae-Çılpaqtoxumlular

***Familia: Cupressaceae* F.W.Neger**

Sərvkimilər fəsiləsi

***Genus: Juniperus* L.- Ardıc cinsi**

***Species: Juniperus sabina* L.– Qazax ardıcı**

syn: *Sabina vulgaris* Antoine
Cupress. Gatl. 58. t. 80.

Ümumi yayılması: Rusiya, Orta Asiya (Qazaxıstan, Qırğızıstan), Rumıniya, Bolqarıstan, Şimali Monqolustan, Çin (Tyan-Şan), Ukrayna və Ermənistanda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR və Quba rayonu ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Azərbaycanda Quba rayonu meşələrində subalp və alp meşə qurşağında dəniz səviyyəsindən 2000-3000 m hündürlükdə daşlı-qayalı yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda təbii ehtiyatı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Asimmetrik çətirli, ikievli və ya birevli sürünən alçaqboylu, hündürlüyü 0,5-1 m-ə qədər olan koldur. Gövdəsinin qabığı sığallı və qırmızımtıl – sarı rənglidir. Hündürlüyü 1 m-ə çatır. Budaq-

larının qabığı qırmızımtıl – boz və ya qonurdur, çatlayıb parçalanır və ya oduncaqdan xırda parçalar şəklində ayrılır. Yarpaqları dəyirmi, nazik və yaşıldır. Zoğları tünd-yaşıl rəngli xoşagəlməyən kəskin qoxuludur. Cavan yarpaqların şaxələri çox sıxılmışdır, çarpazvarı cüt-cüt düzölmüşdür, ellipsvarı olub, ucları sivri və ya kütüdür. Yarpaqlarının uzunluğu 2,5-3 mm-dir. Yarpaqları iynəlidir, üç il ağacda qalır və belə yaşıl yarpaqların ucları azacıq arxaya əyilmiş olur. Erkək qozacıqları oval şəkilli, ucları dəyirmi, arxası yastı və üzərində pulcuqları vardır. Erkək orqanları 10-15 ədəd yumurtavari-qalxanaoxşar erkəkcikdən ibarətdir. Bunların hər birində 3-7 toz kisəciyi vardır. Dişicik çiçəkləri yumurtavari pulcuqdan ibarət olub, budaqların üzərində yerləşir. Meyvəsi göyümtül rəngi olub qısa ayaqcıq ucunda sallaq şəklində dayanır, tək-tək yerləşir. Toxumları ziyillərlə örtülmüşdür, ovalşəkilli və ya yumurtavaridir, 4-6 sm uzunluqdadır, qonur rəngli və parlaqdır.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyəti və bəzi abiotik amillərin təsiridir.

Becərilməsi: Park və bağlarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii yayıldığı yerlərdə yeni mühafizə sahələrinin yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа .т.1.1939; Флора Азербайджана т.1.1950; Azərbaycanın ağac və kolları. I c. 1961; Azərbaycan SSR-nin “Qırmızı Kitabı”.1989; Красная Книга СССР.1984; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan florasının konspekti I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycan dendroflorası. I cild, 2011.

Familia: Cupressaceae F.W.Neger

Sərvcimilər fəsiləsi

Genus: Juniperus L.- Ardıc cinsi

Species: Juniperus foetidissima Willd. – Agriyli ardıc

Sp. Pl. 4: 853 1806.

Ümumi yayılması: Rusiya, Ukrayna, Yunanıstan, Kipr, Türkiyə, Suriya, İran, Gürcüstan və Ermənistanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Şəki, Qəbələ, Quba, Xanlar, Cəbrayıl, Zəngilan, Şamaxı, Xızı, Naxçıvan MR-in (Ardıc dağı, İlan dağı və s.) ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU A4a;Bb (ii,iii,iv).

Bitdiyi yer: Orta və aşağı dağ qurşaqlarının güney yamaclarında boz səhra-çöl torpaqlarında kol bitki örtüyündə daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 10-20 m hündürlüyü olan düz gövdəli nadir bitki növüdür. Bitkinin budaqları yuxarıya doğru yönəlmişdir. Təpə hissəsi piramida şəklindədir. Zoğları qısa və qalındır, 4 künclüdür, qəhvəyi-boz rəngli qabığı olub başqa növlərin qabığından daha qalındır. 10-15 yaşlarında pulcuqvarı yarpaqları aşırmağa başlayır.

Bəzən bitkidə həm iynə, həm də pulcuqvarı yarpaqlara rast gəlmək mümkündür.

Zoğ üzərində olan yarpaqlarını əzdikdə pis iy verir. Yarpaqlarının uc hissələri yuxarı qalxmış vəziyyətdədir. Yarpaqda yağ vəziləri vardır. Qozaları bir cinsli, bitkilər isə iki evlidir. Qozaları zoğun uc hissəsində tək-tək yerləşir. Yetişmiş qozaların rəngi qırmızımtıl-qara olur. Qozaları 3 cüt pulcuqdan əmələ gəlir. Qozalarda 3 toxum olur. Toxumları şabalıd rəngindədir.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Bəzi park və bağlarda rast gəlinir. Geniş halda becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Bəsitçay, Türyançay Dövlət qoruqlarında mühafizə olunur və Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqların yaradılması məqsədyönlü olardı.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.1. 1939; Azərbaycanın ağac və kolları. I c. 1961; Azərbaycan SSR-nin “Qırmızı Kitabı”. 1989; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Familia: Pinaceae Lindl.

Şamkimilər fəsiləsi

Genus: Pinus L. – Şam cinsi

Species: Pinus eldarica Medw. – Eldar şamı

syn: *Pinus brutia* var. *eldarica* (Medw.) Silba

Vestn. Tiflissk. Bot. Sada 6(2): 21 1903.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Eldar düzünün qərb hissəsində Eldar oyuğunda təbii halda arealı vardır.

Statusu: Azərbaycanın endem bitki növüdür.NT.

Bitdiyi yer: Əsasən aşağı dağ qurşağında, qarışıq enliyarpaqlı meşələrdə, çay kənarlarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda kiçik bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbii halda hündürlüyü 20 m-ədək olan ağacdır. İynəyarpaqları qında ikibir və ya üçbir yerləşir. Qının uzunluğu 1sm, iynələrininki isə 8-10 sm olur. İynəyarpaqları yaşıl rəngli, sərt uclu və kənarları xırda dişlidir. İynəyarpaqların uzunluğu 12-15 sm-ədək olub, göy rəngdədir, kənarları narın dişlidir, ucları azca sivriləşmişdir. Yarpaq qınlarının uzunluğu 1 sm-ə

qədərdir, əvvəl pas, sonradan qonurmtul-boz rəngə çevrilir, təpə hissəsi arxaya qatlanmışdır, yanlarında uzun ağ saçları vardır. Tumurcuqları qətranlı deyildir.

Qozaları buğumlarda əksər hallarda cüt-cüt bəzən 5, yaxud 8-12 (50-60) ədədi bir yerdə yerləşir. Yetişmiş qozaları bozumtul-qonur rənglidir. Qoza təşkil edən pulcuqların hər birinin altında qanadlı toxum olur.

Mayalanmış qozalar növbəti ildə yetişir. Cavan qozaları enli yumurtavari, ovalşəkilli və kürəvidir, dik dayanmış ayaqcıqlar üzərində və ya yana əyilmiş olur. Yetişmiş qozaları yumurtavari-uzunsov və ya yumurtavari-konusşəkilli bozumtul-qonur və ya qonurmtul-qəhvəyi rəngdədir. Qaidə hissəsi qısa ayaqcıqlar üzərində olub, saplaqsızdır.

Qozaları buğumlarda əksər hallarda cüt-cüt 5-6 ədədi bir yerdə yerləşir. 5-6 yaşında toxum verməyə başlayır.

Qozalar budaqda tək-tək və ya çox sayda bir yerdə topa şəklində yerləşir. Qozaları 8 sm uzunluqda, 4 sm yoğunluğunda olur. Yetişmiş qozaları açılaraq toxum tökülür. Toxumu qaramtıdır. Toxumları 20-22 aydan sonra yetişir. 6-7 mm uzunluqdadır. Qanadları toxumdan 2-3 dəfə uzundur. Toxumları oval və ya qeyri- müntəzəm romb şəkillidir. Qanadı zərif pərdəlidir, qonurmtul rəngdədir, uzunluğu 3-3,5 sm və eni 10 mm-ə qədərdir. Adətən aprel və may aylarında külək vasitəsilə tozlanır.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.1.1949; Флора Азербайджана. т.1. 1950; Azərbaycanın ağac və kolları. I c. 1961; “Красная Книга” СССР.1984; Azərbaycan SSR-nin “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006, 2008; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Familia: Pinaceae Lindl.

Şamkimilər fəsiləsi

Genus: Pinus L.- Şam cinsi

Species: Pinus kochiana Klotzsch ex K.Koch.- Kox şamı

syn: *Pinus sylvestris* var. *hamata* Steven

Linnaea 22: 296 1849.

Ümumi yayılması: Türkiyə, Gürcüstan (Marux Kiçik Zelençuk), Teberda və Kuban çayları hövzəsində yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Quba, Qusar rayonu (Küzün və Laze kəndləri yaxınlığı), Balakən rayonu (Bulanux və Qaraborsu çayları hövzəsi), Göygölün şərq sərhədi, Tovuz rayonu (Şamlıq və Qışlaq kəndlərinin ətrafı), Şəmkir, Ağstafa, Şamaxı, Şəki, Qəbələ, Xankəndi, Ağdərə, Gədəbəy, Quba rayonlarında, Murovdağ silsiləsində və Naxçıvan MR-də təbii halda bitir.

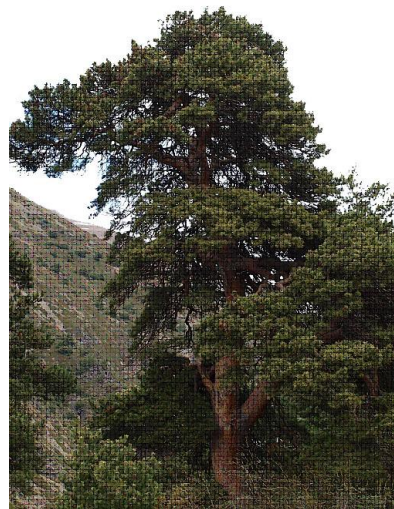
Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisi. NT.

Bitdiyi yer: Dəniz səviyyəsindən 2000 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada kiçik bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 15-30 m-ə çatan iri gövdəli, ağacdır. Gövdəsinin qabığı qırmızı-qonur, budaqlarıninki isə qırmızımtıl-sarıdır. İynəyarpaqları göyümtül-yaşıl, göy rəngdədir, uzunluğu 3-11 sm, eni 1-2 mm-ə çatır, aşağı tərəfdən möhkəm, qabarıq, bir qədər yoğun, kənarları narın mişardışlidir. Uclarında iynəyə-oxşar iti tikan vardır. Hər dəstədə 2 iynəyarpaq olur. Qını dəriyə, 6-8 mm uzunluqdadır.

Qozaları konusşəkillidir, tək və ya 2-4 ədədi bir yerdədir, rəngi göy, sonradan qonur-qırmızı və qonur-boz rəng alır, yumurtavari-kürəvaridir, parlaq və ya tutqun rənglidir, uzunluğu 3-6 sm, eni 2-3 sm-dir, qozalarının pulcuqlarında rombşəkilli qalxancıqlar vardır. İlk dəfə Türkiyədə (Ardahan yaxınlığındakı Qanlıdağdan) təsvir edilmişdir.

Toxumları qəhvəyi rəngdə, yumurtavarıdır, uzunluğu 4-5 mm, eni 2-3 mm-dir. Toxumları ensiz, uzun, 12-16 mm uzunluqda və 4-5 mm enindədir. Aprel-may aylarında tozlanır. Qozaları ikinci il yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.1. 1949; Флора Азербайджана. т.1 1950; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan SSR-nin "Qırmızı Kitabı". 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitabı". 2010; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Familia: Taxaceae Lindl.

Qaraçöhrəkimilər fəsiləsi

Genus: Taxus L. – Qaraçöhrə cinsi

Species: Taxus baccata L. – Giləmeyvəli qaraçöhrə

Sp. Pl. 1040 1753.

Ümumi yayılması: Rusiya, Gürcüstan Ermənistan, Şimali Afrika, Türkiyə, Kiçik Asiya, Baltikyanı ölkələri, Ukrayna, Skandinaviya, Avropanın Qərb hissəsi və Azor adalarında yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Şamaxı, Quba, Zaqatala, Qəbələ, Xanlar, Lənkəran və Lerik rayonları ərazilərində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1b(i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Tək-tək və ya qrup şəklində quru daşlı yamaclarda fıstıq-vələs meşələrində 1900-2500 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 20 m-ə qədər boy hündürlüyü olan, sıx budaqlı, yuvarlaq təpəli bir ağacdır. Tumurcuqları qəhvəyi və yaşılımtıl rəngdə, küt, dəyirmi və ya ovalşəkillidir. Saplaqların uzunluğu 1-2 mm-dir. Bitkinin cavan zoğları yaşıl rəngdə və elastikdir. İynəyarpaqları 1,0-2,5 sm uzunluğunda olub, tünd yaşıl rəngdə, ucu sivri və alt hissəsində stoma zolağı yoxdur. Yarpağın üst tərəfi tünd, alt tərəfi isə solğun yaşıl rəngdədir. Yarpaq saplaqları qısadır. Giləmeyvəli qaraçöhrə sıx çətirli, həmişəyaşıl iynəyarpaqlı, ikievli ağac və ya koldur. Azərbaycanda xalq arasında bu bitkiyə Avropa qaraçöhrəsi, «çürüməyən ağac» və ya «qırmızı ağac» da deyilir.

Bitkinin cavan yaşlarında gövdəsinin qabığı nazik, qırmızımtıl-boz, hamar olur, yaşlaşdıqca qalınlaşır və üzərində çatlar əmələ gəlir. Erkək hamaşçiçəklərin uzunluğu 5 mm-ə qədər olub, kürəvaridir. Toxumları 6-8 mm uzunluqda, 4-5 mm enində qırmızı, şirəli, giləşəkilli, yumurtaşəkillidir, təpə hissəsi sivridir, lətli qatla örtülür. Yetişmiş toxumları qaidə

hissəsində lətli, şirin, qırmızı rəngli toxumaltı əmələ gəlir. Toxumlarının üstü qırmızı şirəli giləyəbənzər lətli qatla örtülür. Buna görə də həmin növ giləmeyvəli qaraçöhrə adlanır.

Bitmə və iqlim şəraitindən asılı olaraq aprel - may aylarında tozlanır, meyvələri oktyabr ayında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında və parklarda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.1. 1949; Флора Азербайджана. т.1. 1950; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı". 1989; Azərbaycanın «Qırmızı» və «Yaşıl» kitablarına tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi. Bakı. 2011; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Familia: Ephedraceae Wet.

Acılıqkimilər fəsiləsi

Genus: Ephedra L.-Acılıq cinsi

Species: Ephedra equisetina Bunge – Qatırquyruğu acılıq

*Syn: Ephedra nebrodensis ssp. equisetina (Bunge) Breistr. ex Greuter & Burdet
Beitr. Fl. Russl. 324 1852.*

Ümumi yayılması: Qafqaz, Orta Asiya (Qazaxıstan), Balkanlar, Monqolustan və Çində (Tibet) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də, Qobustanda, Şamaxıda Sitalçay (Axar-Baxar) boyunca orta dağ qurşağında qayalıq yerlərdə bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir btkilərindəndir. LC.

Bitdiyi yer: Quru daşlı-qayalı yerlərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri Hündürlüyü 1,5 m-ə çatan, boz gövdəli, yoğun və sıx budaqlı koldur. Şaxələri düz, sallaq, hamar buğumlu və nazik şırımlı olub, diametri 2 mm-ə qədərdir. Düyün aralarının uzunluğu 2-4 sm-dir. Yarpaqları cüt-cüt düzölmüş, pərdəciklidir, aşağıdan üçdə bir hissəsi bitişmişdir, yuxarıdan qısa üçbucaqlıdır.

Tozluq sünbülcükləri tək-təkdir və ya 2-3-ü bir yerə toplaşmış, kürə şəklindədir, 2-4 çiçəklidir, 4-5 mm uzunluqdadır, xarici çiçəkaltıqları dəyirmi-ovaldır, aşağıdan üçdə bir hissəsi bitişmişdir. Meyvəverən sünbülcükləri 1-2 mm uzunluqda olan ayaqcıqlar üzərindədir, birçiçəklidir və 2-3 cüt çiçəkaltığı vardır. Daxili çiçəkaltılığının üçdə iki hissəsi düz çıxan və

ya azca əyilmiş borucuğa bitişmişdir, bütöv və ya dilimlidir. Meyvələri kürə şəkilli, 6-7 mm uzunluqdadır. Yetişmiş meyvələri qırmızı və ya çəhrayı-qırmızı rəngli, lətlidir.

Toxumları dəyirmi və iki cür qabarıqdır, 4-6 mm uzunluqdadır. Aprel-may ayında çiçək açır. Meyvələri avqustda yetişir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа т.І. 1939; Деревья и кустарники СССР. т.І. 1949; Флора Азербайджана. т. I. 1950; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Angiospermae - Örtülütöxumlular

Liliopsida –Birləpəlilər sinfi

Familia: Asparagaceae

Qulançar fəsiləsi

Genus: Danae L.- Danaya cinsi

Species: Danae ramosa (L.) Moench

Ümumi yayılması: Şimali İranda, Suriyada təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Astara, Lənkəran, Lerik, Qəbələ, İsmayilli rayonları ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktd bitkisidir. EN B1ab (i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Əsasən kölgəli meşələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Budaqlı danaya kökümsov gövdəsi olan həmişəyaşıl qollu-budaqlı kolcuqdur. 1-2 m uzunluğunda bir neçə gövdəsi vardır. Gövdəsi yumru, yaşıl və tüksüzdür, yuxarı hissəsi budaqlanır.

Budaqlı danayanın gövdəsinin yuxarı hissəsində nazik, uzunsov, neştərşəkilli fillokladilər olur. Fillokladinin hər iki tərəfi parlaq, hamar və yaşıl rənglidir. Çiçəkləri salxımşəkilli çiçək qrupunda toplanmışdır. Çiçək salxımının uzunluğu 9 sm-ə qədər ola bilər. Hər çiçək salxımında 20-yə-dək çiçək vardır. Çiçəkləri ikicinslidir. Uzunluqları 3-5 mm olan çiçək saplaqları vardır. Meyvəsi yumru olub, lətlidir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və əsasən vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Mədəni halda tək-tək park və bağlarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Bəzi Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur və Azərbaycanın «Qırmızı Kitabı»na salınmışdır.

Zəruri qoruma tədbirləri: Arealı geniş olan yerlərdə yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.2. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: *Asparagaceae*

Qulançar fəsiləsi

Genus: *Ruscus L.*- Bigəvər cinsi

Species: *Ruscus hyrcanus* Woronow – Hirkan bigəvəri

Vestn. Tiflissk. Bot. Sada 7: 33 1907.

Ümumi yayılması: Rusiya və İranda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Astara və Lənkəran rayonları ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: . Azərbaycanın nadir, relik bitkisi .EN B1ab (i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Əsasən kölgəli meşələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 25-30 sm-ə qədər hündürlüyü olan kolcuqdur. Gövdələrinin yuxarı hissəsində 4-8-ə qədər budaq olur. Tikanlı fillokladiləri vardır. Fillokladilərin uzunluğu 3 sm-ə qədər ola bilər. Fillokladilər yaşıl rəngdə, uzunsov yumurtavari və ya neştərşəkillidir. Çiçəkləri fillokladinin orta hissəsində 3-5 ədədi birlikdə yerləşir. Meyvəsi qırmızı rəngdədir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və əsasən vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Mədəni halda tək-tək park və bağlarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Bəzi Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur və Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Arealı geniş olan yerlərdə yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т. 1. 1952; Флора Азербайджана. т. 2. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

***Magnoliopsida*- İkiləpəlilər sinfi**

***Familia: Aceraceae* Juss.**

Ağcaqayınkimilər fəsiləsi

***Genus: Acer* L.- Ağcaqayın cinsi**

***Species: Acer pseudoplatanus* L.- Çınaryarpaq ağcaqayın**

Sp. Pl. 1054 1753.

Ümumi yayılması: Rusiya, Qərbi Avropa, İspaniya, Şimali Portuqaliya, Balkan ölkələri, Kiçik Asiya, Türkiyə, Ukrayna, Moldaviya və Pribaltikada təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zaqatala rayonunda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.NT.

Bitdiyi yer: Azərbaycanda Qərbi BQ-da orta dağ qurşağına qədər olan yerlərdə təbii nəm və rütubətli fıstıq, şabalıd və vələs meşələrində təsadüf edilir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 30-35 m hündürlüyə və gövdəsinin diametri 1,5 m-ə çatan iri, sıx piramida şəkilli çətirə malik ağacdır.

Meşədə tərs yumurtavari və ya enli silindrik çətirə malik olur. Yaşlı ağaclarda gövdəsinin qabığı boz-qonur rəngdə olub, nazik laylarla çatlayıb tökülərək altan yeni cavan qatla əvəz olunur. Cavan budaqları çılpaq qonur-boz rəngli dairəvi mərcilərlə örtülmüşdür. Tumurcuqları yumurtavari, iti uclu, sarımtıl-yaşıl rəngdədir. Yarpaqcıqları iri, 8-17 sm uzunluqda və enində olub, 5 dilimlidir. Yarpaq qaidəsindən dərin ürəkvari və ya kəsimlidir. Üstdən tünd yaşıl, altdan ağımtıl və ya göyümtül rəngdə olub, cavan vaxtı alt tərəfdən tükcüklərlə örtülü olur. İri yarpaqlarda bu tükcüklər tökülərək ancaq aşağıdakı yarpağın əsas damarlarının küncələrində qalmış olur.

Dilimləri yumurtavari və ya yumurtavari – üçküncüdür. Az-çox iti və ya sivri uca malikdir. Dilimlərin kənarı iri və iti olmayan dişlidir. Çox hallarda cüt dişlidir. Orta dilim bəzən diş kimi iki xırda dilimə malik

olur. Yanındakı dilimlər isə qısa olub, 60 dərəcə bucaq altında yana doğru çevrilmişdir. Kənardakı dilimlər daha xırdadır. Yarpaqların saplağı 7-20 sm uzunluqdadır.

Çiçəkləri xırda, sarımtıl-yaşıl rəngdə olub, 5-16 sm uzunluqda çoxçiçəkli salxımlara toplanmışdır. Çiçək saplağı tükcüklərlə örtülmüşdür. Çiçəkyanlığı xırda, töküləndir. Qanadlı meyvələri iti, bəzən küt bucaq altında ayrılmış olub, 6 sm uzunluqdadır. Meyvələri yetişdikdə qonur rəngdə olur və qaidəyə doğru qanadlar ensizləşir, yuxarıdan isə dairəvi şəkildə olur. Meyvələri bəzən şiş, çılpaq və seyrək tükcüklərlə örtülü vəziyyətdə olur. Aprel-iyun aylarında çiçəkləyir, avqustda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxumla, mədəni halda isə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Mədəni halda qədimdən becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Elə bir qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР т.4. 1958; Флора Азербайджана. т.6 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008

Familia: Aceraceae Juss.

Ağcaqayınkimilər fəsiləsi

Genus: Acer L.- Ağcaqayın cinsi

Species: Acer trautvetteri Medw – Trautfetter ağcaqayını

syn: *Acer heldreichii* subsp. *trautvetteri* (Medw.) A.E.Murray
Izv. Kavk. Obsc. Ljub. Est 2: 8 1880.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), Türkiyə və Qafqazda yayılmışdır.
Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqaz (Quba) və Kiçik Qafqazın (Qarabağ) şimal hissələrində meşələrin yuxarı sərhədlərində seyrək ağcaqayın meşəliyi şəklində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.VU D2.

Bitdiyi yer: Dəniz səviyyəsindən 1600-2500 m yüksəklikdə olan meşələrdə kiçik sahələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada arealı geniş deyildir

Çoxalması: Toxum və kök pöhrələri ilə çoxalır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 20 m-ə çatan geniş çətirli ağacdır. Yarpaqları çox da dərin olmayan 5 dilimlidir.Gövdəsinin qabığı hamar və boz rəngdədir. Üzəri dairəvi və ya uzunsov mərcilərlə örtülüdür.

Tumurcuqlarının ucu iti yumurtavardır. 7-18 mm uzunluqdadır. Yarpaqları 5 dilimli olub, 9-14 sm uzunluqda və 11-16 sm enindədir. Üstdən tündyaşıl, bulanıq rəngli və çılpaqdır, altdan açıqyaşıl rəngdədir. Yarpaqlar cavan vaxtı tükcüklərlə örtülü olur. Sonradan isə bu tükcüklər yarpaqlarının damarlarının küncələrində qalmış olur. Dilimləri itiləmiş, üstdən yumurtavari-rombik, oturacağı isə nizəvari ensizləşəndir. Yanlardan, adətən, iki cütü iridişlidir. Alt dişlər üstdəkilərdən xeyli xırdadır. Dilimlərin yanları xırda, iridişlidir. Çiçək qrupu 7 sm uzunluqda və 5 sm enində başcıqlar halında dik oturandır. Çiçək oxu və çiçək qrupunun saplağı çılpaqdır. Çiçəkyanlıqları 15-18 mm uzunluqda olub geri əyiləndir.

Çiçəkləri ağımtıl-yaşıl rəngdə olub, 10 mm diametrdədir. Qanadlı meyvələri 5-7 sm uzunluqda olub, paralel yerləşmişdir və bəzən qanadların ucları bir-birinə toxunmuş olur. Meyvələri yetişdikdə qonur qırmızı və ya qırmızı rəng alır. Yetişmiş fındıqcıqlar qonur, şiş, cavan vaxtı tükcüklərlə örtülüdür, sonradan çılpaq olur. Meyvəsi qanadlıdır, qanadları paralel yerləşməklə bəzən ucları bir-birinə toxunur.

May-iyun aylarında çiçəkləyir, meyvəsi sentyabrda yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Bəzəkli olmasına görə park və bağlarda əkilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınmasına ehtiyac vardır.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958.; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Aceraceae Juss.

Ağcaqayınkimilər fəsiləsi

Genus: Acer L.- Ağcaqayın cinsi

Species: Acer hyrcanum Fisch. & C.A.Mey. – Hirkan ağcaqayını

Index Seminum (LE) 4: 31 1838.

Ümumi yayılması: Kiçik Asiya, Rusiya (Dağıstan), Türkiyə, Livan, Balkan ölkələri və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük və Kiçik Qafqazda -Alazan-Əyriçay vadisində, Naxçıvan MR və Lənkəran dağlarında (Diabar) meşələrin tərkibində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağından yuxarı dağ qurşağına qədər əhəngli və işıqlı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Təbiətdə arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 18 m-ə qədər hündürlüyü və 30 sm-ə qədər diametri olan ağacdır. Cavan zoğları qırmızımtıl-qəhvəyi, yaşlı budaları boz-qonur rəngdədir. Tumurcuqları qəhvəyi rəngdədir. Yarpaqları ilk vaxtlar sarımtıl tükcüklərlə örtülü olur, sonralar isə çılpəqləşir. Yarpaqları 5 dilimli, 10-12 sm enində, 5-10 sm uzunluqdadır, qaidəsi ürəkvarıdır. Üstdən tünd yaşıl, altdan ağımtıl və ya sarımtıl rəngdə olub, cavan vaxtı sıx tükcüklərlə örtülü olur. Sonradan bu tükcüklər tökülərək ancaq əsas yarpaq damarlarının küncələrində xal şəklində qalmış olur. Dilimləri enli, uzunsov-yumurtavari, itiucudur. Küt, itidişlidir. Çiçəkləri bir yerə toplaşmış qrup

halında olur. Çiçəkləri xırda başlıq formasından, meyvə əmələ gəldikdə isə bir yerə sıxılmış çiçək qrupundan ibarətdir. Kasa yarpaqları çılpaq, tərs yumurtavari olub, 3,5 mm uzunluqdadır.

Ləçəkləri sarımtıl-xırda olub, kasa yarpaqlardan bir qədər uzundur. Erkəkcikləri ləçəklərdən iki dəfə uzundur. Qanadlı meyvələri çılpaq, 2,5-4,5 sm uzunluqda olub, demək olar ki, paralel yerləşmişdir. Bəzən qanadlarının kənarları ilə bir-birinə toxunmuş olur. Qanadlar sarımtıl-qonur rəngdədir. Meyvə yuvası hamar, parlaq qəhvəyi rəngdədir. İyul ayında çiçəkləyir, sentyabrda meyvə verir.

Çoxalması: Toxum və kök pöhrələri ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Əsasən toxumla çoxalır.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınması və mühafizə edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958.; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Aceraceae Juss.

Ağcaqayınkimilər fəsiləsi

Genus: Acer L.- Ağcaqayın cinsi

Species: Acer ibericum M.Bieb. - Gürcü ağcaqayını

syn: *Acer monspessulanum* subsp. *ibericum* (M.Bieb. ex Willd.) Yalt.
Fl. Taur.-Caucas. 2: 447 1808.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan) və İranda (Elbrus dağı) təbii halda yayıldığı qeyd edilir.

Azərbaycanda yayılması: Böyük və Kiçik Qafqazda, Bozqır yaylasında, Naxçıvan MR-ın dağlarında və Lerikdə (Zuvand) kolluqların tərkibində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. DD.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağından yuxarı dağ qurşağına qədər daşlı quru yamaclarda, qayalıq yerlərdə seyrək meşəliklərdə dağınq və ya qrup halında bitir.

Təbii ehtiyatı: Təbiətdə arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 7 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Cavan budaqları açıqqəhvəyi rəngdə olub, çoxlu miqdarda ağımtıl mərcilərlə örtülmüşdür. Yarpaqları 3 dilimli olub, 7 sm uzunluqda və 9 sm enindədir, qaidəsi dairəvi və ya ürəkvari, tamkənarlı və ya dərin kəsilmiş dişlidir. Üstdən açıqyaşıl rəngli, cavan vaxtı sıx tükcüklərlə örtülü olur, sonradan isə tükcüklər yarpağın damarları üstündə tək-tək qalır. Dilimləri eyni uzunluqda yumurtavari və ya üçbucaq şəklində olub, ucları iti və ya kütüdür. Saplağı çılpaq və yarpaqdan bir qədər uzundur. Çiçəkləri sarımtıl rənglidir. Çiçək qrupu nisbətən azçiçəkli olub, oturaqdır. Sallaq sadə və

ya mürəkkəb başlıqlarda toplanmışdır. Kasa yarpaqları və ləçəkləri 4-dür. Erkəkciyələri 8-dir. Meyvəsi ikiqanadlı olub, 3,5-4 sm uzunluqdadır. Qanadların şaquli və ya iri bucaq altında yerləşmişdir.

Fındıqcıqlar odunlaşmış, çılpaq, ortadan tükcüklərlə örtülüdür. Aprel-may aylarında yarpaqlanması ilə eyni bir vaxtda çiçəkləyir; iyul-avqust aylarında meyvəsi yetişir. Ağcaqayının bu növü son 50 ildə öz təbii arealını çox daraltmışdır.

Çoxalması: Təbiətdə toxumları ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanca yaşllaşdırma işlərində və meşə zolaqlarının salınmasında istifadə olunur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınmışdır.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР.т.4. 1958; Флора Азербайджана т.6 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Aquifoliaceae Bartl

Şümşəkimilər fəsiləsi

Genus: Ilex L. - Şümşə cinsi

Species: Ilex hyrcana Pojark– Hirkan pırkalı

Ref. Nauchno-Issl. Rabot, Otdelenie Biol. Nauk 1945: 9 1947.

Ümumi yayılması: İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lerik, Lənkəran, Masallı ilə Yardımlı arasında olan Viləşçay vadisində, Yuxarı Qarabağda və Daşaltı meşələrində rast gəlinir.

Statusu: Nəslə kəsilmək təhlükəsində olan reliktdir. CR A1ab; B1bc(iii,iv).

Bitdiyi yer: Enliyarpaqlı meşələrin alt yarusunda daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Həmişəyaşıl, yarpaqları növbəli düzülüşlü, ağac və ya koldur. İki və ya birevli bitkidir. Budaqlarının qabığı ağımtıl-bozdur, zoğları qonurumdur, qısa tüklüdür. Yarpaqları 2-7 sm uzunluqda, 1-3 sm enində olur, həmişəyaşıl, dərivarı, üstdən tünd yaşıl, parlaq, kənarları oyuqdişlidir. Damarların toru yarpağın üst hissəsində aydın nəzərə çarpır, yan damarlar 4-6 cütdür.

Yarpaq saplaqları qısa olub, 5-6 mm uzunluqdadır. Çiçəkləri bir və ya ikicinsli, xırda, yaşılımtıl-ağ, 4-5 üzvlüdür. Yumurtalıqı üst, 4-5, çox yuvalıdır.

Meyvəsi 2-4 (bəzən 9) çəyirdəkli olub, bərk və yağlıdır. Meyvəsi qırmızıdır, 7-9 mm uzunluğunda, 6-7 mm enindədir. Çəyirdəkləri ensiz, güclü görünən qabırğacıqlı və yan tərəfdən tillidir. May ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabrda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyəti və toxum keyfiyyətinin aşağı olmasıdır.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş, Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958.; Флора Азербайджана. т.6.1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Anacardiaceae Lindl.

Sumax fəsiləsi

Genus: Pistacia L.- Püstə cinsi

Species: Pistacia mutica Fisch. & C.A.Mey. – Kütyarpaq püstə

syn: *Pistacia atlantica* Desf.

Bull. Soc. Imp. Naturalistes Moscou 11: 338 1838.

Ümumi yayılması: Rusiya, Türkiyə, İraq və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Abşeron, Quba, Qobustan, Göyçay, Ağdaş rayonları və Naxçıvan MR-in (Sədərək, Şərur) ərazilərində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR. B1ab(i, ii,iv).

Bitdiyi yer İşıqlı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca təbii ehtiyatı çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Kütyarpaq püstə təbiətdə 5-12 m hündürlüyü olan bir ağac növüdür. Gövdəsinin üzəri bozumtul qabıqla örtülmüşdür.

Bitkinin yaşlı budaqlarının rəngi bozumtul, cavan zoğlarının rəngi isə qırmızımtıl olur. Bitkinin yarpaqcıqları yumurtaşəkilli olub, küt ucludur, bəzən azca sivri ucu olan yarpaqcıqlara da rast gəlmək mümkündür. Yarpaqları tək lələkvaridir. Yarpaqları 3-7 yarpaqcıqdan əmələ gəlmişdir. Yarpaqcıqları tam kənarlı, üst hissəsi tünd, alt hissəsi açıqyaşıl rəngdədir. İkievli bitkidir – erkək və dişi çiçəkləri yarpaq qoltuqlarında süpürgəşəkilli çiçək qrupunda yerləşir. Meyvəsi 4-6 sm uzunluğunda, 3-4 sm enində olur. Dəniz səviyyəsindən 700-1500 m yüksəkliklərə qədər yayıla bilər.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Park və bağlarda tək-tək rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş və Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni mühafizə sahələrinin yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958.; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Anacardiaceae Lindl.

Sumaq fəsiləsi

Genus: Rhus L. – Sumaq cinsi

Species: Rhus coriaria L. – Adi sumaq

Sp. Pl. 265 1753.

Ümumi yayılması: Rusiya, Türkiyə, İraq, İran, Orta Asiya, Kipr, Livan, Suriya, İsrail, İordaniya, Əfqanıstan, Azor və Kanar adalarında təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Astara, Quba, Qusar, Qobustan, Xızı, İsmayılı, Şamaxı rayonları və Naxçıvan MR-in ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: . Azərbaycanın nadir bitkilərindəndir. VU A1ab; B1b(i, ii, iv).

Bitdiyi yer: Işıqlı açıq quru yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda təbii ehtiyatı çox da geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Adi sumaq təbiətdə 2-3 m hündürlüyündə olan

bitkidir. Cavan zoğlarının rəngi açıqşabalıdır. Yarpaqları 9-15-ədək yarpaqcıqdan əmələ gəlmişdir. Yarpaqcıqlarının alt üzü yumşaq və sıx tüklüdür, ellipsşəkilli və ya yumurta formasında olur. Çiçəkləri süpürgəşəkilli çiçək qrupunda yerləşir. Meyvələri 4-6 mm diametrində olub,

tündqırmızımtıl rəngindədir.

Çoxalması: Təbiətdə, əsasən, vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda tək-tək park və bağlarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 4. 1958.; Флора Азербайджана т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild, 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Araliaceae Juss.

Araliya fəsiləsi

Genus: Hedera L.- Sarmasiq cinsi

Species: Hedera helix L.- Adi daş sarmaşığı

Sp. Pl. 202 1753.

Ümumi yayılması: Avropa ölkələri -Rusiyanın Avropa hissəsi, Kalinin-qrad vilayəti, Baltıqyanı ölkələr, Belarus, Ukrayna, Gürcüstan, Ermənistan, Kiçik Asiya və Şimali Amerikada təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Astara, Quba, Qusar rayonları ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: . Azərbaycanın nadir bitkilərindəndir. NE.

Bitdiyi yer: Əsasən kölgəli meşələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda təbii ehtiyatı çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Adi daşsarmaşığı həmişəyaşıl lian olub 20 m yüksəkliyə qalxa bilər. Kölgəyədavamlıdır, mezofitdir. Əsasən fıstıq meşələrində yayılmışdır. Yarpaqları növbəli düzülüşlü, sadə və ya mürəkkəb

olub, qalın dərivarıdır. Bitkinin yarpaqları tünd-yaşıl və parlaqdır. Birillik zoğlarda olan yarpaqlar beşdilimlidir, yaşlı yarpaqları isə bütövdür. Çiçəkləri qalxanvari çətirdə, başlıqda və ya salxımda yerləşir və beş üzvlüdür. Çiçəkdə ləçəklər beş dənədir, meyvəsi giləmeyvədir. Payızda çiçəkləyir.

Çoxalması : Generativ və əsasən vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərlməsi: Mədəni halda park və bağıçalarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Bəzi Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”ına salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.5. 1960; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları. b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Araliaceae Juss.

Araliya fəsiləsi

Genus: Hedera L. - Sarmasiq cinsi

Species: Hedera pastuchovii Woronow– Pastuxov daşsarmaşığı

Fl. Kavkaza 3: 108 1932.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan) və Şimali İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zaqatala, Şəki, Qax, Quba-Xaçmaz, Qusar, Lənkəran, Astara rayonları ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, relik bitkisidir .CR A1abc; B1b(i,iv).

Bitdiyi yer: Əsasən kölgəli meşələrdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı Azərbaycanda çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 10 m-ə qədər hündürlükdə həmişəyaşıl, sarmaşan və ya dırmaşan xüsusiyyətə malik, gövdəsi odunlaşmış bitkidir. Bitkinin meyvə verməyən zoğları nazik, meyvə verənlər isə yoğun olur. Yarpaqları 15-20 sm uzunluqdadır. Yarpaqları bəsit və bəzən dilimlərə bölünmüşdür.

Çiçəkləri çətirşəkilli çiçək qrupunda toplaşmış, sarımtıl-yaşıl rəngdədir. Əsasən ekoloji şəraiti müxtəlif olan meşələrdə açıq talalarda bu bitki növünə daha çox rast gəlmək mümkündür. Pastuxov daşsarmaşığı ətrafdakı ağacların gövdələrinə dolanaraq ağacın yuxarisına doğru inkişaf edir.

Sarmaşiq bitən ərazilərdə bu bitki sürünmə xüsusiyyətinə malik digər növlər kimi yamaclarda torpaq üzərində sürünərək inkişaf etmirlər. Kölgəsevən bitkidir. Payız aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Generativ və əsasən vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda tək-tək park və bağlarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Bəzi Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur və Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.5. 1960; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Buxaceae Dumort.

Şümşadkimilər fəsiləsi

Genus: Buxus Pojark - Şümşad cinsi

Species: Buxus hyrcana Pojark. – Hirkan şümşadı

syn: *Buxus sempervirens* subsp. *hyrcana* (Pojark.) Takht.
Ref. Nauchno-Issl. Rabot, Otdelenie Biol. Nauk 1945: 7 1947.

Ümumi yayılması: İranın Xəzər sahili meşələrində bitir.

Azərbaycanda yayılması: Astara, Lənkəran, Lerik və bəzən Masallı, Cəlilabad rayonları ərəzilərində də rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, relik növüdür. EN A1ac;B1b(i,iv).

Bitdiyi yer: Hirkan şümşadı, Talış meşələrində dəniz səviyyəsindən 400-800 m-ə qədər hündür olan yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Gox böyük deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə sıx budaqlı bir kol bitkisidir. Bəzən 6-10 m-ədək hündürlüyə çatan ağac şəklini alır. Gövdəsinin qabığı nazik, açıq

bozumtul-sarı, hamar olub, qoca ağaclarda xırda çatlıdır. Çoxbudaqlı, sıx-çətirli olub, cavan zoğlar dördüzlüdür. Bitkinin cavan zoğları yaşıl rəngdə olub, 4 guşəli, azca tüklüdür. Yarpaqları ellipsvari, yumurta şəklinə olub 1-3 sm uzunluğundadır. Yarpaqları qalın dərivari olub, üstdən parlaq tünd-yaşıl, altından nisbətən açıq-yaşıl rənglidir. Yarpaq saplağı 2-5 mm uzunluğunda olub, sərt tüklüdür. Tam kənarlıdır, yarpağının ucları yuvarlaq və ya xəfif dişlidir.

Çiçəkləri yarpaqların qoltuğunda yerləşir, oturan olub, yaşılımtıldır. Çiçək qrupu dəstəli-sünbülvaridir. Dişi çiçəkləri adətən 1-3 ədəd olmaqla sünbülün ucunda yerləşir. Kapsul şəklinə meyvəsi 8-10 mm ölçüsündə olub, tam yetişəndə tünd-bozumtul rəng alır. Toxumlarının sayı 5-6 ədəd olub, parlaq qara rənglidir. Oduncağı açıq-sarıdır. İllik halqaları görünür. Gövdəsi ağır və sərtidir. Mart-aprel aylarında çiçəkləyir, iyul-avqustda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Toxum və kök pöhrələri ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilib və Azərbaycanın bəzi Milli Park və qoruqlarında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni mühafizə ocaqlarının yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları. b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Buxaceae Dumort.

Şümşadkimilər fəsiləsi

Genus: Buxus Pojark - Şümşad cinsi

Species: Buxus colchica Pojark. – Kolxida şümşadi

syn: *Buxus sempervirens* L.

Ref. Nauchno-Issl. Rabot, Otdelenie Biol. Nauk 1945: 7 1947.

Ümumi yayılması: Rusiyanın Krasnodar vilayətində, Gürcüstan, Kiçik Asiya və İranda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Zaqatala, Qəbələ rayonları ərazilərində (Vəndam-Tala kəndləri.) rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, relik bitkisidir. EN B2b(i, ii,iv).

Bitdiyi yer: Əsasən kölgəli meşələrində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 10-12 m-ə qədər hündürlüyə çatan ağac və ya

koldur. Bu bitkinin zoğları dördüzlü olub, yaşıl rənglidir. Cavan zoğları hər iki tərəfdən tüklə örtülmüşdür. Yarpaqları ellips şəklində və yə yumru-yumurtə şəklində olur. Yarpaqların ucu oyuc olub, qaidə hissəsi pazvarı və ya yumrudur. Yarpaqlar 1-3 sm uzunluqda, 0,5-1,7 sm enində ola bilir. Yarpaq saplağı qısadır və tükcüklüdür. Çiçək verən zoğları üzərində olan yarpaqlar kiçik, bar verən zoğlar üzərindəki yarpaqlar isə iti olur. Qutucuq şəklində olan meyvəsi yumurtavarı ovaldır. Toxumları qara rəngli, parlaqdır. Mart-aprel aylarında çiçəkləyir və iyun-iyul aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda park və bağlarda rast gəlinir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir və bəzi Milli Park və Dövlət qoruqlarında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni qoruma sahələrinin yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т.4. 1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild.1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Alnus L. - Qızılağac cinsi

Species: Alnus subcordata C.A.Mey.– Ürəkvariyparpaq qızılağac

Verz. Pfl. Casp. Meer. (C.A. von Meyer). 1831 [Nov-Dec 1831]

Ümumi yayılması: İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Lerik, Yardımlı, Astara rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktd bitki növüdür. CR A1ab;B1b(i,iii) .

Bitdiyi yer: Meşəliklərdə, dərələrdə çay kənarlarında, nəmli yerlərdə aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə boyu 20-30 m-ə qədər çatan, düz gövdəli ağac növüdür. Cavan bitki olarkən gövdənin rəngi yaşılımtıl-boz olur. Sonradan gövdənin qabıq hissəsi qalınlaşır və üzərində çatlar əmələ gəlir, tünd rəngdə olur. Təpə tumurcuğu oturaqdır, saplaqsızdır, yan tumurcuqları isə saplaqlıdır. Bu tumurcuqlar bir cüt qəhvəyi-bənövşəyi pulcuqla örtülmüşdür, tüksüzdür. Zoğlar qırmızımtıl-yaşıl rəngdə olub, yapışqan tüklüdür. Yarpaqları 6-18 sm uzunluğunda və 5-8 sm enində olur. Yarpaqlar yuvarlaq-tərsinə yumurta şəklində və ya yuvarlaq olub, yarpağın uc hissəsi girintili, küt və ya kəsik yuvarlaqdır. Yarpaqlarında 5-6 cüt yan damar vardır. Yarpağın kənarı 2 sıralı dişlidir, hər 2 üzü çılpaq olub, alt hissəsində damarların birləşdiyi yerdə sadə tüklər görünür. Erkək çiçəklər zoğun ucundakı salxım çiçək qrupunda və 3-5 ədədi bir yerdə toplanmışdır. Dişi çiçək sırgaları yarpaq

qoltuqlardan çıxır və tək-tək olur. Meyvəsi qozadır, qozaları oval, ellipsvari olub, 2-3 sm-ə qədər uzunluğunda və 1,5 sm enindədir. Fındıqşəkilli toxumları (nuks) 2-3 mm ölçüsündə olub, kiçik ensiz qanadları vardır.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii yayıldığı ərazilərdə yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.5. 1960; Флора Азербайджана. т.2. 1952; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl” kitablarına tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacikimilər fəsiləsi

Genus: Betula L. - Tozağacı cinsi

Species: Betula raddeana Trautv. – Radde tozağacı

Trudy Glavn. Bot. Sada 5: 129 1887.

Ümumi yayılması: Dağıstan, Cənubi Osetiya və Şərqi Zaqafqaziyada təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Radde tozağacı Azərbaycanda Böyük Qafqazda (Quba rayonu) dəniz səviyyəsindən 1600-2200 m yüksəklikdə olan subalp və alp qurşağın meşələrində yayılmışdır.

Statusu: Nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan növdür. VU C2a(11).

Bitdiyi yer: Dəniz səviyyəsindən 1600-2200 m yüksəklikdə olan subalp və alp qurşağı meşələrində və karbonatlı torpağı olan qarışıq meşələrdə daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Alçaqboylu ağac və ya koldur. Gövdəsinin qabığı çəhrayı-ağımtıl, budaqlarınıninki isə qonurdur. Cavan zoğlarının qabığı sarımtıl-qonur rəngli olub, məxməri tükcüklüdür. Tumurcuqları uzunsovdur, 6-8 qırmızımtıl-qonur rəngli, işıqda parıldayan tüklü pulcuğu vardır.

Yarpaqları yumurtavarı və ya uzunsov-yumurtavarıdır, dib hissələri pəzşəkilli və ya dəyirmi, təpə hissə sivridir, kənarları müxtəlif böyüklükdə sivri dişlidir, 5-8 cüt yarpaq damarı vardır, üst tərəfi yaşıl, çılpaq, alt tərəfi açıq yaşıldır, damarlarının bucaqları tüklüdür, 3-4,5 sm uzunluqda və 2-3,5 sm enindədir. Saplaqları 10-12 mm uzunluqdadır, sıx və qısa tüklüdür. Meyvəverən sığaları tək-təkdir, yumurtavarı-ellipsəoxşardır, 2-2,5 sm uzunluqda və 10-14 mm enindədir, qısa, tüklü ayaqcıqlar üzərindədir. Pulcuqlarının uzunluğu 8 mm-ə qədərdir, uzunsov pəzşəkillidir, kə-

narları qısa tüklüdür, orta ləpəsi lansetvari və düzdür, yan ləpələrindən 1,5 dəfə uzundur; yan ləçəcikləri orta ləçəcikdən qısa, yumurtavari-uzunsov və ya ovalşəkillidir, bir qədər yana əyilmişdir. Fındıqığı 2-2,5 (3) mm uzunluqdadır, tərsinə yumurtavardır, dib tərəfi sivriləşmişdir, ucunda boz tüklər vardır, qanadı fındıqığından bir qədər ensizdir və ya demək olar ki, həmin endədir.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın «Qırmızı Kitabı»na daxil edilib.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.2. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı". 1989; Azərbaycan florasının konspekt. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Betula L. - Tozağacı cinsi

Species: Betula alba L. – Ağ tozağacı

syn: *Betula pubescens* var. *pubescens*
Sp. Pl. 982 1753.

Ümumi yayılması: Qərbi Avropa, Rusiyanın Avropa hissəsi və Şimali Qazaxıstanda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Quba-Xaçmaz zonasında təbii halda rast gəlinir.

Statusu: . Azərbaycanın nadir bitkisidir.LC.

Bitdiyi yer: Nəmişli meşələrdə, bataqlıq kənarında, göl sahillərində bitir. İynəyarpaqlı və enliyarpaqlı meşələrdə müxtəlifcinslərlə qarışıq bitir və ya təmiz meşələr əmələ gətirir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Əlverişli şəraitdə hündürlüyü 25-30 m-ə, diametri 80 sm-dək olur. Cavan ağacların qabığı qonur, 8-10 yaşından ağarır. Cavan fərdləri qızılağac növləri ilə səhv salmaq olar. İri vəziyyətdə digər ağaclardan ağ qabığına görə fərqlənir. Bitkinin qabığı gövdənin təxminən bünövrəsinə qədər ağ, hamar, qara, yarıqsız, yalnız qocalıqda aşağıdan az çatlayan olur. Cavan zoğları sıx tükcüklü, salaq tozağacından fərqli olaraq budaqlarında vəzicikləri – ziyilcikləri yoxdur. Budaqları sallaq deyil. Çətiri cavan yaşda düz, ensiz, yaşlandıqda şaxələnmiş olur. Tozağacının kök sistemi çox inkişaf etmişdir, ancaq torpağa dərin daxil olmur, ona görə ağaclar küləyə məruz qalır. Yarpaqları yumurtavarı və ya rombvarı – yumurtavarı, uzunluğu 3,5-7 sm, eni 2,5-5 sm, ucu qısa, biz, bünövrəsi yumru, bəzən ürəkşəkillidir; kənarları ikilidişlidir.

Cavan yaşda yarpaqları sıx tükcüklüdür, sonra tükənmə ancaq aşağı hissədə və saplaqlarda qalır. Ağac birevlidir, ancaq sırgaları ayrı cinslidir. Meyvə verən sırgaların uzunluğu 2,5-3 sm, tükcüklü ayaqlarda yerləşir, toxum pulcuqlarının eni 3-5 mm, kənarları tükcüklüdür. Qozasının uzunluğu təxminən 2 mm, uzunsov – ellipsvaridir. Qanadları qozaya bərabərdir və ya enlidir. Quraqlıqdan əziyyət çəkir. Sallaq tozağacına nisbətən az işıqsevəndir. Çox vaxt tükcüklü tozağac və sallaq tozağac birlikdə bitir və çoxsaylı keçici formalar əmələ gətirir. Bu tozağacı torpağın bataqlaşmasına dözürlü və tükcüklü tozağacı – ən soyuğa davamlı növlərdən biridir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda park və bağlarda rast gəlinir

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Şahdağ Milli Parkında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın «Qırmızı Kitabı»na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Betula L. - Tozağacı cinsi

Species: Betula pendula Roth- I.V.Vassil. - Sallaq tozağacı

Sp. Pl. 982 1753.

Ümumi yayılması: Qərbi Sibir, Altay, Avropa, Şimali Afrika, Asiya və Qafqazda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqaz dağlarında (Quba-Xaçmaz) və Naxçıvan MR-də təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.NT.

Bitdiyi yer: Əsasən qarışıq meşələrin orta yaruslarında rast gəlinir. Dağlarda bu tozağacı dəniz səviyyəsindən 2100-2500 m-ədək hündürlüyə qalxır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı çox geniş deyil

Bioloji xüsusiyyətləri: Əlverişli şəraitdə hündürlüyü 25-30 m, diametri 80 sm-ədək, çatır. Cavan ağacların qabığı qonurdur, 8-10 yaşdan ağarır. Cavan fərdlərini qızılağacın növləri ilə qarışıq salmaq olar. İri vəziyyətdə ağ qabığına görə digər ağaclardan yaxşı fərqlənir. Daha yaşlı ağaclarda qabığı gövdənin aşağı hissəsində dərin yarıqlı, qara olur. Oduncağı sarımtıl-ağ, möhkəm və ağırdır. Budaqları çılpaq, çoxsaylı, sıx, qatranlı vəziciklərlə – ziyilciklərlə örtülmüşdür. Cavan budaqları aşağı sallanır və tozağacının çətirinə çox səciyyəvi görünüş verir (adı – sallaq tozağacı). Çətiri budaqlı, ancaq sıx deyil, budaqlanması simpodialdır. Yarpaqları rombvari–yumurtavarıdan üçkünc–yumurtavarıyadək, uzunluğu 3,5-7 sm, eni 2-5 sm, ucu biz, hamar, cavan yaşda yapışqanlıdır; kənarları ikili dişlidir. Saplaqları çılpaq, uzunluğu 0,8-3 sm-dir. Çiçəkləri düz, xırda, bir-cinsli, budaqların uclarında sırgavari, sallaq çiçək qruplarına yığılmışdır.

Yarpaqlar açılanadək çiçəkləyir. Erkək çiçəkləri qısa saplaqlarda, qırmızı-qonur pulcuqların qoltuqlarında 3 ədəd dixazial yerləşir və keçən ilin uzunsov zoğlarının uclarında 2-4 ədəd sallaq (5-6 sm) erkək sırgalar əmələ gətirir. Çiçəkyanlığı sadə, bir, iki yarpaqlı, 2-4 ədəd erkəkcikləri ikiyə bölünmüş, çiçəkyanlığın yarpaqlarla üzbəüz yerləşir. Dişi çiçəklərin çiçəkyanlığı yoxdur, üçqanadlı pulcuqlarla bitmişdir. Onlar qısa, yan zoğlarda 5 ədəd dixazilərə yığılmışdır və qısa, silindrik yaşıl, dişi sırgalar formalaşdırır. 2 ədəd dişiciyi bitişik olub, orada bir toxum rüşeymi inkişaf edir. Sapşəkilli dişicik ağızları uzun, bəzən parlaq rənglidir. Meyvələri yayın axırlarında yetişir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Şahdağ Milli parkında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т 2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Carpinus L. - Vələs cinsi

Species: Carpinus geoktschaica Radde-Fomina– Göyçay vələsi

syn: Carpinus × schuschaensis H.J.P. Winkl.

Pflanzenr. IV, 61: 32 1904.

Ümumi yayılması: İranda təbii arealı olduğu qeyd edilir.

Azərbaycanda yayılması: Şamaxı, İsmayıllı və Göyçay rayonlarında, orta dağ qurşağında, meşə və kolluqların tərkibində yayılıb.

Statusu: Nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitkidir. CR A2 abc; C1.

Bitdiyi yer: Qarışıq meşəliklərdə, kolluqlarda, açıq sahələrdə quru yamaclarda daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda kiçik bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 10 m olan alçaqboylu ağac və ya koldur. Gövdəsinin qabığı açıqboz rəngdədir. Yarpaqları oval-ellipsşəkilidir, Uzunluğu 2 dəfə enindən artıqdır. 4-8 sm uzunluqda, 2,5-4 sm enindədir. Yarpağın ucu sivri, kənarları dişli, qaidə hissəsi enli pazvari və ya dəyirmi-ürəkvaridir. Qozası təxminən 2,5 sm uzunluqda olub, bütövdür, yan dilimləri yoxdur, adətən qozası qeyrisimmetrik inkişaf etmişdir, tərəflərindən biri daha ensiz, kənarları demək olar ki, bütövdür və ya kiçik dişləri vardır, o biri tərəfi daha enlidir və üzərində yaxşı nəzərə çarpan iri dişlər vardır. Bu dişlərdən altdakılar bəzən yan dilimlərə oxşar hissə əmələ gətirir. Qozasının alt tərəfində 5-ə qədər yaxşı görünən damar vardır, onların üzəri az və ya çox tüklüdür. Fındıqcıqları oval-silindrikdir, enli, lakin çox qısa və tüklü tacı vardır. Bundan başqa az və ya çox irəli çıxmış tilləri vardır. Toxumları payızda səpildikdə yaxşı nəticə verir.

Meyvələri yayın son aylarında yetişir.

Çoxalması: Toxumlarla və kök pöhrələri ilə çoxaldılır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərlməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii yayıldığı ərazilərdə yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Carpinus L.-Vələs cinsi

Species: Carpinus schuschaensis H. Winkl. – Şuşa vələsi

*Syn: Carpinus geoktschaica Radde-Fom.
Pflanzenr. IV, 61: 32 1904.*

Ümumi yayılması: İranın şimal-qərb hissəsində yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Talış dağlarında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki növüdür. CR A2 abc;C1.

Bitdiyi yer: Çox kölgəli olmayan, əhəngli və mergelli suxurlar üzərində əmələ gəlmiş torpaqlarda yaxşı bitir.

Təbii ehtiyatı: Yamaclarda yayılmış Şuşa vələsinin arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Alçaqboylu ağac və ya iri koldur. İlk dəfə Azərbaycanın Şuşa rayonu meşələrindən təsvir edilmişdir.

Qısatüklü cavan budaqları qırmızımtıl qonur rəngdə olan alçaqboylu ağac və ya iri koldur. Yarpaqları yumurtavari və ya oval –yumurtavardır, 3-7 sm uzunluqda, 2,5-4 sm enindədir, adətən dartılmış kimi görünən sivri,

dib hissəsi az ürəkvaridir, kənarı qeyri-bərabər mişardişlidir. Saplaqlarının uzunluğu 10-15 mm-dir. Meyvə sırgaları kövrəkdir, təxminən 5 sm uzunluqda və 3-3,5 sm enindədir. Qozası (çanağı) 2-3 sm uzunluqda olub, çəpəki üçbucaqşəkilli, aydın görünməyən üçdilimlidir, təpəsi az və ya çox sivridir; qozasının orta dilimi simmetrik deyildir, arxa tərəfində yaxşı nəzərə çarpan 2-3 yan damar vardır, qozasının daha ensiz tərəfi zəif dişlidir və ya

bəzən demək olar ki, bütövdür, qatlanaraq fındıqcığı əhatə edən kiçik sivri dilimi vardır; daha enli tərəfi, adətən, iki cür sivri dişlidir, bəzən dişləri iridir və onlardan altda olanı yan dilimə keçir. Fındıqcığı ellipsvari, yastı, tündqəhvəyi və nöqtəvari vəzilidir, üzərində irəli çıxmış tillər vardır, bəzən qısatüklüdür. Mart-aprel ayında çiçəkləyir, meyvəsi (toxumu) iyun-iyul ayında yetişməyə başlayır.

Çoxalması: Toxumu və kök pöhrələri ilə çoxalır, kəsildikdə kötükdən çoxlu pöhrə verir.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Qoruq və yasaqlıqların təşkili tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Carpinus L. – Vələs cinsi

Species: Carpinus macrocarpa (Willk.) H.J.P.Winkl. – İrimeyvəli vələs

syn: *Carpinus orientalis* subsp. *macrocarpa* (Willk.) Browicz
Pflanzenr. IV, 61: 38 1904.

Ümumi yayılması: Rusiyanın Avropa hissəsi, Moldova, Balkan yarımadası, Apennin yarımadası, Kiçik Asiyada və Şimal-Qərbi İranda (Astarabad) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran dağlarında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta və aşağı dağ qurşaqlarının güney yamaclarında meşədə və kolların arasında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə ağac və ya qollu-budaqlı koldur. Yarpaqları 3-9 sm uzunluqda və 2,5-4 sm eindədir, oval-ellipsşəkillidir, uc hissəsi uzanmamışdır, kənarlarında demək olar ki, eyni böyüklükdə dişlər vardır. Yarpaqlarının qaidə hissəsi dəyirmi- pazvarı və ya azca ürəkvaridir və çanağı təxminən 3 sm uzunluqda və 2 sm eindədir. Yarpaq yanları bütövdür, dilimləri yoxdur, 5-8 damarı vardır, ümumi görünüşü oval-

rombşəkillidir və ya enli rombşəkillidir. Adətən, kənarlarında bərabər olmayan iri dişləri vardır. Fındıqçıqları enli ovalşəkillidir, üzərində 5-7 nazik və irəli çıxmış kiçik til vardır və fındıqçıqlar çanağının dib hissəsindəki çuxurda yerləşmişdir, çanağın kənarları fındıqçığı əhatə etmişdir.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərlməsi: Bəzi park və bağıçalarda rast gəlinir. Geniş halda becərlməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş elə bir tədbir yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Betulaceae S.F.Gray

Tozağacıkimilər fəsiləsi

Genus: Corylus L. – Fındıq cinsi

Species: Corylus colurna L. – Türk fındığı, Ağacşəkilli fındıq, Ayı fındığı

Sp. Pl. 999 1753.

Ümumi yayılması: Rusiya, Gürcüstan, İran, Kiçik Asiya və Balkan ölkələrində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran (İşxan çayı hövzəsində), Zaqatala rayonlarında və Qarabağda (Xoros çayı hövzəsi) dəniz səviyyəsindən 1200-1400 m yüksəkliklərdə yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nəsli kəsilmək təhlükəsində olan nadir, relik növüdür. CR A1ab; B1b (i,iii,iv).

Bitdiyi yer: Qarışıq meşələrdə karbonatlı torpaqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada təbii ehtiyatı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 15-25 m hündürlüyə çatan düz gövdəli

bitki növüdür. Gövdəsinin qabığı açıq-boz, cavan zoğları açıq-qəhvəyi rəngdədir. Birillik zoğları seyrək tükcüklüdür. Şaxələrinə altyarpaqlar qısa, ellipsvari, iki cür mişardışlidir. Orta və üst yarpaqları enli-tərsinə yumurtavari olub, dib tərəfləri dərin ürəkvari, zəif dilimlidir, üst tərəfi yaşıl, alt tərəfi bozumtul-yaşıl, tük-lüdür. Yarpaqlar saplaqlar üzərindədir.

Bunun cavan zoğları və yarpaq saplaqları qırmızımtıl tüklerle örtülüdür. Yarpaqları geniş yumurtavari və neştərşəkillidir. Yarpağın qaidəsi ürək şəklində olub, ucu sivridir. Kənarları dişlidir və bəzən kiçik dilimlidir. Erkək çiçəkləri sırğaşəkilli çiçək qrupunda yerləşmişdir. Qonur-qırmızı rəngdədir. Qoz meyvəsi kiçikdir, meyvəsinin yan tərəfi azca basıqdır, küncələri vardır. Nadir hallarda meyvəsi yumru olur. Meyvəsinin 2-5 ədədi bir yerdə çanaqcıq içərisində olur, fındığın qabığı qəhvəyi rəngdə olub qalıdır, ləpəsi

xırdadır. Meyvələri çanaqcıqdan çox çətin ayrılır və bəzən də findıqla birgə yerə tökülür. Çanaqcıq içərisində olan toxum (findıq) çox az cücərir. Odur ki, təbii artımı zəif gedir. Ona görə də bu bitkiyə ağacşəkili findıq adı verilmişdir. Meyvənin qaidə hissəsi böyükdür, şişkindir. Bitki dəniz səviyyəsindən 600-1700 m yüksəkliklərdə yayılmışdır.

Çiçəkləməsi fevral-mart aylarında, meyvəsi isə sentyabr ayında yetişir.

Çoxalması: Toxumla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Bağlarda, parklarda tək-tək rast gəlinir. Geniş halda becərilmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Hirkan Milli parkı və Zaqatala Dövlət qoruğunda mühafizə edilir və Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni mühafizə sahələrinin yaradılması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Celastraceae

Gərməşov fəsiləsi

Genus: Euonymus L. – Gərməşov cinsi

Species: Euonymus velutinus (E.Mey) Fisch & C.A.Mey – Məxməri gərməşov

Bull. Soc. Imp. Naturalistes Moscou 11: 337 1838.

Ümumi yayılması: İran və Orta Asiyada təbii yayılma sahəsi vardır.

Azərbaycanda yayılması: İsmayılı-Zaqatala, Lənkəran-Astara, Gədəbəy bölgələrində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, relik bitki növüdür. VU A1ac; B1b(i,ii).

Bitdiyi yer: Meşə kənarlarında, dağ yamaclarında işıq düşən yerlərdə rast gəlinir. Dəniz səviyyəsindən 1500-1800 m arasında hündürlüklərdə bitə bilər.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 2-5 m-ə qədər boyata bilən nadir bitki növüdür. Cavan zoğları yaşılımtıl rəngdədir, dörd küncüdür. Bu bitkinin gənc zoğları üzərində məxməri tüklər vardır. Yaşlı budaqlarının rəngi yaşılımtıl-qonurudur. Yarpaqları uzunsov ellipsvari və ya tərs yumurtavarıdır. Yarpaqlarının ucu küt və ya iti ucludur. Yarpaqlarının kənarları xırda mişardışlidir. Çiçəkləri, çiçək qrupunda birləşmişdir. Çiçək qrupu çətirvarıdır. İşıqsevən bitkidir.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii yayıldığı ərazilərdə yasaqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР, т.5. 1960; Azərbaycanın “Qırmızı kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Cannabaceae

Kənaftkimilər fəsiləsi

Genus: Celtis L.- Dağdağan cinsi

Species: Celtis glabrata Steven ex Planch. - Hamar dağdağan

syn: *Celtis planchoniana* K.I.Chr.

Ann. Sci. Nat., Bot. III, 10: 285 1848.

Ümumi yayılması: Rusiya (Kırım), Kiçik Asiya, İran və Qafqazda dəniz səviyyəsindən 1000 m yüksəklikdə yayılıb.

Azərbaycanda yayılması: Böyük və Kiçik Qafqazda dəniz səviyyəsindən 1000 m yüksəkliklərdə, Kür-Araz ovalığında, Naxçıvan MR-də, Lənkəranda (Diabar) və s. rayon ərazilərində təsadüf edilir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Dağətəklərində quru daşlı yamaclarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 15 m olan alçaqboylu ağacdır. Gövdəsinin qabığı hamardır. Cavan zoğları qəhvəyi və ya qonur, yaşlı gövdəsinin qabığı isə bozumtul-qonur rəngdədir.

Cavan budaqlar açıqqonur və ya açıqqəhvəyi rəngdədir. Yarpaqların qaidəsi dairəvi-pazşəkilli, kol formalarında isə demək olar ki, ürəkvaridir. Yarpaqların ucu iti, xırda mişarkənarlı, sarımtıl-yaşıl (xüsusən alt tərəfdən), hamar, bəzən kələ-kötür, uzunluğu 4-7 sm, eni 4 sm olub, çılpaq saplaq üzərində yerləşmişdir. Meyvələri şarformalı, qırmızımtıl, 1-2 sm uzunluqda olub, uzun, çılpaq meyvə saplağı üzərində yerləşmişdir. Meyvəsi kürə formalıdır, uzun saplağı vardır.

Çəyirdəyi zəif qırıxıqlı olub, dairəvidir. Aprel-may ayında çiçəkləyir.

Çoxalması: Əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyəti və bəzi abiotik amillərin təsiridir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа т.3. 1945; Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları, I cild, 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Familia: Cannabaceae

Kənaflkimilər fəsiləsi

Genus: Celtis L.- Dağdağan cinsi

Species: Celtis australis L. – Avstraliya dağdağanı

Sp. Pl. 1043 1753.

Ümumi yayılması: Qafqaz, Rusiya, Cənubi Avropa, Şimali Afrika, Kiçik Asiya, Pamir, Altay, Şimali İran, Əfqanıstan və Gürcüstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də Culfa rayonu ətrafında, o cümlədən Qobustanda, Kiçik Qafqazın şimal, mərkəzi və cənub rayonlarında və Lənkəran düzənliyində aşağı və orta dağ qurşağında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.LC.

Bitdiyi yer: Əsasən quru və daşlı torpaqlarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: 20 25 m hündürlükdə olan yuvarlaq çətirli seyrək budaqlı ağacdır. Bu bitki növündə qabıq hissə fıstıq ağaclarında olduğu kimi uzun illər bitkinin üzərində qalır. Bitkinin tumurcuğu kiçik olub, üzəri çox pulcuqludur. Yarpaqlarının ucları çox uzun olub, yarpağın alt və üst hissəsi qaraağacda olduğu kimi tüklüdür. Yarpaqların qaidə hissəsi çıxıntılıdır və kənarları tək sıralı kəskin dişlidir. Meyvə yetişən zaman toxumları qara rəngdə olur və yeyilir. Oduncağı elastikdir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxumla və bəzən vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Azərbaycanda bəzi park və bağlarda rast gəlinir, becərilməsi haqqında geniş məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.3 1945; Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011.

Familia: Cannabaceae

Kənaftkimilər fəsiləsi

Genus: Celtis L.- Dağdağan cinsi

Species: Celtis tournefortii Lam. – Turnefor dağdağanı

Syn: Celtis aspera (Ledeb.) Steven
Encycl. 4: 138 1797.

Ümumi yayılması: Ukrayna, Əfqanıstan, Şimali, Afrika, Kiçik Asiya, Sicilya adası və Cənubi Balkan ölkələrində təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-ın dağlıq bölgələrdə (İlandağ, Darıdağ) rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CR A1ab; B1b (i,iii,iv).

Bitdiyi yer: Əsasən quru, daşlı-qayalı torpaqlarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Turnefor dağdağanı təbiətdə 5-10 m hündürlüyü olan ağacdır. Bitkinin cavan budaqları açıq qəhvəyi və ya sarımtıl rəngdə olub, tüklüdür. Yarpaqları 3-7 sm uzunluğunda, ucu sivri və yarpaqlarının qaidə hissəsi ürəkvaridir. Bitkinin yarpağının üst hissəsi tündyaşıl, alt üzü isə mavi ya tündyaşıl rəngdədir. Yarpaqlarının çoxu tüksüz, bəzən isə tüklü olur. Yetişmiş meyvələrinin rəngi sarımtıl-qırmızı olur.

Dağdağanın digər növlərinə nisbətən quraqlığa daha davamlıdır. Meyvələri şar formalıdır.

Çoxalması: Əsasən toxumla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Park və bağlarda becərilir. Geniş becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.3.1945; Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга СССР.1984; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Cannabaceae

Kənaftkimilər fəsiləsi

Genus: Celtis L.- Dağdağan cinsi

Species: Celtis caucasica Willd. – Qafqaz dağdağanı

syn: *Celtis australis* subsp. *caucasica* (Willd.) C.C.Towns.
Sp. Pl. 4: 994 1806.

Ümumi yayılması: Qazaxıstan, İran, Əfqanıstan, Türkmənistan, Gürcüstan, Türkiyə, İraq və Pakistanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Qobustan, Şəki, Zaqatala, Balakən və s. rayonların və Naxçıvan MR-ın (Babək, Ordubad rayonları) ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Əsasən quru, daşlı-qayalı torpaqlarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Qafqaz dağdağanı adi dağdağana çox bənzəyir. Təbiətdə hündürlüyü 15 m-ə qədər olan ağacdır. Yarpaqları kiçik olub, 4,5 sm-ə qədər uzunluğunda və 2-4 sm-ə qədər enində ola bilər. Yumurtəşəkillidir və kənarlarında dişlərin sayı azdır. Yarpağın üst hissəsi tüksüz, alt tərəfi isə tüklüdür. Yetişmiş meyvələri parlaq qırmızı və ya qəhvəyi rəngdə olub, üzəri girintili-çıxıntılıdır. Çiçəkləri yarpaqlar əmələ gəlməmişdən qabaq oyanır. Meyvəsi 10 mm-ə qədər diametrində ola bilər. Dəniz səviyyəsindən 1400 m-ə qədər yüksəkliklərdə bitir.

Çoxalması: Əsasən toxumla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.3. 1945; Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Cornaceae Dumort.

Zoğal fəsiləsi

Genus: *Thelycrania* Fourr–Qaramurdarça cinsi

Species: *Thelycrania iberica* (Woronow) Pojark.–Gürcü qaramurdarçası

syn: *Cornus iberica* Woronow

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 12: 172 1950.

Ümumi yayılması: Qafqaz (Ermənistan-Xosrov və Şikixoq qoruqlarında) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Dağlıq Qarabağ ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.NT.

Bitdiyi yer: Enliyarpaqlı qarışıq meşələrdə, meşəaltlıqlarında, günəş düşən yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Təbiətdə arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri:

Gürcü qaramurdarçası təbiətdə hündürlüyü 4 m-ə qədər olan kiçik ağac və ya koldur. Bitkinin cavan zoğları, əsasən, göyümtül rəngdədir. Yarpaqları tündyaşıl, payızda isə bənövşəyi – qırmızımtıl, alt tərəfi isə göyümtül – ağ rəngdə olur. Yarpaqları enli – yumurtavari, bir az qırıqlı, uzunluğu 10-12 sm-ədək, olur. Çiçəkləri

ağ xırda, kəsiyində 5 sm-ə dək olan çoxsaylı, qalxanvari çiçək qruplarına yığılmışdır. Çiçəkləri uc çiçək qruplarında, xırda, 4-5 hissəli, əsasən ikicinsli, bəzən ikievlidir. Kasacığı, əsasən, xırda dişli, 4-5 ədəddir. Erkəkçikləri nektar diskinin kənarına birləşmişdir və ləçəklərlə növbələşir. Dişiciyi əsasən 2, bəzən 3-4 meyvə yarpağından ibarətdir. Yumurtalığı alt, 1-4 yuvalı, çox vaxt 2 yuvalı, hər yuvada 1 ədəd sallaq toxum rüşeymlidir. Yayın birinci yarısında və təkrar olaraq payızın əvvəlində bol çiçəkləyir. Bu dövrdə çiçəklərlə eyni vaxtda yetişmiş, şarşəkilli, ağ rəngli,

göyümtül çaları, giləmeyvəşəkilli meyvələri görmək olar. Meyvəsi – çəyirdəkdir. Toxumları uzun rüşeymli və ətli endospermlidir. 2-3 yaşından çiçəkləməyə və meyvə verməyə başlayır. İyun-iyul ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabr ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Botanika Bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi vacibdir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.3. 1945; Деревья и кустарники СССР. т.5, 1960; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Cornaceae Dumort.-Zoğal fəsiləsi

Genus: Thelycrania Fourr – Qaramurdarça cinsi

Species: Thelycrania meyeri Pojark.- Meyer qaramurdarçası

syn: *Cornus meyeri* (Pojark.) Pilip.

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 12: 172 1950.

Ümumi yayılması: Qafqaz, Orta Asiya (Kopetdağ), Yaxın Şərqlə və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Talış zonasında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.NT.

Bitdiyi yer: Dağ yamaclarında və çayların kənarlarında bitir.

Təbii ehtiyatı: Təbiətdə arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Dairəvi çətirli, 5 m-ə qədər hündürlükdə ağac və ya koldur. Yaşlı budaqları bozumtul-qonur rəngdə olur. Yarpağın hər iki tərəfi xırda tükcüklüdür. Yarpaq saplaqları yarpaq ayasından 5-8 dəfə qısadır. Yarpaqlarının uzunluğu 3,5-9 sm, eni 1,3-4,5 sm olub, nazik, üstü parlaq yaşıl, alt tərəfi daha açıq, hər iki tərəfdən çıxıntılı, uzunsov-ellipsvari və ya oval-ellipsvarıdır. Bitki işıq və susevəndir. Çiçək qrupları qabarıq və çiçəkləmə vaxtı şaxələnmiş olub, uzunluğu 2,5-3,5 sm, eni 4-7 sm arasındadır. Kasacığın dişcikləri üçkündən lansetvariya-dək, ləçəkləri isə enli-lansetvarıdır, ucu biz və ya kütüdür. İyun ayında çiçəkləyir meyvəsi sentyabr ayında yetişir.

Çoxalması: Toxumları və qələmləri ilə çoxaldılır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi labüddür.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.3. 1945; Деревья и кустарники СССР. т.5. 1960; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Chenopodiaceae Vent.

Tərəçicəkkimilər fəsiləsi

Genus: Salsola L.- Şorangə cinsi

Species: Salsola cana K.Koch - Boz şorangə

Linnaea 22: 190 1849.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan düzündə adətən az və ya çox şoranlaşmış quru gilli və ya gilli daşlı yamaclarda təbii yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Duzlaşmış gillidaşlı yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 20-35 sm, bozuntul rəngli, budaqlı yarımkoldur. Yaşlanmış budaqları oduncaqlı, cavan birillik zoğları tez sınıan, bozuntul-sarı, xırda tükcüklü, bəzən çılpaq və hamardır. Yarpaqları oturaq, xətvəri, növbəli, yarımsilindrik, cədtəhər, küt, ağımtıl-boz

tükcüklərlə sıx örtülmüşdür. Vegetasiyanın sonunda təxminən çılpaq, uzunluğu 2-3 sm, eni 1-2 mm-dir. Çiçəkaltlığı yarpaqları daha qısadır və enli-yumurtavari olub, çiçəklərə bərabər boyda və ya onlardan bir az uzundur. Çiçəkyanlığının yarpaqlarının ucu biz, uzun tükcüklüdür. Meyvə qanadları örtüklü olub, qara-qırmızı və ya qara-alcıqırmızı, bəziləri daha enli və bəziləri ensizdir. Qanadlarla birlikdə çiçək yanlığının diametri 8-10 mm-dir. Dışicik ağzı iti, sütuncuğu bərabər və ya bir az onlan uzundur. Meyvələrdə qanadlar pərdə şəklində, qaramtıl- qırmızı və sarımtıl –tünd qırmızıdır. May ayında çiçəkləyir və oktyabr-noyabr aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş elə bir tədbir yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları, II cild, 1964; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycan dendroflorası. I cild. 2011; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Chenopodiaceae Vent.

Tərəçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Salsola L.-Şorangə cinsi

Species: Salsola futilis Iljin- Kövrək şorangə

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 7: 210 1938.

Ümumi yayılması: Qafqazda (Ermənistan) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-in Ordubad rayonunda (Dəstə, Kotam kəndləri) yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında gillidaşlı yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada təbii ehtiyatı azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 15-20 sm, çılpaq, qonur qabıqla örtülmüş, tez sınan budaqları olan yarımkoldur. Yarpaqları yarımşilindrik, xətvəri, uzunluğu 15-25 mm, eni 2-2,5 mm, göyümtül, kütüdür. Çiçəkləri tək olub, çiçəkaltlığı yarpaq qoltuqlarında sünbülvari çiçək qruplarında toplanmışdır. Qanadları tündalqırmızı və ya bənövşəyi rənglidir və aşağı üç qanadı daha enli, yumru, digərləri əks-yumurtavarıdır. Tozluqların çıxıntısı lansetvarıdır. May ayında çiçəkləyir və oktyabr ayında isə meyvə verir.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Naxçıvan MR-in flora biomüxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Famliya: Chenopodiaceae Vent.

Tərəçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Salsola L.- Şorangə cinsi

Species: Salsola flavovirens Iljin- Sarımtıl- yaşıl şorangə

syn: *Salsola tomentosa* Spach ex Moq.

Trudy Bot. Inst. Akad. Nauk S.S.S.R., Ser. 1, Fl. Sist. Vyssh. Rast. 7: 207 207 1938.

Ümumi yayılması: Qafqazda (Ermənistan) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də Babək və Culfa rayonları ətrafından (Darıdağ) təsvir edilmişdir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. EN A2c+3c; B2ab (I,II,III,IV).

Bitdiyi yer: Quru, daşlı, gilli yamaclarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda kiçik bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Çılpaq və qaidə hissəsindən budaqlanmış, hündürlüyü 20-50 sm olan yarımkolcuqdur. Cavan zoğları sarımtıl- yaşıldır. Yarpaqları xətvəri yarımsilindrikdir. Uzunluğu 10-12 mm və ucu kütüdür. Çiçəkləri sünbülvari çiçək qrupunda yerləşir. Meyvələrdə qanadlar sarımtıl və ya narıncıdır. Sonralar qaralır; 3 qanadı nisbətən böyükdür. May ayında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabr aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Toxumla və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Naхçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycan dendroflorası. I cild, 2011; Naхçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011

Familia: Ebenaceae Bent.

Ebena fəsiləsi

Genus: Diospyros L. – Xurma cinsi

Species: Diospyros lotus L. – Qafqaz xurması (adi xurma)

Sp. Pl. 1057 1753.

Ümumi yayılması: Gürcüstan, Orta Asiya, Aralıq dənizisahili ölkələrində, İran, Hindistan, Çin və Yaponiyada yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Lerik, Astara, Zaqatala, İsmayılı, Balakən, Yardımlı və Masallı rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktdir. EN A1abd;B1b(i,iv).

Bitdiyi yer: Çay kənarlarında işıqlı rütubətli dağ yamaclarında yayılmışdır. Dəniz səviyyəsindən 400-800 m hündürlükləri arasında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 15 m-ə qədər hündürlükdə olan, qışda yarpağını tökən ağacdır. Yarpaqları ellipsvarıdır. Gövdəsinin tünd rəngli və dərin çatlı qalın qabığı vardır. Cavan zoğları yaşılımtıl-qəhvəyi və ya

tünd qırmızımtıl-qəhvəyi rəngində olur. Yarpaqları zoğ üzərində sıralı yerləşmişdir. Yarpaqlarının kənarı tam və ya azca dişlidir. Yarpağın üstü tünd yaşıl olub, tüksüzdür, alt tərəfi isə tünd yaşıl və azca tüklü olur. Tüklər sonradan tökülür. Çiçəkləri tək-tək yerləşir. İkievli bitkilərdir. Dişi çiçəklər tək, erkək çiçəklər isə yarpaq qoltuqlarında yerləşmişdir. Meyvəsi oktyabrda yetişir; əvvəlcə yaşıl, sonra narıncı, tam yetişdikdə isə, göyümtül qara rəngli. üzəri boz mum qatı ilə örtülü olur. Hər meyvədə 2-8 ədəd toxum var. Meyvəsi yetişdikdən sonra şirinləşir.

Təbii yayılma ərazisində torpağı rütubətli dağ yamaclarında, çay kənarlarında, bulaqların yanında daha çox rast gəlinir.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı kitabı”na salınmışdır.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii yayıldığı ərazilərdə yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.5, 1960; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: *Elaeagnaceae*

İydə fəsiləsi

Genus: *Hippophae* L.- Çaytikanı cinsi

Species: *Hippophae rhamnoides* L. –Adi çaytikanı

syn: *Elaeagnus rhamnoides* (L.) A.Nelson
Sp. Pl. 1023 1753.

Ümumi yayılması: Qafqaz (Gürgüstan), Rusiya (Qərbi və Şərqi Sibir), Orta Asiya (Qazaxıstan), Qərbi Avropa, Kiçik Asiya, İran, Əfqanıstan, Pakistan, Hindistan, Monqolustan və Çində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvandaç Ordubadda, Quba-Xaçmaz, Şamaxı-İsmayilli, Zaqatala-Balakən rayonları ərazilərində təbii nalda bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkilərindəndir.VU D2.

Bitdiyi yer: Çay vadilərində rat gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü, əsasən 1-3 m, bəzən 3-6 m-ədək, boz qabıqlı və uzun iynəli, çox gövdəli, yarpağı tökülən kol, bəzən ağacdır. Yarpaqları növbəli, xətvəri və ya xətvəri-lansetvəri, üstü bozumtul-yaşıl, alt tərəfi qonur və ya sarımtıl-gümüşü-ağdır. Çaytikanı ikievli bitkidir. Bəzi kollarda diş çiyəkləri çıxır və onlardan meyvələr əmələ gəlir, bəzilərinə isə erkək çiyəkləri və onların tozcuğu külək vasitəsilə diş çiyəkləri tozlandırır. Çiyəklərinin düz, sadə, kasaşəkilli çiyəkyanlığı vardır, erkəkcik çiyəkləri qısa çiyək qruplarına-sünbüllərə yığılmışdır. Diş çiyəkləri qısa bu daqların və iynələrin qoltuqlarında, çox qısa çiyək saplaqlarında yerləşmişdir. Meyvələri oval və ya yumru, sarımtıl-qızılı və ya narıncı rəngli, sulu, turşulu, çox ətirli çeyirdəklərdir.

Çayirdəyi uzunsov-yumurtavari, bəzən təxminən qara, parlaqdır. Çaytikanı apreldə-mayda çiçəkləyir. Meyvələri avqustda-sentyabrda yetişir

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Azərbaycanada azda olmuş olsa becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т.6. 1962; Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010;

***Familia: Euphorbiaceae* Juss.-Südləyənkimilər fəsiləsi**

***Genus: Andrachne* L.-Andraxna cinsi**

***Species: Andrachne telephioides* L. - Telefuyabənzər andraxna**

Sp. Pl. 1014 1753.

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Gəncə ətrafında yayıldığı aşkar edimiidir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Əsasən quru, daşlı-qayalı torpaqlarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Çoxsaylı, şaxələnmiş gövdələri sıx yarpaqlarla örtülmüş çılpaq yarımkolcuqlardır. Yarpaqları ellipsvari və ya əks-yumurtavarıdır. Çiçəkləri 3 ədəd olub, yarpaq qoltuqlarında, yerləşir, xırdadır.

Kasacığı yaşıl, ağ haşiyəli, erkəkciik çiçəklərində uzunluğu təxminən 1,5 mm, dişicik çiçəklərində təxminən 2,5 mm-dir. Ləçəkləri xüsusilə dişicik çiçəklərin kasayarpaqlardan çox xırdadır və ya tamamilə yoxdur. Erkəkciikləri 5 ədəddir. Qutucuğu şarşəkili, hamardır. Mart-aprel ayında çiçəkləyir və oktyabr ayında meyvə verir.

Çoxalması: Əsasən toxumla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild, 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Euphorbiaceae Juss.

Südləyənkimilər fəsiləsi

Genus: Andrachne L.-Andraxna cinsi

Species: Andrachne buschiana Pojark.-Buş andraxnası

Syn: Andrachne Fruticulosa Schischk
Bot. Zhurn. S.S.S.R 25:342 1940

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan Muxtar Respublikasının (Culfa) dağlarında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Əsasən quru, daşlı-qayalı yamaclarda təbii halda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Oduncaqlaşmış gövdələrinin diametri 5 sm-ə dək çatan yarımkindur. Gövdələri möhkəm, budaqlı, göyümtül, hündürlüyü 15-45 sm-dir. Yalançı zoğları ağ örtüklü, üçkünc-yumurtavari, ucu biz, kənarları qeyri-bərabər dişlidir. Yarpaqları qısa saplaqlarda, qalıntəhər, göyümtül, çılpaq, enli-ellipsvari və ya enli-yumurtavari, uzunluğu 7 mm-ədək və eni 5 mm-dəkdir. Çiçəkləri yarpaqların qoltuqlarında tək və ya cüt, nazik çiçək saplaqlarında yerləşir. Erkəkcik çiçəklərinin kasayarpaqları nazik, yaşıl-tıl-qonur, enli, ağ haşiyəli, oval, kütdür. Ləçəkləri ağ, pazşəkilli, enli, yumru uclu olub, diskin vəziçikləri qısa, iki qanadlı, kəsikdir. Erkəkcik sapları ortasınadək bitişikdir. Dişicik çiçəklərin kasayarpaqları qalıntəhər, yaşıl, ensiz haşiyəli, ellipsvari olub, bizdir. Ləçəkləri çox xırdadır. Meyvəsi təxminən 3 mm, yumurtavari-sapşəkilli, hamar damarcıqlıdır. Toxumları üç hissəli, ensiz, uzunluğu 2,5 mm-dir. Apreldə çiçəkləyir və oktyabrda meyvə verir.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir

Çoxalması: Əsasən toxumla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insaliyyətidir

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Ericaceae Juss.

Süpürgəkölükimilər fəsiləsi

Genus: Rhododendron L.–Rododendron cinsi

Species: Rhododendron luteum Sweet – Sarı rododendron

Hort. Brit. ed. 2: 343 1830.

Ümumi yayılması: Belarus, Ukrayna, Rusiya (Dağıstan), Polşa, Avstriya, Yuqoslaviya, Yunanıstan, Türkiyə və Qafqazda (Gürcüstan) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazda (Azərbaycanın daxilində) Zaqatala və Balakən rayonlarında dəniz səviyyəsindən 2200 m hündürlükdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkilərindəndir. CR B2ab(1,11,111,1V).

Bitdiyi yer: Çay kənarlarında işıqlı, rütubətli yamaclarda yayılmışdır. Dəniz səviyyəsindən 2000 m hündürlükdə, yarpaqlı meşələrdə və açıq talalarda bitir, çox vaxt kolluqlar əmələ gətirir.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Cavan zoğları vəziciklidir. Yarpaqları uzunsov və ya uzunsov-tərsinə yumurtavari, tündyaşıl, uzunluğu 5,5-12 sm və eni 2-3,8 sm, kənarları tükcüklüdür. Cavan yarpaqları hər iki tərəfdən yumşaq

tükcüklü, sonradan çılpaqdır. Payızda rəngi sarı, narıncı və ya qırmızıdır. Çiçəkləri çox vaxt ətirli, güclü qoxusu vardır. Çiçəkləri 7-12 ədəd çətirşəkilli çiçək qruplarında yerləşir, çiçək tacı sarı və ya narıncı-sarı, üstü vəzicikli, ensiz silindrik borucuqlu olub diametri 6 sm-dən, kasacığı bünövrəyədək xətvəri-lansetvari vəzicikli hissələrə bölünmüşdür. Erkək-ciklərinin sayı 5-dir. Meyvələri uzunluğu 2,5 sm-ədək olan silindrik qutucuqlardır. Hər il aprel-may aylarında (təxminən 30 gün, bəzən 38-60,

yarpaqlar açılmazdan əvvəl və ya həmin dövrdə) çiçəkləyir. İşıqsevəndir, ancaq az kölgələnməni sevir. Qısa davamlıdır, Oktyabrın axırlarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda mədəni halda az becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii yayıldığı ərazilərdə yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.5. 1960; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Ericaceae Juss.

Süpürgəkölükimilər fəsiləsi

Genus: Rhododendron L.–Rododendron cinsi

Species: Rhododendron caucasicum Pall. –Qafqaz rododendron

Fl. Ross. 1(1): 46 1784.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan, Şimali Osetiya, İnquşetiya, Kabardin-Bolkar və Karaçay-Çerkeziya), Türkiyə, Qafqazda (Gürcüstan və Ermənistan -Həməzəçimən) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazda (Azərbaycanın daxilində) Zaqatala və Balakən rayonlarında dəniz səviyyəsindən 2200 m hündürlükdə bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir btkilərindəndir. CR B1ab(1,II,III,IV,V)

Bitdiyi yer: Rütubətli yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Təbii halda Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir

Bioloji xüsusiyyətləri Qafqaz rododendronunun hündürlüyü 1-1,5 m-ə qədər olur. Dəniz səviyyəsindən 1600-3000 m hündürlüklərdə yayılmışdır. Gövdəsi sürünən, tünd qonur qabıqlıdır. Yarpaqları uzunsov-oval, alt tərəfi sıx, qısa, narıncı tükcüklərlə örtülmüşdür. Çiçəkləri çətirvari çiçək

qrupuna yığılmış, çiçək tacının diametri və uzunluğu 3 sm-ədək, sarımtıl-ağ, ağızcığında yaşıl və ya qırmızımtıl nöqtəlidir. Çiçək tacının rəngi təmiz ağdan açıqsarı və ya açıqçəhrayı rəngə qədər ola bilər. Qutucuğu uzunsovdur. Qafqaz rododendronu balverən bitkidir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.5. 1960; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Albizia Durazz. – Güləbrişin (Akasiya) cinsi

Species: Albizia julibrissin Durazz. – Lənkəran akasiyası

in Mag. Tosc. iii. IV. (1772) 11.

Ümumi yayılması: İran, Çin, Yaponiya, Türkiyə və Himalay dağlarında yabanı halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda ipək akasiyası Talış bölgəsində dəniz səviyyəsindən 300-500 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, relik bitkisidir. CR A1abc; B1ab(i,iii).

Bitdiyi yer: Çay kənarlarında allüvial və drenajlı torpaqlarda daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı Azərbaycanda çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 12-14 m olan, ortaboylu ağacdır. Geniş çadırabənzər çətiri vardır. Gövdəsinin qabığı bozumtul rəngli, uzununa qeyri-bərabər çatlıdır. Birillik zoğları yaşıl və ya zeytunuyaşıl rəngli, hamar qabıqlıdır. Yarpaqları ikiqat cüt lələkvarı və növbəli düzülüşlüdür.

Yarpaqcıqlar növbəli düzülüşlü ikiqat cüt lələkvarıdır, uzunluğu 18-20 (25) sm-dir. Birinci hissələr 8-12 (15) cüt olub, uzunsov oraqvarı şəkilli, 5 (8-10) – 15 mm uzunluqda və 1,5 (3,4)-4,5 mm enindədir. İkinci hissədəki yarpaqcıqlar isə 15-20 (35) cüt olub, üst tərəfdən tünd, altdan açıqyaşıldır, çılpaqdır və ya alt tərəfdən az və ya çox sıx yumşaq tüklü, kənarı kirpikvarıdır. Yarpaqaltlığı bizvarı, yaşıldır. Birinci yarpaq birqat cüt lələkvarı, ikincisi isə ikiqat cüt lələkvarıdır. Çiçəkləri xırda, süpürgəvarı çiçək qrupu əmələ gətirməklə zoğun ucunda yerləşir. Çiçəkləri düz

qurluşda 5 şüalı, xırda, iki cür formalı olub, başcıqvarı çiçək qrupu əmələ gətirir, çiçək qrupları da öz növbəsində iri mürəkkəb süpürgələrdə birləşir.

Yan çiçəklər (başcıqlarda) erkəkcikdir, mərkəzdəkilər isə ikicinslidir, meyvəverəndir. Çiçək yanlıqları qayıqvarı, yaşılımtıldır və sarımtıldır, kasadan 3-5 dəfə uzundur. İkicinsli çiçəklərin tacı isə uzun boruşəkilli, kasacıqdan 8-10 dəfə uzun, xaricdən ipəkvarı tüklərlə örtülüdür. Erkəkciklər sayca çoxdur, uzun (30-35 mm), nazik saplıdır, tacdan çox irəli çıxmış olub, çəhrayı boyalıdır, 4-5 mm hündürlükdə boru şəklində birləşmişdir. Tozluqları xırda, dörd kameralı, toz dənələri isə xırda olub, sarıdır. Salxımaoxşar tozcuq qovuşqlarına yapışıqdır.

Dişicik birdir, telvarı sütünlüdür, kiçik ağızlıdır. Paxlalar yastı, xətvəri, çılpaq olub, iki qapı ilə açılır. 16-20 sm uzunluqda və 20-25 mm enindədir. Toxumu paxlada 8-14 və ya 11-13 ədəd olur. Toxumlar uzunsov-oval şəkilli, yastı, qəhvəyi rəngli və hamar olur.

İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabr aylarında toxumu yetişir.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Dekorativ əhəmiyyəti nəzərə alınaraq yaşıllaşdırma işlərində istifadə etmək məqsədilə mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir və Hirkan Milli Parkında qorunur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni mühafizə ocaqlarının yaradılması məqsədə uyğundur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı". 1989; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitablari"na tövsiyyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Leguminosae Juss. - Paxlahlılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. - Gəvən (Paxladələn) cinsi

Species: Astragalus beckerianus Trautv. – Bekker gəvəni

Trudy Imp. S.-Peterburgsk. Bot. Sada iv. (1876) 363.

Ümumi yayılması: Orta Asiya -Pamir-Alayda (Səmərqənd dağları) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonunda yüksək dağ qurşağında (alp zolağında) yamaclarda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkilərindəndir. NT.

Bitdiyi yer: Daşlıgilli yamaclarda, dağ çayları vadilərində dik yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri Xırda budaqcıqlı, 7-15 sm hündürlükdə, yerə yatıq kolcuqdur. Yarpaqcıqları 6-8 cüt, xətvəri, ucu şiş, üstən tüksüzdür. Paxlası oturan, uzunsov, biryuvalı, çoxtoxumludur. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, iyul-avqustda toxum verir.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi:Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. – Gəvən (Paxladələn) cinsi

Species: Astragalus euoplus Trautv. –Tikanlı gəvən

*syn: Astragalus tephrodes var. eurylobus Barneby
Brittonia 36: 169. 1984*

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Mərkəzi Kiçik Qafqazda Naxçıvan dağlarının yuxarı dağ qurşağında (Oxçuçay) rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VUA2c+3cd.

Bitdiyi yer: Daşlı yamaclarda açıq quru sahələrdə daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Yarpağı tökülən, 20 sm hündürlüyündə, yastıq əmələ gətirən sıx budaqlı, yarpaqları tikanlı, bütün hissələri nazik, zəif tüklərlə örtülü koldur. Yarpaqlatlıqları 8-12 mm uzunluqda olub, pərdəşəkilli, saplağının yarısına qədər bitişik, xətti-lanset formadadır. Yarpaqcıqlarları 6-9 cüt, ellipsvari, yaxud uzunsov-yumurtavari olub, 10 mm uzunluqdadır, ucları itidir. Yuxarıdan çılpaq, aşağıdan seyrək, yaxud sıx tüklüdür. Çiçəkləri yarpaqların qoltuğunda 2-3 ədəd qısa salxım əmələ gətirir. Çiçəkaltlıqları düz pərdəşəkillidir və 13 mm-ə qədər uzunluqdadır. Kasacığı 10-16 mm uzunluqda olub, boruvarı, qalın, qısa, ağ tüklüdür. Dişləri bizvarı, yaşılımtıldır. Tacı 13 mm-ə qədər uzunluqdadır. Yelkəni 7-8 mm enində, uzunsov-ellipsşəkillidir. Qayıqcığı qanaddan qısadır. Dişiciyi uzunsov, yatıq tüklü, 16 mm-ə çatan, sapvarı çılpaq sütuncuqludur. Paxlası oturaq, uzunsov, iti, ipəkvarı ağ tüklü, biryuvalı, çox toxumludur. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

Species: Astragalus lussiae Rzazade - Lusiya gəvəni

in Fl. Azerb. v. 422, 550 (1954).

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Mərkəzi Kiçik Qafqaz dağlarının yuxarı qurşağında (Oxçaçay) və Quba-Dəvəçi rayonlarında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VUA2c+3cd.

Bitdiyi yer: Daşlı yamaclarda açıq quru sahələrdə daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 30-70 sm hündürlüyündə koldur. Bitkinin üzəri ağ sıx tüklüdür. Yarpaqları 5-6 cüt enciz-xətvari, ellipsşəkilli və ya lansetşəkilli olub, 2 sm uzunluğunda 0,3-0,4 sm enindədir və ağ tüklüdür. Çiçək oxu yarpaqdan azca uzundur və xırda sıx qara tüklüdür. Paxla meyvəsi qısadır, lansetvari uzunsovdur. Meyvəsi 2 sm uzunluğunda 4 mm enində olub ağ tüklü və ikiyüvalıdır. May-iyun ayında çiçək açır və iyul ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qorunma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qorunma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

Species: Astragalus xiphidium Bunge – Qılınçvarı gəvən

Mém. Acad. Imp. Sci. St.-Petersbourg, Sér. 7. 11(16): 25 (1868);

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Kiçik Qafqaz dağlarının orta dağ qurşağında quru daşlı yamaclarında və yovşan bitən yarımsəhralarda və Gəncə yaxınlığında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağında daşlı yamaclarda, açıq quru sahələrdə daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 30-50 sm hündürlüyündə yarımkoldur. Bitkinin üzəri yatıq ağ və ya boz tüklüdür. Bitkidə 5-6 cüt dar xəttvari uc hissəsi küt 1-1,4 sm uzunluğunda 0,1-0,2 sm enində yarpaqcıqlar vardır. Bitkinin paxlası qısaqapaqlıdır. Meyvəsi xəttvari və ya bizvarı olub 3-5 sm uzunluğunda və 0,3 sm enindədir. Meyvəsinin üzəri tüklə örtülüdür. May ayında çiçəkləyir, iyun-iyul ayları arasında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008;

Familia: *Leguminosae* Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: *Astragalus* L. *Paxladələn-Gəvən* cinsi

Species: *Astragalus husseinovii* Rzazade – Hüseynov gəvəni

in Fl. Azerb. v. 425, 551 (1954).

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Lerik rayonunda (Diabar, Qosmalyan, Həvəri kəndləri) orta dağ qurşağında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU C2a (1,11).

Bitdiyi yer: Daşlı yamaclarda daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 35-45 sm hündürlüyünə boy verən kolcuqdur. Yarpaqları 4-5 cüt dar-xətvari yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Paxlasının saplağı 3 mm uzunluqda olub yatıq ağ parlaq tüklüdür. Paxlasının uzunluğu 3,5 sm eni isə 3-4 mm ola bilər. May ayında çiçəkləyir, iyul- avqust ayları arasında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008;

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

Species: Astragalus maraziensis Rzazade – Mərəzə gəvəni

in Fl. Azerb. v. 425, 551 (1954).

Ümumi yayılması: Azərbaycan

Azərbaycanda yayılması: Qobustanın aşağı dağ qurşağında quru gillidəşli yamaclarda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Daşlı yamaclarda açıq quru sahələrdə daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 15-45 sm hündürlüyündə yarımkoldur. Bitkinin üzəri yatıq boz tüklüdür. Yarpaqcıqları 3-4 cüt olub 0,7-1,5 sm uzunluğunda 0,1 sm enindədir və ucları kütdür. Çiçək oxu çoxdur, boz tüklüdür və yarpaqdan 3-4 dəfə uzundur. Çiçəkləri 25-ə qədər olub salxım çiçək qrupunda yerləşmişdir. Paxlası qısa, 4,5 sm uzunluğunda, sıx ağ tüklüdür. May ayında çiçəkləyir, iyun-iyul ayları arasında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008;

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

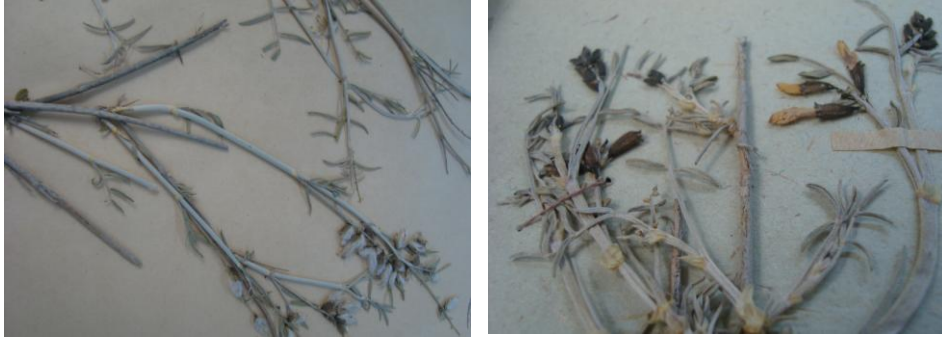
Species: Astragalus igniarius Popov - Odlu gəvən

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 10: 20. 1947

Ümumi yayılması: Azərbaycan

Azərbaycanda yayılması: Kür-Araz düzənliyində və Abşeronda dəniz sahili ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın endem bitkisidir. VU C2a(1).

Bitdiyi yer: Xəzər dənizi sahillərində qumlu yerlərdə yayılmışdır

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır

Bioloji xüsusiyyətləri: Hünürlüyü 50-60 sm-ə çatan, yarpağı çoxbudaqlı, aşağı hissəsi ağacvarı yarımköldür. Bütün bitki ağ tüklüdür.

Yarpaqcıqları 3-4 cüt ensiz xətvəri, uzunsov, 6-20 mm uzunluqda, 1-3 mm enində, hər iki tərəfdən sıx ağ tüklüdür. Çiçək oxları yarpağa bərabər, yaxud onlardan qısa, yumşaq, azçiçəklidir.

Paxlası saplaqlı, ellipsvari, uzunsov, ucu şiş, arxası azca şırımlı, üzəri yumşaq ağ tüklü, buruncuğu 1,5 mm-ə qədər əyilmiş, bizvarıdır.

Birinci dəfə Abşeron yarımadasından təsvir edilmişdir. Mayda çiçəkləyir, iyun ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxumla çoxalır

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərlməsi: Becərlmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na salınması və bitki yayılan yerlərdə yasaqlığın təşkili vacibdir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

Species: Astragalus denudatus Steven – Çılpaq gəvəni

syn: Astracantha denudata (Steven) Podlech
Mém. Soc. Imp. Naturalistes Moscou 4: 57. 1813

Ümumi yayılması: Qafqazda və Rusiyada (Dağıstan) təbii halda rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqaz dağları, Quba zonası (Buduc kəndi) Altıağac ərəzilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir və nəslə təhlükədə olan növüdür. CR B1ab (1,11,111)+2ab(1,11).

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı yamacların cənub hissəsində daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə yarpağını tökən 40-60 sm hündürlüyə qədər qalxan koldur. Bitkinin kolları üzərində əmələ gələn çoxlu miqdarda qısa budaqlar nazik tikanlala örtülüdür. Yarpaqları 2,5 – 3 sm uzunluqda 0,5 mm enində olub tutqun bozdur.

Yarpaqaltlıqları 7-9 mm uzunluqda altdan qısa tüklü bizvari itiüclu ağ rənglidir. Yarpağı 4-6 cüt yarpaqcıqdan ibarətdir. Yarpaqcıqlar eni 7 mm olan lansetvari uzunsov az yaxud çox şiş qalın uzanmış tikanlarla qurtarır. Hər yarpağın qoltuğunda 2 çiçəkdən ibarət 1 -2, 5 sm uzunluqda çiçək qrupu əmələ gəlir. Çiçəkaltlıqları 6- 7 mm uzunluqda qayıgabənzər olub aşağı hissəsi sarımtıyaşıl yuxarı hissəsi isə tüklüdür. Tacı 10 mm uzunluqda sarımtıl kasacıqdan 2 dəfə uzundur. Paxlası keçə tüklüdür. İyulda çiçəkləyir. Avqustda meyvəsi yetişir

Çoxalması: Toxum yolu ilə çoxalır

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5.1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astracantha Podlech - Astrakanta cinsi

Species: Astracantha gudrathii (Theodorov, Fedorov & Rzazade)

Podl. - Qüdrət gəvəni

Mitt. Bot. Staatssamml. München 19: 12 (1983):.

syn: *Astragalus gudrathii* Theodorov, Fedorov & Rzazade

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Acad. Nauk SSSR 16: 225 225 1954.

Ümumi yayılması: Azərbaycan

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitkisidir. CR B1ab(1,II,III,)+2ab(1,II,III).

Bitdiyi yer: Naxçıvanda yuxarı dağ qurşağında yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda təbii ehtiyatı azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 25-30 sm-ə qədər olan tikanlı koldur. Tikanları dağınıq, 2-3 sm uzunluqda, bənövşə rəngli, düz möhkəm tüklə örtülüdür. Yarpağı 7 cüt, düz, lansetvari, ucları şiş, 1 sm uzunluqda olub, yaşıl, boz tüklüdür. Yarpaqaltlıqları enli yumurtavari, qısa tüklü, 8 mm uzunluqdadır. Yarpaq qoltuğunda əmələ gələn 2 çiçək 1-2 sm uzunluqda sünbülvari çiçək qrupu əmələ gətirir. Çiçəkaltlıqları 5-6 mm uzunluqda, ensiz, yarpağaoxşar, ağ tüklüdür. Kasacığı 5-6 mm uzunluqda, dişicikləri bir-birindən aralıdır. Tacı 10 mm uzunluqda olub, kasacıqdan 2 dəfə uzundur. Dişiciyi uzunsov, qalın tüklüdür. İyunda çiçəkləyir, avqustda toxumu yetişir.

Çoxalması: Toxum yolu ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərlməsi: Becərlmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus:

Astracantha Podlech - Astrakanta cinsi

Species: *Astracantha insidiosa* (Boriss.) Podlech – **Zalım astrakanta**

Mitt. Bot. Staatssamml. München 19: 13 (1983):.

Syn.: *Tragacantha insidiosa* Boriss. Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 10: 180; cf. Fl. URSS, ed. Komarov, 12: 351 (1946).

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də Ordubad rayonunda bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1ab(1,11,111)+2ab(1,11,111).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağının daşlı yamaclarında və əhəngli yerlərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə yarpağını tökən koldur. Kolları qısabudaqlı olub, yarpaqaltlıqları seyrək tüklüdür. Tikanlı bitkidir. Yarpaqlarında yarpaqcıqların miqdarı 3-4 cüt olub xətvəri formadadır. Yarpaqcıqların uzunluğu 0,8-1,6 sm 0,1-0,2 sm enində olur. Tikanlarının ucu şiş olur. Birillik budaqlarının üzərindəki yarpaqların qoltuğunda 3 çiçəkcikdən ibarət başcıq formada olan çiçək qrupu vardır. Çiçəkaltlıqları xətvər, 7-8 mm uzunluğunda olur. Kasacığı ağ tüklüdür. Tacı sarı rənglidir. Ləçəkləri 1,4-1,5 sm uzunlu-

ğunda, 4-5 mm enində olub yumru qulaqcıqlıdır. Meyvəsi uzunsov və tüklüdür. İyul ayında çiçək açır.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərməsi: Becərməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

Species: Astragalus caspicus M.Bieb. – Xəzər gəvəni

syn: *Astracantha caspica* (M.Bieb.) Podlech
Fl. Taur.-Caucas. 2: 204. 1808

Ümumi yayılması: Qafqaz, Rusiya (Dağıstan), Türkiyə və İran ərazilərində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Talış dağlarının ən yüksək alp çəmənliklərində quru daşlı yamaclarda yayılmışdır.

Statusu: Nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki növüdür. CR B1ab(1,II,III,IV,V).

Bitdiyi yer: Daşlı, qumlu, gilli yerlərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Yarpağını tökən 30 sm hündürlükdə xırda koldur. Yarpaqları və budaqları 4 sm qədər uzunluqda qalın tikalıdır. Tikanlarının ucu şişdir.

Yarpaqları yumurtavari lansetşəkilli qısa tüklü kənarları kirpikvarıdır. Yarpaqcıqları 4-7 cüt uzunsov xətvəri, hər iki ucu sivri, üstən zəif altdan qalın tüklü bəzən çılpaq 6-8 mm uzunluqdadır.

Yarpaqların tikanları qoltuğunda 2 çiçəkli uzun sünbülvari çiçək qrupu əmələ gətirir. Çiçəkaltlıqları qayıqvari, üstən adətən tüklü, kənarı kirpikvari təxminən kasacığa bərabərdir. Kasacıq 5 mm uzunluqda, ağ tüklü qaidəsi çılpaq bizvari dişlidir. Tacı təxminən 10 mm uzunluqda ağ zənbaq rənglidir.

Dişicik uzunsov tüklü çılpaq sütunludur. Paxlası tüklüdür. İyun – iyul aylarında çiçəkləyir. İyul – avqust aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanca 1952-ci ildən becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astracantha Podlech – Astrakanta cinsi

Species: Astracantha barba-caprina (Al.Fed., Fed. & Rzazade)

Podlech - Keçisaqqal astrakanta

synonym of *Astracantha barba-caprina* ("Al.Fed., Fed. & Rzazade") Podlech
Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 16: 228. 1954

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvanın Şahbuz rayonunda (Tirkeş kəndi) yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU C2a(i).

Bitdiyi yer: Azərbaycan Naxçıvan dağlarının quru, daşlı yamaclarında, dəniz səthindən 1400-1500 m hündürlükdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda təbii ehtiyatı azdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Yarpaq tökən, 1-2 sm diametrində olan, budaqları qalın və yoğun tikanlarla örtülü, 50-70 sm hündürlüyündə koldur.

Kollarının üzərindəki budaqlardan çoxlu qısa yan budaqları çıxmışdır.

Bitkinin köhnə tikanları boz horizontal, yaxud aşağı əyilmiş, 5-9 sm uzunluqda, 2 sm enində olur. Yarpaqaltlıqları 18 mm uzunluqda, 4/5 hissəsi saplaqla birləşmiş, arxası və əsası sıx, ağ tüklü, ucu bizvarı, ətrafı az, yaxud çox kirpikciklikdir.

Yarpaqları 10 sm uzunluqda, yarpaqcıqları 4 (5) cüt ellipsvarı, hər iki tərəfi nazik, yuxarısı qısa, 1-2 mm uzunluqdadır. Tikanları 2,5-3 sm uzunluqda, 7 mm-ə qədər enində olub, cılpaq, qalın və yaşıl rənglidir.

Çiçəkaltlıqları 2 mm enində, pərdəşəkilli, uca doğru isə uzun kiprikciklikdir.

Kasacığı 17 mm uzunluqda olub, əsasına oyulmuş, ağ tüklü, 2 mm-ə qədər uzunluğa çatan bizvarı çıxıntısı vardır.

Meyvəsi böyrəkvarı formalı, qəhvəyi-sarı rəngdədir. Paxlası tərs yumurtavari, ağ tüklü, 6 mm-ə qədər uzunluqda olub, içərisində 1 ədəd toxumu vardır.

Çoxalması: Təbii şəraitdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələ-n-Gəvən cinsi

Species: Astragalus *vedicus* Takht– Vədi gəvəni

syn: *Astracantha vedica* (Takht.) Czerep.

Zametki Sist. Geogr. Rast. 9: 23. 1940 ; Not. Syst. (Tbilisi)

Ümumi yayılması: Ermənistanda rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1ab(1,11,111)+2ab(1,11,111).

Bitdiyi yer: Dağlıq bölgələrdə açıq sahələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə həmişəyaşıl olmayan, düz, yuxarı qalxan budaqlı, 5-15 sm-ə qədər hündürlükdə balaca kolcuqdur. Bitkinin üzərində nazik yaşıl, 8 sm-ə qədər uzunluqda tikanları vardır. Yarpaqaltlıqları

lansətvəri, kənarı kirpiklidir. 6-12 cüt ellipsvəri yarpaqcıqları vardır. Çiçəkləri yarpaqcıqların qoltuğunda yerləşib, 5-10-u bir yerdə şarvəri çiçək qrupu əmələ gətirir. Paxlası az keçətüklü, birtoxumludur. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqqında məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməlidir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astragalus L. Paxladələn-Gəvən cinsi

Genus: Astracantha Podlech – Astrakanta cinsi

Species: Astracantha jucunda (Al.Fed., Fed. & Rzazade) Czer. - Şad astrakanta

synonym of *Astracantha barba-caprina* ("Al.Fed., Fed. & Rzazade") Podle
Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 16: 228. 1954
Syn.: Astragalus jucundus Al. Fed., Fed. & Rzazade

Ümumi yayılması: Azərbaycan

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Qaraquş dağları) ərazisində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU C2a(i).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağında açıq sahələrdə təbii halda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Geniş yayılma arealı yoxdur.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə yarpağını tökən, 5-15 sm-ə qədər hündürlükdə kolcuqdur. Nazik budaqları 5-15 mm-ədək qədər diametrdə olub, tikanlarla örtülüdür. Yerə yatıq, yarpaqcıqları 7-8 cüt olub, uzunsov, dağınıq, kırıqvarı tüklüdür. Çiçəkləri sarı, şarvarı başcıq çiçək qrupunda toplanmışdır. Paxlası uzunsov-yumurtavarı, bir qədər yumşaq tüklüdür. İyul ayında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbii şəraitdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respubli-

kası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Astracantha Podlech – Astrakanta cinsi

Species: Astracantha Theodorov, Fedorov & Rzazade – Sarı-qırmızı astrakanta

synonym of *Astracantha barba-caprina* ("Al.Fed., Fed. & Rzazade") Podl.
Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 16: 228. 1954

Species: Astragalus flavirubens Theodorov, Fedorov & Rzazade – Sarı-qırmızı gəvən

syn: *Astracantha flavirubens* (Theodorov, Fedorov & Rzazade) Podl.
Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Acad. Nauk SSSR 16: 229 229 1954.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də (Qapıca dağları) 1700-1800m yeksəklikdə təbii arealı vardır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU C2a(i).

Bitdiyi yer: Quru daşlı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda təbii ehtiyatı çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə yarpağını tökən, çoxlu budaqları olan, 25 sm hündürlüyə qalxan koldur. Qalın tükə örtülmüş yarpaqaltlıqlarının və yarpaqlarının ucu tikanlı oxlarla qurtarır. Tikanları 2-4,5 sm uzunluqda düz yuxarı qalxmış, yaxud meyillidir. Yarpaqcıqları 7-8 cüt olub, hər iki tərəfdən ağtükü, ellipsvari, yaxud uzunsov-ellipsvari, küt, yaxud qısa ucludur.

Meyvəsi yumurtavarı, üzəri tükü, 2-3 mm uzunluqda, yuxarı hissəsi qarmaqvarı əyilmiş, əsası çılpaqdır. Paxlası tüküdür. İyulda çiçəkləyir, avqust-sentyabrda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqqında məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.
Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Cytisus L. – Nəfəotu cinsi

Species: Cytisus caucasicus Grossh. – Qafqaz nəfəotu

Syn. : Cytisus ruthenicus Wol.

Grossheim & Schischkin, Sched. Pl. Or. Exsicc. Fasc. X. 10 (1928)

Ümumi yayılması: Şərqi Avropada, Zaqafqaziyada, Qazaxstanda, Şimali Qafqazda və Qərbi Sibirin cənubunda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Qarabağda (Xanbulaqda) yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1ab(1,II,III)+2ab(1,II,III).

Bitdiyi yer: Quru kasıb şamliqlarda, çöllərdə, yamaclarda, yolların ətrafında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 80 sm-ə qədər olan koldur. Budaqları düz və ya əyilən, bozuntul-qonur və ya bozdur. Zoğları ipəkvari, ağımtıl-boz tükcüklüdür. Yarpaqları üç hissəlidir; xırda yarpaqlarının uzunluğu 2 sm-ədək, lansetvari-ellipsvari, ucu yumru və iynəli, üstü boz-yaşıl, alt tərəfi sıx tüklüdür. Çiçəkləri 3-5

ədəd yarpaqların qoltuqlarında az çiçəkli, sünbülvarı-salxımvarı çiçək qrupu əmələ gətirir. Kasacığı boruvari, tükcüklü, uzunluğu 10-15 mm-dir. Çiçək tacı sarı, uzunluğu 2-3 sm-dir. Yarpaqladıqdan sonra mayda-iyulda 25 gün ərzində çiçəkləyir, bəzən avqust-sentyabr aylarında təkrar çiçəkləyir. Meyvələri – uzunluğu 3 sm-dək olan, qaramtıl və ya tünd boz, sıx boz tükcüklərlə örtülmüş hamar paxlalardır, sentyabrda yetişir. Paxlanın içərisində oval, hamar, parlaq, uzunluğu 3 mm-ədək olan sarımtıl toxumları vardır.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qorunma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qorunma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4. 1958; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Colutea L. – Şaqqıldağ cinsi

Species: Colutea komarovii Takht. – Komarov şaqqıldağı

*Zametki Sist. Geogr. Rast. 9: 22. 1940; cf. Shapar.
in Fl. URSS, ed. Komarov, 11: 323. 1945. ; Not. Syst. (Tbilisi)*

Ümumi yayılması: Azərbaycan

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-in Ordubad rayonu (Kotam kəndi) ərazisində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın endem bitkisidir. CR A1ab; B1b (i,iii,iv).

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı dağ yamaclarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Boyu 1,5 metr olan tikanvarı budaqcıqları olan koldur. Budaqlarının qabığı hamardır, budaqcıqları tikanvarıdır. Yarpaqları 1, bəzən də 2 cütdür. Yarpaqcıqları dəyirmi və ya yumurtavarı dəyirmi midir, küt ucludur, uzunluğu 4-5, eni 3-4 mm-dir, qalınətəhərdir, incə qırıqlıdır, seyrək, sıx tüklüdür. Kasacağı zəngvarı, dişicikləri itidir. Yarpaqcıqları 2 cütdür. Çiçəkləri salxımlara toplanmış və yarpaqların qoltuğunda yerləşmişdir. Erkəkçikləri bitişikdir. Paxlası 20-22 sm uzunluğunda olur. Paxla saplaq üzərində olub çılpaqdır, uzunluğu 18- 20, eni 15 mm-ə qədərdir. Meyvəsi yetişən zaman uc hissəsindən açılır. May ayında çiçəkləyir iyunda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxumlarla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda botanika bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın «Qırmızı Kitabı»na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş xüsusi qoruma tədbiri yoxdur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.5. 1954; Флора Кавказа т.5. 1954; Деревья и кустарники СССР. т.4.1958. Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitabı". 2010; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Gleditsia L. – Lələk cinsi

Species: Gleditsia caspia Desf. – Xəzər lələyi

Revis. Gen. Pl. 1: 167 167 1891.

Ümumi yayılması: İranda təbii yayılma arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Astara, Lənkəran rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU B2b (i,iii).

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında qarışıq meşəliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Çox deyil.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 10-20 m hündürlüyü olan, dağınıq budaqlı ağacdır. Zoğvermə xüsusiyyəti yüksəkdir.

Budaqları üzərində şaxələnmiş sərt tikanları vardır. Zoğlar və cavan budaqlar yaşılımtıl, açıq-sarıdır, çoxlu uzun, düz, sərt, əksərən şaxələnmiş, yanlardan basıq, tünd-boz tikanlarla örtülüdür. Yarpaqlar tək lələkvəri və ya 2 qat lələkvəri

olub, tüksüzdür, lələklidir. Yarpaqcıqlar bir qədər iri, uzunsov, ellipsvari və ya yumurtavarıdır, kütdür, uzunluğu (3) 4-5 sm-dir, tamkənarlı və ya azca yarım dairəvi dilimlidir. Çiçəkləri yaşılımtıl rəngdə olub kiçikdir, demək olar ki, çiçək saplağı yoxdur, 4-5 sm böyüklüyündə olan salxım çiçək qrupunda yerləşir. Kasacıq və tac ləçəkləri sıxılmış tükcüklüdür. Paxlameyvəsi 25-35 sm uzunluğunda olub, düz və ya oraqvaridir.

Toxumlar uzunsov, tünd-qəhvəyidir. Uzunluğu 11-12 mm və eni 6-7 mm olmaqla hər paxlada orta hesabla 15 toxum olur.

Mayda çiçəkləyir, sentyabr-oktyabr aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə, əsasən, toxumla çoxalır.

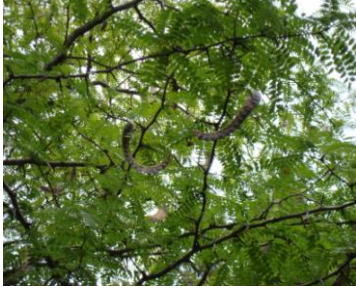
Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Дерево и кустарники СССР т.4.1958; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.

1989; Красная Книга СССР.1984; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Genista L.– Naz cinsi

Species: Genista transcaucasica Schischkin – Zaqafqaziya nazı

Grossheim & Schischk. Sched. Herb. Pl. Or. Exsicc. 35 (1924).

Ümumi yayılması: Qafqaz və Rusiya ərazilərində təbii arealına rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Mərkəzi və Cənubi Kiçik Qafqazda təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Quru dağ yamaclarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: 25-30 sm hündürlüyündə alçaqboylu koldur. Yarpaqları ensiz olub lansetşəkilidir. Yarpaqları 15-20 sm uzunluğunda olub, eni 1,5-3 sm-dir. Zoğlarının üzəri sıx tüklüdür. Çiçəkləri salxımvarı çiçək qrupunda toplanmışdır. Ləçəkləri sarı olub tüklüdür. Bitkinin paxla meyvəsi

uzunsov olub ensiz və tüksüzdür. May ayında çiçəkləyir iyul ayının sonlarında meyvə verir

Çoxalması: Təbiətdə toxum yolu ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР т.4.1958; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Genista L.– Naz cinsi

Species: Genista patula M.Bieb. - Səpili naz

syn: *Genista tinctoria* L.

Fl. Taur.-Caucas. 2: 148. 1808

Ümumi yayılması: Rusiya və Türkiyə ərazilərində rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Mərkəzi və Cənubi Kiçik Qafqazda təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.VU D2.

Bitdiyi yer: Enliyarpaq meşəliklərdə açıq sahələrdə aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 1 metrə qədər hündürlüyü olan və şaxələnən bir kol bitkisidir. Yarpaqları lansetşəkilli və ya yumurtaşəkillidir. Yarpaqları 3-5 sm uzunluğunda olub, eni isə 0,5-1,5 sm-dir. Çiçəkləri sarı rəngdə olub 3-5 sm uzunluğunda salxımlarda toplanmışdır. Kasacıqları 0,4-0,6 sm uzunluğundadır. Bitkinin paxla meyvəsi uzunsov olub ensiz və tüksüzdür. May-iyun ayında çiçəkləyir, avqust ayının sonlarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum yolu ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Azərbaycanda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР т.4. 1958; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Leguminosae Juss.

Paxlalılar fəsiləsi

Genus: Caragana Lam.– Xöstək cinsi

Species: Caragana grandiflora (M.Bieb.) DC. – Iriçiçək xöstək

Fl. Taur.-Caucas. 2: 168. 1808

Ümumi yayılması: Təbii halda Şimali İran, Rusiya, Orta Asiya və Cənubi Qafqazın şərqində və qərbində yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan dağları, Bozqır yaylası və Qobustanda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.NT.

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı, gilli təpəliklərdə, seyrək meşəliklərdə su axarlarının kənarlarında bəzən şoran torpaqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 2-5 m hündürlükdə olan koldur. Gövdəsi qonur-boz rəngdədir. Cavan budaqları küncü, çılpaq və ya kol şəkillidir. Ağımtıl və ya qonur-boz rəngdədir. Yarpaqaltlıqları 2 -3 mm uzunluqda bərk tikan formasında, budaqları və cavan zoğları çoxtakanlıdır.

Yarpaqlarının saplağı odunlaşmış, tüklü və tökülməyəndir. Yarpaqcıqları xırda, 5-12 mm uzunluqda və 2-3 mm enindədir. Tərs lansetvari və ya pazşəkilli olub, ucdan sivri, nazik və qısa, üzəri çılpaq və ya tükcüklərlə örtülüdür. Çiçəkləri tək-təkdir. Çiçək saplağı kasacıqdan qısa, o boyda və ya ondan iridir. Kasacıq yaşıl və ya qırmızımtıl-qonur rəngdədir. 12-16 mm uzunluqda, boruvarıdır, qaidədən torbacıq şəklində, şiş olub, üzəri tükcüklüdür. Çiçək tacı iri, 2,5-3 sm uzunluqda olub, əvvəlcə qızılı rəngdə olur və sonradan qızarır.

Paxlası bir qədər oturaq olub, 2,5-4 sm uzunluqdadır. Üzəri xətti, çılpaq və ya tüklüdür. May ayında çiçəkləyir, iyunda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxumları ilə çoxalır
Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyəti və bəzi abiotik amillərin təsiridir.

Becərilməsi: Kulturada becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Дерево и кустарники СССР. т.4. 1958; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: *Fagaceae* Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: *Castanea* Hill. – Şabalıd cinsi

Species: *Castanea sativa* Mill. – Adı şabalıd

Gard. Dict. ed. 8 1 1768.

Ümumi yayılması: Gürcüstan, Ermənistan, Rusiya, Afrika və Avropanın cənub hissəsində, Aralıq dənizi və Balkan ölkələri, Kiçik Asiya və İtaliyada təbii yayılma arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zaqatala, Qəbələ, Oğuz, Xaçmaz, Xudat, Yuxarı Qarabağ rayonları ərazilərində, Alazan-Əyriçay vadisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktdir. VU A2c+3cd.

Bitdiyi yer: Mülayim iqlimi olan qidalı torpaqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Çox geniş areala malik deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Əlverişli bitmə şəraitində hündürlüyü 38 m-ə çatan ağacdır. Bəzən gövdəsinin diametri (xüsusən açıqlıqda bitən ağaclarda) 1,5-3 m-ədək olur. Bitkinin cavan yaşlarında qabığı hamar yaşılımtıl-qara rəngdə olur. Bitki yaşlandıqca üzərində boz-qara rəngli qabıq parçaları yuxarıdan aşağıya doğru yarılmış bir vəziyyət alır. Gövdəsinin qabığı dərin çatlı, tutqun-bozumtul rəngdədir. Cavan zoğları tünd-

qırmızımtıl, qəhvəyi rəngdə olub, bozumtul tükcüklə örtülüdür. Geniş qol-budaqlı çətirə malikdir. Yarpaqları tam formalaşdıqdan sonra üstdən çılpaq yaşıl, altdan ulduzvarı tükcüklü və açıq-yaşıl rənglidir, kənarları mişar dişlidir, dişlərin sivriləşmiş ucları azacıq daxilə doğru əyilmiş olur. Erkəkcik çiçəkləri düz dayanan, sarımtıl sünbülvarı sırğalarda yerləşir. Dişicikli çiçəklər yaşılımtıl olub, ayrı-ayrı sırğaların qaidəsində yerləşmiş və sırğanın aşağı hissəsində yerləşən dixaziyalarda 1-3 ədəd olur. Dişicikli çiçəklərin bir neçəsi birgə yumaqcıqda, aşağıda-zoğun qoltuğunda, erkəciclər isə yuxarıda yerləşir. Dişicikli çiçəklər erkəciclərə nisbətən daha yaşılımtıl olur. Çanaqcıq dərivarı odunlaşmışdır, daxilində 3-7 fındıq vardır. Meyvəsi birtoxumlu fındıq olub, dərivarı şabalıd rəngində meyvəyanlığına malikdir. Fındıqlar 1-3 ədəd şar formalı dərivarı, xaricdən uzun və iti bizvari tikanlarla örtülür. Yetişdikdə qərzək partlayır, 4 hissəyə ayrılır və toxum tökülür.

İyun-iyul aylarında çiçəkləyir. Meyvəsi əsasən oktyabr-noyabr aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum və kök birləri vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərməsi: Azərbaycanda mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.2. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964;

Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 20

Familia: Fagaceae Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: Quercus L. – Palıd cinsi

Species: Quercus macranthera Fisch. & C.A.Mey. ex Hohen. – Şərq palıdı

Byull. Moskovsk. Obshch. Isp. Prir., Otd. Biol. 2: 259 1838.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), İran və Türkiyədə təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Quba, Naxçıvan MR və Lənkəran dağlarında təbii arealı vardır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. LC.

Bitdiyi yer: Qarışıq meşələrdə, dərə, çay kənarlarında, dağ yamaclarında, 1400-1600 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Çoxda geniş ərazidə yayılmamışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 30 m-ə, diametri 60 sm-ə çatan ağacdır. Gövdələrinin qabığı qalın, bozumtul-qəhvəyi rəngdədir. Budaqları sarımtıl-boz tüklü, sıxdır. Yarpaqları 8-12 sm uzunluqda, 3-12 sm enində, tərs yumurtavari və ya uzunsov, sıx, dərivari, qaidəsi pazvari və ya ürəkşəkilli, kənarları dalğavari, iri, 8-12 dilimlidir və qışda töküləndir. Yarpaqaltlıqları 1,5 sm uzunluqda olub tüklü, tökülməyəndir, Uclardan qısa, küt dilimli, hər tərəfdən 8-12 ədəd dilimli olub, küt tamkənarlı dərin, uzunsov və ya iri oyuqlu dilimlərə malikdir. Ust tərəfdən tünd-yaşıl, çılpaq, alt tərəfdən boz və ya bozumtul sarı, sıx tüklüdür. Yarpaqların saplağı 1-2 sm uzunluqdadır. Dışicik çiçəkləri çiçək yanlığı dərin bölümlüdür. Erkəkcik çiçəkləri düzünə uzanan sütuncuqdan

ibarətdir. Zoğları və tumurcuğu sıx tüküklüdür və bu əlamətinə görə başqa palıd növlərindən fərqlənir. Qozalar 2-2,5 sm uzunluqda olub, 4 mm uzunluqda qısa, sıx tükü meyvə saplağında yerləşir. Çanaqcıq yarımşar formalı olub, qozanı 1-3 sm-ə qədər əhatə edir. Çiçəklənməsi yarpaqlanması ilə bir vaxtda gedir, may

ayında çiçəkləyir, meyvəsi sentyabr-oktyabr aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətinin təsiridir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Fagaceae Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: Quercus L. – Palıd cinsi

Species: Quercus longipes Steven – Uzunsaplaq palıd

syn: *Quercus robur* subsp. *pedunculiflora* (K.Koch) Menitsky
Byull. Moskovsk. Obshch. Isp. Prir., Otd. Biol. 30: 387 1857.

Ümumi yayılması: Qafqaz (Gürcüstan) və Qərbi Avropada təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Samur-Dəvəçi, Kür-Araz düzənliyi, Alazan-Əyriçay dərəsi, Lənkəran və Kür düzənliklərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. LC.

Bitdiyi yer: Dağ yamaclarında qarışıq meşələrdə çay sahillərindən kənarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı genişdir, ancaq fərdərin populyasiyada yerləşməsi seyrəkdir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 40 m olan geniş çətirli ağacdır. Yarpaqları qalın dəriyəli, uzunsov olub, kənarları oyuqvarı qeyri-bərabər dərin dilimlidir. Zoğları çılpaq, bozultul-qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqlarının uzunluğu 5-15 sm, eni 5-9 sm, tərs yumurtavari, uzunsov olub, uc tərəfdən sıxılmış (daralmış), dəriyəli, bərk, üst tərəfdən tündyaşıl, çılpaq və ya nazik sıx tüklərlə örtülmüş, oturacaqdan çox da iri olmayan qulaqcığa malik olub, ürəkvari və ya zəif pazvarıdır. Kənarları oyuqvarı qeyri-bərabər dərin dilimlidir Üç tərəfdən enli, küt, gödək, dilimli, hər tərəfdən 3-7, enli, küt, gödək və ya uzun, forma və ölçücə bir-birinə oxşamayan dilimlərə malikdir. Oyuqların arası yarpaqların eninə görə 1/4-dən 3/4-ə qədər çatır. Yarpaqların saplağı 0,5-1,5 sm uzunluqdadır.

Meyvələr 3-8 sm uzunluqda, yoğun saplaqlar üzərindədir.

Qozalar 3-4 sm uzunluqda, dar silindr formalı, çanaqcıqlardan çölə çıxandır. Çanaqcıqlar kasa formalı, yoğun və dərinidir. Pulcuqlar qısa, küt, enli üçbucaqşəkilli və ya dairəvi olub, çanaqcıqların ətrafına düzülmüşdür. Çanaqcıqlar və pulcuqlar sıx qonur tüklərlə örtülmüşdür. Çiçəkləməsi yarpaqlanma ilə birgə mart-aprel ayında başlayır. Qozası oktyabr-noyabr aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxumla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nin flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Fagaceae Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: Quercus L. – Palıd cinsi

Species: Quercus pubescens Willd. – Tüklü (Anadolu) palıd

*Syn.: Quercus anatolica Sosn. ex Bandin
Berlin. Baumz. 279 1796.*

Ümumi yayılması: Qafqaz (Gürcüstan), Qərbi Avropa, Rusiya (Kırım), İran və Türkiyədə təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Samur-Dəvəçi, Kür-Araz düzənliyi, Alazan-Əyriçay dərəsi, Lənkəran və Kür düzənliklərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Dağ yamaclarında qarışıq meşələrdə çay sahillərindən kənardə əhəngli daşlıq yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı genişdir, ancaq fərdərin populyasiyada yerləşməsi seyrəkdir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 10 m-ədək olan, yarpağı tökülən, çox vaxt əyilmiş gövdəli, enli, çətirşəkilli çətirli kiçik ağacdır. Zoğları sarımtıl-boz tükcüklərlə sıx örtülmüş, tumurcuqları küt, oval, tükcüklü-pulcuqludur. Qabığı bozumontul-qara, dərin şaquli yarıqlıdır.

Yarpaqlarının uzunluğu 5-10 sm, eni 6 sm-ədək, lələkvəri-qanadlı, 4-8 cüt küt və ya ucu biz, iri dişli qanadları çox vaxt formaca dəyişir. Yarpağın kənarları tükcüklü və bir az burulmuşdur. Cavan yarpaqları hər iki tərəfdən sıx tükcüklüdür. Tozluq çiçək qrupları sıx tükcüklü, uzunluğu 15 sm-ədək; dişicik çiçəkləri oturaq, 1-5 ədəddir. Qozaları oturaq və ya qısa meyvə saplağında yerləşir; uzunluğu 2-2,5 sm, diametri 2 sm-ədək olan yarımşarşəkilli kasaya daxil olmuşdur. Kasanın pulcuqları orta və

yuxarı hissələrdə möhkəm yapışmış, aşağıda bir az əyilmiş, boz tükcüklü, qonur, çılpaq ucludur. Mart ayında çiçəkləyir, oktyabr ayında isə toxumları yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxumla çoxalır.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: *Fagaceae* Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: *Quercus* L. – Palıd cinsi

Species: *Quercus iberica* Steven ex M.Bieb.– Gürcü palıdı

Syn.: *Quercus petraea* subsp. *iberica* (Steven ex M.Bieb.) Krassiln.
Fl. Taur.-Caucas. 2: 402 1808.

Ümumi yayılması: Gürcüstanda təbii arealına rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Samur-Dəvəçi düzənliyi, Böyük Qafqaz (Quba), Böyük Qafqazın qərb-şərq hissəsi, Kiçik Qafqazın şimali, cənubi və mərkəzi hissəsində, Naxçıvan MR və Lənkəranda geniş yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. DD.

Bitdiyi yer: Qarışıq meşəliklərdə dağ yamaclarında, kolluqlarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Təbii ehtiyatı çox deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 32 m-ədək olan ağacdır. Zoğları qırmızımtıl-qəhvəyi rəngdə olub, çılpaqdır. Yarpaqlarının uzunluğu 5-14 sm, eni isə 3-7 sm olan uzunsov, tərs və ya uzunsov oval formalıdır. Yarpaqları dərivari olub, üst tərəfdən yaşıl parıldayan, alt tərəfdən

açıq yaşıl tüklərlə örtülmüşdür. Yarpaqları qaidə hissəsindən azca pazvarı, nadir hallarda uc tərəfdən sıxılmış dilimlərə malikdir. Yarıqlar kiçik olduqda, yarpaq ayasının yuxarı və aşağı hissələrinə daha yaxın olur. Yarpaqların saplaqları 1-3 sm uzunluqdadır. Meyvələri oturan və qısa saplaqlıdır.

Dişicik çiçəyi mayalandıqdan sonra erkəkcik sırğaları bir müddət budaqda qalır, sonra quruyub tökülür. Yarpaqlamadan sonra may ayında çiçəkləyir, noyabr ayında qozaları yetişir.

Çoxalması: Toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri:

Başlıca olaraq insan fəaliyyəti və bəzi abiotik amillərin təsiridir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı". 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Fagaceae Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: Quercus L. – Palıd cinsi

Species: Quercus crispata Steven – Qumral palıd

*Syn.: Quercus pubescens subsp. crispata (Steven) Greuter & Burdet
Byull. Moskovsk. Obshch. Isp. Prir., Otd. Biol. 30: 386 1857.*

Ümumi yayılması: Qafqazda və Rusiyada (Kırım) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Şərqi Böyük Qafqazda – Quba, Qusar, Dəvəçi, İsmayilli, Qəbələ, Goranboy, Xankəndi, Lənkəran, Lerik rayonlarının meşələrində dəniz səviyyəsindən 500-1000 m yüksəklikdə yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.DD.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağında meşələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Təbii arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 30 m, diametri 60 sm-ə çatan uzunömürlü ağacdır. Qumral palıdı gürcü palıdından fərqləndirən əsas əlamətlərdən başlıcası onun yarpaqlarının alt tərəfində damarların ol-

masıdır. Gürcü palıdının yarpaqları isə çılpaq olur. Qumral palıdın yarpaqlarında yan damarlar 5-7 ədəd, gürcü palıdında isə yan damarları bir qədər artıq olur. Qumral palıdın yarpaqları nazik, uzunsov və ensiz, tərs ovalvarı olduğu halda, gürcü palıdının yarpaqları isə tərs oval və ya uzunsov oval, üstdən parıldayan tünd-yaşıl rəngli olmaqla möhkəm dərivarıdır.

Bitkinin zoğları boz sıx keçə tüklüdür və sonralar tədricən çılpaqlaşır. Yarpaqların uzunluğu 3-8 sm, eni 2-5 sm olub, ovalvarı-uzunsovdur. Üst tərəfdən tünd-yaşıl, sıx, xırda keçəvarı tüklərlə, alt tərəfdən açıq-yaşıl, sıx, boz, uzun keçəvarı tüklərlə örtülmüşdür. Yarpaqların qaidəsi ürəkvarı və ya zəif pazvarıdır. Yarpağın uc hissəsində yerləşən dilimlər iti,

yandakılar isə uzunsov, yuxarıya tərəf sıxılmış iti, bəzən küt, çox hallarda 1-2 dişli dalğavari burulmuşdur.

Dilimlər arasındakı yarıqlar yarpaq ayasının yarısına qədər və ya bir qədər dərinidir. Yarpaqların saplağı 0,5-1 sm uzunluqdadır, çanaqcığı yarımşar formalı olub, səthi boz keçə tükcüklüdür. Qozalar oturan olub, 3 sm uzunluqdadır. Çanaqcıqlar yarımşar formalı boz keçə tüklüdür. Pulcuqlar zəif, şişkin, tüklü olub, uzun sıx uclara malikdir. Mart-aprel ayında çiçəkləyir, oktyabr ayında toxumları yetişir.

Çoxalması:Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyəti və bəzi abiotik amillərin təsiridir.

Becərilməsi: Botanika bağlarında mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nin flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Fagaceae Dumort.

Fıstıq fəsiləsi

Genus: Quercus L. – Palıd cinsi

Species: Quercus castaneifolia C.A.Mey. – Şabalıdyarpaq palıd

Verz. Pfl. Casp. Meer. 44 1831.

Ümumi yayılması: İranda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Astara, Lənkəran, Lerik, Masallı, Lerik, Yardımlı və İsmayılı rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktdir. VU B1b(i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağında qarışıq meşələrində daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox da geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə əlverişli şəraitdə hündürlüyü 40 m-ə qədər olan ağacdır. Meşədə birinci yarusu təşkil edən növlərdəndir. Geniş çətirə malikdir. Cavan zoğları əvvəlcə sıx və zərif tükərlə örtülür, sonradan həmin tükərlər tökülür. Zoğları sarımtıl yaşıl rəngdədir. Tumurcuq pulcuqları tüksüz olur. Yarpaqları 7-16 sm uzunluğunda olub, ellipsvarı, yumurtaşəkilli və uc hissəsi sivridir, yarpaqlarının kənarı da sivri dişlidir. Yarpaqların üst hissəsi tünd yaşıl, alt üzünü isə bozuntul-yaşıl rəngdədir, tükü və bəzən tüksüz olur.

Mart-aprel ayında çiçəkləyir, oktyabr-noyabr ayında toxumları yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni mühafizə sahələrinin yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Fagaceae Dumort.
Fıstıq fəsiləsi

Genus: Quercus L. – Palıd cinsi

Species: Quercus araxina (Taurtv.) Grossh. – Araz palıdı

syn: Quercus × mannifera Lindl.
Fl. Kavkaza 2: 23 1930.

Ümumi yayılması: İran, Kiçik Asiya, İraq, Əfqanıstan və Ermənistanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zəngilan rayonu (Bərgüşadçay) və Naxçıvan MR-də Babək, Ordubad rayonu ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CR A1ab;B1bc(iii,iv).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağının qarışıq meşələrində daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox da geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 10-15 metr hündürlükdə olan ağacdır.

Cavan yaşlarında zoğları yaşlımtıl rəngdə, tüklü olur, sonradan qırmızımtıl rəng alır. Yarpaqları böyük, uzunsov, tərsinə yumurtaşəkilli olub, üst tərəfdən açıq-yaşıl, tüksüz, bəzən sonradan tökülən məxməri tükləri vardır. Yarpağın kənarları tam və ya küt dişli, kiçik və qısa dilimli ola bilər. Yarpaq saplağı 0,3-2,5 sm uzunluğunda olur.

Tumurcuq pulcuqları qırmızı rəngdədir. Meyvə saplağı qısa, 0,5-1,5 sm uzunluğunda olur. Meyvə çanaqcığı kürə şəklində olub, 2-3 sm boyundadır. Meyvənin üçdə bir hissəsi qədəhin içindədir. Dəniz səviyyəsindən 1000 m-ə qədər yüksəkliklərə qalxa bilər. May-iyun ayları arasında çiçəkləyir, oktyabr-noyabr aylarında toxumu yetişir

Çoxalması: Təbiətdə toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edimişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Дерево и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild, 1964; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları.1996; Azərbaycan florasının konspekti, I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Hamamelidaceae R.Br.

Dəmirağac

Genus: Parrotia C.A.Mey.- Dəmirağac cinsi

Species: Parrotia persica C.A.Mey. Dəmirağac

Verz. Pfl. Casp. Meer. 46 1831.

Ümumi yayılması: İranda təbii halda rast gəlinir

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Astara, Masallı, Qəbələ rayon ərazilərində təbii yayılma sahələri vardır.

Statusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında yamaclarda çay vadilərində daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox da geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbii şəraitdə hündürlüyü 16-20 m-ədək olan ağacdır, çox budaqlanandır. Dəmirağacın çətiri enli yumurtaya bənzərdir. Gövdəsi boz və ya qırmızı-qonur rəngdə olub üzəri hamardır. Qabığında çatlar yoxdur. Qabığın pərakəndə tökülməsi nəticəsində gövdə alabəzək

görünür. Budaqları və gövdələri çox vaxt bir-birinə bitişir. Cavan zoğları əvvəl yaşılımtıl rəngdə olur, sonradan qonur rəng alır. Tumurcuqlarının iyi vardır. 6-11 mm uzunluqdadır, üzərlərində 2-4 ədəd qonur rəngli xarici pulcuq vardır, həmin pulcuqların üzəri sıx ulduzvarı tüklüdür. Yarpaqları 5-12 sm uzunluğunda və 3-8 sm enində ola bilər. Yarpaqlar zoğ üzərində növbə ilə düzülüb, forma etibarilə yumurtaşəkilli və ya tərsinə yumurtaşəkillidir. Saplağının uzunluğu 2-6 mm, ulduzvarı tüklüdür. Yarpaqlıqları ensiz, biz şəklindədir. Çiçəkləri ikicinsli olub, başcıqlardadır, kasacığı zəngvarı, dərivarıdır, alt tərəfdən yumurtalığa bitişmişdir. Çiçəkaltlıqları pərdəyəoxşar, yumurtavarı-oval, qonur keçə tüklüdür. Erkək-cikləri 6-7-dir, onlar kasacığın dilimləri qarşısında yerləşmişdir, telləri

uzunlaşmış, parlaq rəngli (tünd-bənövşəyi və ya qırmızı rəngli), dördüzlü tozluqları vardır. Bu tozluqlar öz oturaq hissələri ilə tellərə bərkimişdir.

Meyvəsi dəyirmi-ovalşəkillidir. Toxumları oval-yumurtavarı, sivri, açıq-qonur rəngli, parlaqdır, qaidə hissəsində ağ rəngli iki göbəkciik vardır. Fevral və mart aylarında çiçək açır, sentyabr-oktyabr aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir. Milli Park və Dövlət qoruqlarında mühafizə edilir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Təbii arealı olan ərazilərdə yeni qoruma sahələrinin yaradılması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР т.3. 1954; Флора Азербайджана т.4. 1953; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti, I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyanın, reproduksiyanın və repatriasiyanın elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: *Hypericaceae* Juss.

(*Guttiferae* Juss.)–Daziotukimilər fəsiləsi

Genus: *Hypericum* L. – Daziotu cinsi

Species: *Hypericum atropatanum* Rzazade – Atropatan daziotu

*Syn: Hypericum helianthemoides subsp. atropatanum (Rzazade) Sennikov
Dokl. Akad. Nauk Azerb. SSR x. 882 (1954).*

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR dağlarında bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Dağ yamaclarında açıq sahələrdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 10-20 sm olan yarımkolcuqdur. Gövdələri çoxsaylı, nazik, yumru, budaqlıdır. Yarpaqları üzbəüz, oturaq, xətvəri, uzunluğu 4-7 mm, ucu biz, eni 1,5 mm, burulmuş, vəziciklidir.

Çiçək qrupu salxımvari, 1-9 çiçəkli, uzunluğu 3-5 sm, eni təxminən 1 sm; yarımqətirləri saplaqlarda, uzunluğu 5-12 mm-dir. Çiçək altlıqları yumurtavari, uzunluğu 1-2 mm, kənarları vəzicikli, çiçək saplaqlarından çox qısadır. Kasayarpaqları ellipsvari-yumurtavari, küttehər, uzunluğu 2-2,5 mm, eni təxminən 1,5 mm, kənarları bərabər vəzicikli, bünövrəsi qonurdur. Ləçəkləri ellipsvari

və ya yumurtavari, uzunluğu 5-8 mm, eni təxminən 3 mm, bəzən ucunda 3-5 ədəd vəziciklidir. Erkəkcikləri 3 dəstədə yerləşir. Yumurtalığı təxminən şarşəkillidir. Sütuncuqları 3 ədəd, yumurtalıqdan uzundur. Qutucuğu yumurtavari, uzunluğu 5 mm, eni 3 mm-dir. VII ayda çiçəkləyir, VIII ayda isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın «Qırmızı Kitabı»na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана т. 6. 1955; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

***Familia: Lamiaceae* Lindl.-Dodaqçiçəklilər fəsiləsi**

***Genus: Thymus* L. - Kəklikotu cinsi**

***Species: Thymus karamarianicus* Klokov & Des.-Shost.–Qara mərğəm kəklikotu**

Trudy Bot. Inst. (Baku) 2: 308 1936.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Kür düzənliyində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir növüdür. CR B1ab(i,ii,iii,iv,v).

Bitdiyi yer: Aşağı dağ zolağında quru, daşlıq yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 15-25 sm olan yarımkolcuqdur. Düz dayanan meyvəsiz zoğları və daha cod, düz dayanan çiçək saplaqları çiçək qrupunun altında uzun, əyilmiş tükcüklərlə örtülmüşdür. Yarpaqları saplaqlarda, orta gövdə saplaqları ellipsvari, uzunluğu 15-25 mm, eni 4-8 mm, kənarları tükcüklü, aşağı gövdə yarpaqları uzun saplaqlarda, daha xırdaları yumurtavaridir. Yarpaqların yan yan damarcıqlarında olan, vəzicikli nöqtələr az bilinir. Çiçək qrupu uzunsov, başıqlı, çox vaxt şaxələnmişdir. Çiçək saplaqları uzun tükcüklüdür. Kasacığı zəngvari, uzunluğu təxminən 4 mm, uzun tükcüklüdür; yuxarı dişcikli lansetvari, kənarları tükcüklüdür. Çiçək tacı ağ borucuqlu və bükükdə bənövşəyi xallıdır. V-VI aylarında çiçəkləyir, VII ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Lamiaceae Lindl.

Dodaqçiçəklilər fəsiləsi

Genus: Thymus L. – Kəklikotu cinsi

Species: Thymus migricus Klokov & Des.-Shost. – Miqri kəklikotu

Syn.: Thymus kotschyanus ssp. migricus (Klokov & Des.-Shost.) Menitsky
Thymus kotschyanus var. migricus (Klokov & Des.-Shost.) Ronn. ex Rech. f
Trudy Bot. Inst. (Baku) 2: 302 1936.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də Şərur rayonunun Ardıc dağı, Şahbuz rayonunda Biçənək kəndi, Ordubad rayonunda Kotam və Kilid kəndləri ətrafında rast gəlinir:

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU C2a(i).

Bitdiyi yer: Dağ qurşaqlarında daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 8-15 sm olan yarımkoldur. Bitki də budaqlanma güclüdür. Üzərində çiçək olan budaqları 5-12 sm ola bilir. Çiçəkaltlığı aşağıya doğru əyilmiş tükərlə örtülüdür. Bitkinin yarpaqları saplaqlı olub uzunsov və ya yumurtavaridir. Yarpaqlar 0,6-1,3 sm

uzunluğunda 0,3-0,7 sm enində ola bilir. Yarpağın üst hissəsi çılpaq olub kənarları bir qədər kirpiklidir və yan damarları görünür. Çiçək saplağı qısa tüküdür. Bitkinin kasacağı 3-4 mm uzunluğundadır, çılpaqdır. Tacı ağımtil və yabənövşəyi ola bilir. İyun-iyul aylarında çiçək açır və iyul-avqust ayları arasında meyvə verir.

Çoxalması: Çoxalması generativ yolla həyata keçir.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010; Azərbaycan Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Lamiaceae Lindl.

Dodaqçiçəklilər fəsiləsi

Genus: Thymus L. – Kəklikotu cinsi

Species: Thymus fedtschenkoi Ronniger – Fedçenko kəklikotu

Syn.: Thymus ararati-minoris Klokov & Des.-Shost. Thymus kjarazi Grossh.

Repert. Spec. Nov. Regni Veg. 31: 139 1932.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Ancaq, Azərbaycan daxilində Kiçik Qafqazda bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir .CR B1ab(i,ii,iii,iv,v).

Bitdiyi yer: Yuxarı dağ zolağında daşlıq yamaclarında bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Qısa, sürünən zoğları olan, çox alçaq yarımkolcuqdur. Çiçək saplaqlı budaqları nazik, hündürlüyü 3-7 sm, sıx və çox qısa tükcüklüdür. Yarpaqları saplaqlarda, qalıntəhər, təxminən eyni ölçülü, yumurtavari, uzunluğu 4-5 mm, eni 2,5-3 mm, çılpaq, sıx nöqtəli-vəzicikli, kənarları uzun tükcüklüdür; yan damarcıqları iki cüt, qalındır. Çiçək qrupu başcıqlıdır. Çiçək saplaqları qısa tükcüklüdür. Kasacığın uzunluğu 3,5-4 mm, zəngvari, üstü çılpaqdır; yuxarı dişcikləri çox qısa, üçküncüdür. Çiçək tacı ağ, üstdən tükcüklü və sıx, nöqtəli-vəziciklidir. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, iyul-avqust aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

***Familia: Lamiaceae* Lindl.-Dodaqçiçəklilər fəsiləsi**

***Genus:Thymus* L. – Kəklikotu cinsi**

***Species: Thymus transcaucasicus* Ronniger – Zaqafqaziya (Ziazat) kəklikotu**

Syn.: Thymus aserbaidshanicus Klokov, *Thymus bakurianicus* Klokov, *Thymus fominii* Klokov & Des.-Shost., *Thymus superbis* Ronniger
Repert. Spec. Nov. Regni Veg. 31: 140 1932.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda- Kiçik Qafqazda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir .CR B1ab (i,ii,iii).

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ zolaqlarında quru yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Sürünən meyvəsiz zoğları olan yarımkolcuqdur.

Çiçək saplaqlı budaqlarının hündürlüyü 10-30 sm, bəzən budaqlı, sıx tükcüklüdür. Yarpaqları saplaqlarda, təxminən hamısı eyni, çox nazik, az bilinən nöqtəli vəzicikli, yumurtavari-uzunsovdan enli-yumurtavariyədək, uzunluğu 7-15 mm, eni 3-10 mm, alt tərəfi damarcıqlarda tükcüklü, yan damarcıqları 2-3 cütdür. Çiçək qrupu başcıqlı və ya uzunsovdur. Çiçək saplaqları uzun, tükcüklüdür. Kasacığın uzunluğu təxminən 5 mm olub alt tərəfi tükcüklüdür. Kasacığın yuxarı hissəsində olan dişiklər ensiz-lansetvari olub, kənarları tükcüklüdür. Çiçək tacı qırmızı, tükcüklüdür. VI-VII aylar arasında çiçəkləyir, VIII ayda meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları.1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Lamiaceae Lindl.

Dodaqçiçəklilər fəsiləsi

Genus: Thymus L. – Kəklikotu cinsi

Species: Thymus trautvetteri Klokov & Des.-Shost. – Trautveri

kəklikotu

Trudy Bot. Inst. (Baku) 2: 303 1936.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran dağlarında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir növüdür. En A2abc+3bcd; B1ab(i,ii,iii)+2ab(i,ii,iii).

Bitdiyi yer: Orta dağ zolağında çınqıllı yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Sürünən zoğları olmayan ağ keçətüklü yarımkolcuqdur. Çiçək saplaqlı budaqların hündürlüyü 3-5 sm, çiçək qrupunun altında uzun, əyilmiş tükcüklərlə örtülmüşdür. Yarpaqları saplaqlı olub, enli-yumurtavari formadadır və uzunluğu 4-7 mm, eni 2-4 mm olub hər

iki tərəfdən qısa tükcüklərlə və nöqtəli vəziciklərlə örtülmüşdür. Yarpaqların yan damarcıqları üstə çıxandır. Çiçək qrupu başcıqlıdır. Çiçək saplaqları kasacıqdan qısa, uzun, əyilmiş tükcüklərlə örtülmüşdür. Kasacığı zəngvari, uzunluğu 3-3,5 mm, uzun tükcüklü, yuxarı dişcikləri kənarında sıx tükcüküdür. Çiçək tacı ağ borucuqlu və bənövşəyi büküklüdür. V-VII aylarında çiçəkləyir, VII-VIII aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları.1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Lamiaceae Lindl.

Dodaqçiçəklilər fəsiləsi

Genus: Thymus L. – Kəklikotu cinsi

Species: Thymus karjagini Grossh. – Karyagin kəklikotu

Izv. Azerbaidzhansk. Fil. 10: 42 1944.

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Qobustanda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR A2c; B1ac(i,ii)+2ab(i,ii).

Bitdiyi yer: Daşlıq yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Çoxsaylı, meyvəsiz, sürünən zoğları olan yarımkolcuqdur. Çiçəkli zoğları düz dayanan, hündürlüyü 2-5 sm, sıx, qısa tüküklüdür. Yarpaqları uzunsov-lansetvari və ya əks-yumurtavari, uzunluğu 4-10 mm, eni 2-4 mm olub çox cod, çılpaq, az bilinən nöqtəli vəzicikli, kənarları tüküklərlə örtülüdür. Yarpaqların yan damarcıqları alt tərəfində üstə çıxandır. Çiçək qrupu başcıqlı, möhkəmdir. Kasacığın uzunluğu 4,5-5(6) mm, sıx və qısa tüküklüdür. Kasacığın yuxarı dişcikliəri üçkünc, kənarları tüküklüdür. Çiçək tacının uzunluğu 6-7 mm, parlaq çəhrayıdır. V-VI aylarında çiçəkləyir, VII ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Becərilməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Lamiaceae Lindl.

Dodaqçiçəklilər fəsiləsi

Genus: Thymus L. – Kəklikotu cinsi

Species: Thymus daghestanicus Klokov & Des.-Shost. (Hadzhievii

Grossh.)- Dağıstan (Hacıyev) kəklikotu

Trudy Bot. Inst. (Baku) 2: 309 1936.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Şamaxı rayonunda (Kızıldərə, Astarxan kəndi yaxınlığında) rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.VU C2a(i).

Bitdiyi yer: Yamaclarda, günəş düşən açıq sahələrdə bitir.

Təbii ehtiyatı : Azərbaycanca arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Çoxsaylı, meyvəsiz, sürünən zoğları olan yarımkolcuqdur. Çiçəkli zoğları düz dayanan, hündürlüyü 7-15 sm, sıx, qısa tücüklüdür. Yarpaqları uzunsovlansetvari və ya əks-yumurtavari, uzunluğu 6-10 mm, eni 2-3 mm, çox cod, çılpaq, az bilinən nöqtəli vəzicikli, kənarları tükcüklüdür; yan damarcıqları alt tərəfində üstə çıxandır. Çiçək qrupu başcıqlı, möhkəmdir. Kasacığın uzunluğu 4-5 mm, sıx və qısa tücüklüdür; yuxarı dişicikləri üçkünc, kənarları tücüklüdür. Çiçək tacının uzunluğu 7 mm, parlaq çəhrayıdır. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, avqust ayında isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərlməsi: Becərlməsi haqda məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş mühafizə tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları.1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Lamiaceae Lindl.

Dodaqçiçəklilər fəsiləsi

Genus: Thymus L. – Kəklikotu cinsi

Species: Thymus collinus Biber – Biber kəklikotu

Fl. Taur.-Caucas. 3: 401 1819.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Quba və Naxçıvan MR-da dağlıq yerlərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir. VU D2.

Bitdiyi yer: Orta və subalpda quru daşlı yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Çoxillik, alt hissəsində şaxələnmiş gövdəli, yuxarı hissəsində tükcüklü kolcuqdur. Çiçək saplaqlarının hündürlüyü 7-12 sm-dir. Yarpaqları saplaqlı, uzunsov-yumurtavaridən yumurtavariyədək, uzunluğu 7-11 sm, eni 3-5 mm, nöqtəli-vəziciklidir. Çiçəkləri çəhrayı, başcıq çiçək qruplarına yığılmışdır. Meyvəsi-qozadır. İyun ayında çiçəkləyir iyul avqust ayında toxum verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: *Limoniaceae* Ser. (*Plumbaginaceae* Lindl.)

Qurşunçiçəyikimilər fəsiləsi

Genus: *Acantholimon* Boiss. – Tıs-tıs cinsi

Species: *Acantholimon tenuifolium* Boiss. – Nazikçiçək tıs-tıs

Diagn. Pl. Orient. 7: 78 1846.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

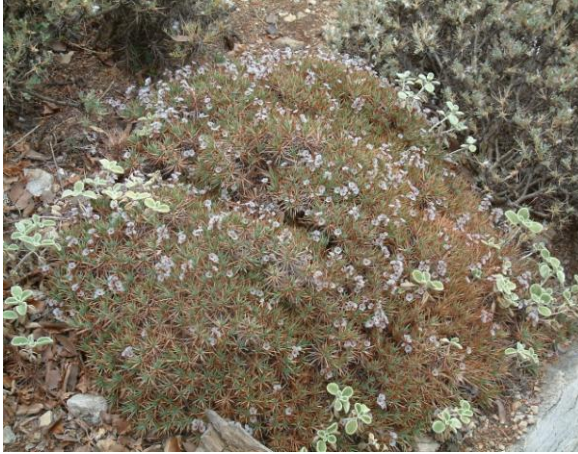
Azərbaycanda yayılması: Kiçik Qafqazda (Gəncə yaxınlığında) təbii halda bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. EN B1ab(ii,iii,iv)+2ab(ii,iii,iv).

Bitdiyi yer: Dağ ətəyində, quru, gilli və çınqıllı yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Alçaq kolcuqdur. Yastıqçası çox möhkəm, diametri 10-20 sm (və daha çox), hündürlüyü 8-12 sm, bəzən yarım şarşəkillidir. Yay yarpaqları açıq-göyümtül, hamar, üç hissəli və ya xətvəri-

bizvarı, cod, bünövrəsində uzunluğu 11-16 (25) mm və eni 1-1,5 mm, ucu biz, çılpaq, kənarları xırda tük-cüklüdür. Yaz yarpaqları çox qısaadır. Çiçək saplaqları 5-8 dəfə yarpaqlardan uzun, uzunluğu 15-25 sm, yuxarı tərəfində budaqlı, 2-5 və ya daha çox əyrili, bəzən sadədir. Çiçəkləri çiçək qrupunda seyrək yerləşmiş, sünbüllərin arasın-

da məsafələri onların uzunluğundan çoxdur və ya ona bərabərdir. Sünbülləri bir çiçəkli, uzunluğu 10-11 mm-dir. Çiçək altlıqları çılpaq, üst çiçək altlığının uzunluğu 4-5 mm, yumurtavarı-lansetvarı, içəri çiçək altlıqları üstdəkindən uzun, pərdəli, ucu qısaadır. Kasacığın uzunluğu 9-10 mm, qıfvarı olub, borucuğu tük-cüklüdür. Kasacığın büküyü ağ, eni təxminən 3 mm, 10 qanadlı, çılpaq, qonur damarcıqlıdır. Ləçəkləri çəhrayıdır. May-iyun aylarında çiçəkləyir, iyul-avqust aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsi ilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: *Limoniaceae* Ser. (*Plumbaginaceae* Lindl.)

Qurşunçiçəyikimilər fəsiləsi

Genus: *Acantholimon* Boiss. – Tıs-tıs cinsi

Species: *Acantholimon lepturoides* Boiss. – Nazıqquyruq tıs-tıs

Diagn. Pl. Orient. 7: 77 1846.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Gədəbəy rayonunda dağətəklərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Dağ ətəyində, quru, gillicə və daşlıq yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə alçaq boylu kolcuqdur. Yastıqığı çox möhkəm, yarımsarşəkilli, diametri 10-15(20) sm-dir. Yay yarpaqları açıq göyümtül, hamar, üç hissəli, lansetvari-xətvari və ya xətvari-bizvari, cod,

bünövrəsində uzunluğu 12-25(30) mm və eni 1-2 mm, ucu biz, iynəli, çılpaq olub kənarları xırda tükcüklüdür. Yaz yarpaqları qısa və bir az enlidir. Çiçək saplaqları yarpaqlardan çox uzun, hündürlüyü 10-20 sm, sadə, bəzən 1-2 yan budaqlı, çılpaq və ya bəzən qısa tükcüklüdür. Çiçəkləri çiçək qrupunda seyrək yerləşir. Sünbüllər arasındakı məsafə onların uzunundan çoxdur və ya uzunluğuna görə sünbüllərə bərabərdir. Sünbüllər 10-11mm olub bir çiçəklidir. Çiçəkaltlıqları çılpaq olub, üst çiçək altlığının uzunluğu 7-8 mm və lansetvari, iti, içəridə olanlardan uzun və ya onlara bərabər, ensiz haşiyəlidir. İçəri çiçəkaltlıqları kasacığın borucuğuna bərabər və ya bir az ondan uzun, enli, haşiyələnmiş, ucu bizdir. Kasacığın

uzunluđu 8-10 mm, borucuđu tüküklü, uzunluđu təxminən 7 mm-dir. Ləçəkləri çəhrayıdır. May-iyun aylarında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: *Limoniaceae* Ser. (**Plumbaginaceae Lindl.**)

Qurşunçiçəyikimilər fəsiləsi

Genus: *Acantholimon* Boiss. – **Tıs-tıs cinsi**

Species: *Acantholimon fominii* Kusn. – **Fomin tıs-tısı**

Delect. Pl. Jurjev. 50 1900.

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Kiçik Qafqazın şimal hissəsində təbii arealı vardır.

Statusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir. VU D2.

Bitdiyi yer: Dağ ətəyində quru, gilli və daşlıq yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə alçaq kolcuqdur. Yastıqcıqları möhkəm, yarımşarşəkilli, diametri 10-20 sm-dir. Yay yarpaqları intensiv göyümtül, hamar, üç hissəli, xətvəri- lansetvari, çox cod, uzunluğu 1-2(3) sm və eni 1-1,5 mm, çılpaq, ucu biz, kənarları xırda tükcüklüdür. Yaz yarpaqları çox qısa və bir qədər enlidir. Çiçək saplaqları 4-10 dəfə yarpaqlardan uzun, hündürlüyü 10-18 sm, nazik, yuxarı hissəsi çox dalğalı, sadə və ya az budaqlı, qısa tükcüklü və ya təxminən çılpaq ola bilər. Çiçəkləri çiçək qrupunda seyrək yerləşmişdir. Sünbüllər arasındakı məsafə onların uzunluğundan bir az çoxdur və ya sünbüllərin uzunluğuna bərabərdir. Sünbüllərin uzunluğu 11-12 mm-ə çatır və birçiçəklidir. Çiçəkaltlıqları çılpaqdır. Üst çiçəkaltlığının uzunluğu 6-8 mm, içəridəkilərdən bir az qısa, onlara bərabər və ya onlardan uzun, lansetvari, ucu biz, ensiz haşiyəlidir. İçəri çiçəkaltlıqları kasacığın

borucuğuna bərabər və ya bir az ondan uzun, enli haşiyələnmişdir. Kasacığın uzunluğu 10-11 mm olub qıfvaridir. Borucuğu tükcüklü, büküyü ağ, 10 qanadlı, tünd-qonur, kənarlarına qədər çatan damarcıqlıdır. Çiçək tacı açıq-qırmızıdır. Toxumu uzunsov olub uzunluğu 5-6 mm, eni təxminən 0,5 mm, qonurdur. May-iyun aylarında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia:*Limoniaceae* Ser. (**Plumbaginaceae Lindl.**)

Qurşunçiçəyikimilər fəsiləsi

Genus: *Acantholimon* Boiss. – **Tıs-tıs cinsi**

Species: *Acantholimon schemachense* Grossh. – **Şamaxı tıs-tısı**

Trudy Obshch. Pas. Ser. A 7: 99 1931.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Abşeronda, Qobustanda rast gəlinir

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür.VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağıdan orta dağ zolağına qədər quru, daşlıq yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri Alçaq koldur. Yastıqçığı çox möhkəm, yarımşarşəkilli, diametri 15-35 sm-dir. Yay yarpaqları açıq göyümtül, çoxsaylı, açıq, əhəngli nöqtəli, hamar, üçhissəli, cod, qısa, uzunluğu 5-7 (bəzən 10-15) mm, eni təxminən 1 mm, ucu biz, çılpaq, kənarları xırda tükcüklü,

sıx oturandır. Yaz yarpaqları bir az qısa və enlidir. Çiçək saplaqları qısa, təxminən yarpaqlardan uzun deyil, əsasən sadə, bəzən az budaqlı, hündürlüyü 2-2,5 sm, çox qısa tükcüklüdür. Çiçəkləri seyrək 1-5(6) sünbüllərdə yerləşir. Sünbüllərin uzunluğu (9)10-12 mm, birçiçəklidir. Çiçək altlıqları çılpaqdır. Üst çiçəkaltlığı təxminən iki dəfə içəridəkilərdən qısa, uzunluğu 4-5 mm, uzunsov-yumurtavari, qısa uclu, ensiz haşiyəlidir. İçəri çiçəkaltlıqları təxminən kasacığın borucuğuna bərabər, enli haşiyələnmiş, qısa ucludur. Kasacığın uzunluğu 8-10 (11) mm, qıfşəkillidir. Borucuğun uzunluğu 6-7 mm olub, damarcıqlarının tükcüklüdür. Borucuğun büküyü

ağ, eni təxminən 4 mm, tünd -qonur, kənarlarına qədər küt damarcıqlıdır. Çiçək tacı çəhrayıdır. May-iyun aylarında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin sıx bitdiyi yerlərin mühafizə altına alınması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları.1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Lythraceae Jaume St.-Hil.

Ağlarotkimilər fəsiləsi

Genus: Punica L. – Nar cinsi

Species: Punica granatum L. - Adi nar

Sp. Pl. 1: 472 472 1753.

Ümumi yayılması: Rusiya, Orta Asiya, İran, Əfqanıstan və Türkiyədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması Ağdaş, Ağsu, Lənkəran, Şəki, Astara, Naxçıva MR-in ərazilərində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın relikt nadir növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Aşağıdan orta dağ qurşağına qədər quru, daşlı yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətlər: Adi nar qışda yarpağını tökən, 2-7 m-ə qədər hündürlükdə koldur. Bitkinin gənc zoğları 4 küncü olub, kül rəngində və ya qəhvə rəngindədir. Tüksüzdür. Tumurcuqları 2 cüt pulcuqludur, qırmızı – şabalıdı rəngindədir. Yarpaqları tərsinə yumurta şəklindədir,

2-7 sm uzunluğunda ola bilər. Meyvələri əvvəlcə yaşılımtıl olur, yetişdikdə rəngi dəyişir. Meyvədə olan toxumlar çoxsaylıdır. Toxumun xarici hissəsi ətlidir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin sıx bitdiyi yerlərin mühafizə altına alınması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Moraceae Lindl.

Tut fəsiləsi

Genus: Ficus L. – Əncir cinsi

Species: Ficus carica L. – Adi əncir

Sp. Pl. 1059 1753.

Ümumi yayılması: Qafqaz, Orta və Kiçik Asiya, İran, Əfqanıstan, Çin, Rusiya (Kırım) və Türkiyədə təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Dağlıq Qarabağ və Lənkəranda Naxçıvan MR-də yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında günəşli yamaclarda və tək tək orta dağ qurşaqlarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 10-15 m-ə çatan ağac və ya koldur. Yarpaqları kələ-kötür, əl ayası şəklində, az və ya çox yarılmış olub, budaq üzərində növbəli düzülüşdür. Yarpaqları tam, ya da bar-

maqvarı, 3-5 dilimlidir. Üst tərəfdən tünd-yaşıl, həm də qalın olub, yarpağı töküləndir. Yarpaqda damarlar görünür. Yarpaq tumurcuqları pulcuqlarla örtülmüşdür.

Gövdəsi hamar və boz rəngdədir. Yaşlı gövdələri üzərində dayaz çatlar və ağ ləkələr olur. Enli dağınıq qollu-budaqlı, şarvarı çətirə maldır. Bəzən budaqlar seyrək, cavan vaxtlarda yaşıl, ikinci ildə isə boz və ya qəhvəyi rəngdə olur. Çiçək tumurcuqları iki və üç cərgəli pulcuqlarla örtülü olur. Pulcuqlar iyun ayının əvvəllərində və ya 2-ci yarısında töküldükdən sonra yarpağın qoluğundan böyük çiçəklər əmələ gəlir. Əncir ikievli bitkidir. Əncir ağaclarının çiçək qrupunda həm erkək çiçəklər, həm

də dişi çiçəklər vardır. Erkək çiçəklər üst hissədə, dişi fırlı çiçəklər isə çiçək qrupunun dib hissəsində toplanmışdır.

Dişi çiçəkli ağacların meyvə qruplarında dişicikli çiçəklər, nadir hallarda gözcüyün yanında erkəkikli çiçəklər olur.

Bir çiçək qrupunda 1000-dən artıq çiçək olur. Çiçəkyanlığını əmələ gətirən yarpaqcıqlar çoxdur. Yumurtalıq qısa sütuncuqlu bir yumurtacıqdan ibarətdir. Çiçəklər mayalandıqdan sonra meyvə qrupunda meyvəciklər əmələ gətirir. Aprelin axırında və iyulda çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Qoruq və ya yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т. 3.1945; Флора Азербайджана т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycan SSR-nin “Qırmızı Kitabı”. 1989; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nin flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Moraceae Lindl.

Tut fəsiləsi

Genus: Ficus L. – Əncir cinsi

Species: Ficus hyrcana A.Grossh. – Hirkan ənciri

syn: Ficus carica L.
in Izvest. Azerb. Fil. No. 1-2, 111 (1939).

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Lənkəran, Astara və Yuxarı Qarabağ ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın endem bir növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında günəşli yamaclarda və tək tək orta dağ qurşaqlarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: 10 m-ə qədər hündürlükdə olan ağac və ya ağacvari koldur. Yaşlı ağaclarda gövdə qabığı çatsız olub ağımtıl boz rəngdədir. Uc tumurcuğu apikal olub, yan tumurcuqlardan daha böyükdür. Ümumiyyətlə hər yarpaq qoltuğunda 2 ədəd tumurcuq vardır. Yan

tumurcuqlar 2 və ya 3 pulcuqludur. Zoğları qalın olub yaşılmıtlı-qəhvəyi rəngdədir, tüksüzdür. Cavan zoğlar kəsildikdə ağ rəngli süd (latex) ifraz edir. Yarpaqları 3-5 dilimlidir və 10-20 sm uzunluğundadır. Yarpaq ayasının bir tərəfi ürəkşəkillidir. Tərsinə yumurtaşəklində olan dilimlərin ucu küt olub, kənarları dişlidir. Yarpaqlarının üst tərəfi sərt, alt tərəfi isə yumşaq tüklüdür. Yarpaq saplağının uzunluğu 2-5 sm arasında olur.

Hirkan əncirinin meyvələri armudşəklində olub, uzunluğu 3-4 sm, eni isə 2-3 sm-dir. Payız meyvələri isə bir qədər böyük olub, çəhrayı rəngindədir. Hər meyvə saplağın da bir meyvə olur.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlığın yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. т. 3.1945; Флора Азербайджана т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга. СССР. 1984; Azərbaycan SSR-nin “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Nitrariaceae Bercht. et Presl.

Şorgilə fəsiləsi

Genus: Nitraria L.- Şorgilə cinsi

Species: Nitraria komarovii Iljin & Lava– Komarov şorgiləsi

Priroda (Moscow) 1944(5-6): 117 1944.

Ümumi yayılması: Qafqaz, Rusiya (Aşağı Volqa), Qazaxıstan, Türkmənistan, Avstraliya, Mərkəzi Asiya, Afrika, Ərəbistan və Fələstində yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Abşeronda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. CR B1ab(i,ii,iii,iv)+2ab(i,ii,iii,iv).

Bitdiyi yer: Dəniz sahilində duzlu qumluqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Yarpaq tökən 1-1,4 m hündürlükdə boy verən bir koldur. İşıqsevən bir bitkidir. Yarpaqları növbəli, sadə, ətlidir. Çiçəkləri sarımtıl və ya ağ, qısa ayaqlarda, yumşaq, qoltuq qıvrımlarda yerləşir. Meyvəsi – giləmeyvəşəkilli, sulu, oval çəyirdəkdir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na salınması tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 4. 1958; Флора Азербайджана т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Nitrariaceae Bercht. et Presl.

Şorgilə fəsiləsi

Genus: Nitraria L.- Şorgilə cinsi

Species: Nitraria schoberi L. – Şober şorgiləsi

Syst. Nat. ed. 10 2: 1044 1759.

Ümumi yayılması: Qafqaz (Ermənistan, Gürcüstan,) Rusiya (Aşağı Volqa, Kırım, Qərbi Sibir), Qazaxıstan, Orta Asiya (Qaraqum, Qızılqum, Amudərya, Sırdərya, Pamir-Alay) Rumunya, Türkiyə, Suriya, İran, Əfqanıstan, Çin, Şimali Afrika və Monqolustanda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Abşeronda və Naxçıvan MR-də rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. CR B1ab(i,ii,iii,iv).

Bitdiyi yer: Dəniz sahili qumluqlarında səhra və yarımsəhralarda boş ərazilərdə, qilli-duzlu torpaqlarda, düzənliklərdə və daq yamaclarında bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: 1-2 m hündürlüyündə koldur. Ağ-bozumtul qabıqlı olub, çoxbudaqlıdır. Kiçik zoqlarının ucları tikanlıdır. Yarpaqları iridir, uzunluqları 15-25 mm, eni 4-7 mm-ə qədər ola bilər. Yarpaqları uzunsov-kürəkvari və ya tərsinə-yumurtavaridir. Çiçəkləri aq-sarımtıl, çox qısa çiçəksaplaqı, sonunda qısa tükçüklü zoqlarda topa şəkildə yığılmışdır. Kasacığı yarıya qədər yumurtavari küt dilimlərə bölünmüşdür. Ləçəklərinin uzunluğu 4-5 mm, eni isə 2 mm-ə qədər olur, ellepsvaridir kasacıqdan 3 dəfə uzun olur. Dişiciklər ləçəklərə bərabər boyda olur, yumurtalıqı konusvarıdır. Meyvəsi iri çəyirdəkmeyvəli, solqun qırmızımtıl şirəlidir və uzunluğu 6-7 mm, eni 3-4 mm, yumurtavari olub ucu itidir. May ayında çiçəkləyir, iyunda isə meyvələri yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi və müasir dövrdə bitkinin populyasiya vəziyyətinin nəzarət altına alınması tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 4. 1958; Флора Азербайджана т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Oleaceae Hoffm. Link.

Zeytunkimilər fəsiləsi

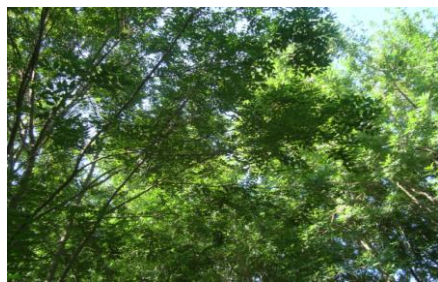
Genus: Fraxinus L.- Göyrüş cinsi

Species: Fraxinus coriariifolia Scheele. –Sumaqyarpaq göyrüş

syn: *Fraxinus excelsior* subsp. *coriariifolia* (Scheele) A.E.Murray
Linnaea 17: 350 1843.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan) və İranda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazda, Talış-Alazan-Əyriçay vadilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir reliktdir. LC.

Bitdiyi yer: Qarışıq enliyarpaq meşələrdə əsasən tək halda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 20-25 m-ədək olan ağacdır, Lənkəran dağlarında rast gəlinir. İşıqsevən bitki

növüdür. Yarpaqları təklələkvarı olub, 11-13 yarpaqcıqdan ibarətdir.

Aprəl ayında çiçəkləyir, iyul-avqust aylarında meyvəsi yetişir. III buzlaşma dövrünün reliktdir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi və müasir dövrdə bitkinin populyasiya vəziyyətinin nəzarət altına alınması tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 4. 1958; Флора Азербайджана т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Oleaceae Hoffm. Link.

Zeytunkimilər fəsiləsi

Genus: Syringa L.-Yasəmən cinsi

Species: Syringa × persica L. – İran yasəməni

Sp. Pl. 9 1753.

Ümumi yayılması: Qafqazda (Ermənistan) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zəngilanda (Mülk, Daştun kəndləri) və Hadrutda təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CR B1ab(i,ii,iii,iv).

Bitdiyi yer: Enliyarpaqlı meşələrin kənarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı geniş deyildir.

Becərilməsi: Azərbaycanda təbii ehtiyatı məlum səbəblərdən dəqiq təyin edilməmişdir.

Bioloji xüsusiyyətləri: İran yasəməninin hündürlüyü birdən iki metrədək olan, şaxələnmiş budaqlı koldur. Cavan budaqları zəif tükcüklüdür. Daha iri budaqları boz və ya qonur rəngli, sallaq, nazikdir. Yarpaqları dərivari, hamar, bütöv, uzunluğu 2-4 sm-dir. Xırda yarpaqları enli-lansetvari və ya ensiz-oval formalı, eni 1 sm-ədək, bünövrəsində daralmış, yuxarısında ucu bizdir. Çiçək qrupları çoxləçəkli olub, yuxarı yan tumurcuqlardan inkişaf edir. Uzunluğu 5-10 sm, eni 5-7,5 sm, yumurtavari, şaxələnmiş nazik oxludur. Yan çiçək qrupları budaqlardan qısaadır. Çiçəkləri ağ-bənövşəyi və ya ağ rəngli, ətirlidir. Kasacığın uzunluğu təxminən 2 mm, meyvələrində iki hissəyə bölünmüşdür. Kasacığı hissələri enli-üçküncüdür. Çiçək tacının borucuğu silindrik və ya zəif qıfşəkili, uzunluğu təxminən 1 sm, çiçək tacının hissələri enli-oval və ya oval-lansetvari formalı, ucu bizdir. Meyvəsi-dörd hissəli, uclarında ensiz qanadlı, uzunluğu 1 sm-dək, diametri 0,3 sm, tünd narıncı, yuxarı hissəsində küt və ya bəzən bizdir.

İran yasəməninin çiçəkləməsi mayda başlayır və iyuna qədər davam edir. İyulda-avqustda meyvə verir.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında park və bağlarda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın Qırmızı Kitabı'na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 5. 1960; Флора Азербайджана т.7. 1957; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia :Oleaceae Hoffm. Link.

Zeytunkimilər fəsiləsi

Genus: *Jasminum* L.- Jasmin cinsi

Species: *Jasminum fruticans* L. – Kolvari jasmini

Sp. Pl. 7 1753.

(Şəkil dəyişilsin)

Ümumi yayılması: Qafqaz.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan dağlarında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağında nəmli yamaclarda , kolluqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Yarpaqları sadə və ya lələkvaridir. Kasacığı zəngvari, boruvari-zəngvari, konusvari və ya boruvari, meyvəvermə vaxtı dəyişmir və ya bir az artır; yuxarı dodağı üç dişlidir. Çiçək tacı həmişə iki dodaqlıdır; yuxarı dodağı oraqvari və ya düzdür; aşağı dodağın orta

qanadı yanlardan çox iridir; bəzən yanlara bərabərdir. Erkəkciyəli ikidir, sütuncuğu sapvaridir; dişicik ağzı iki qanadlıdır. Qozaları yumurtavari, yumru və ya bəzən təxminən üç hissəli, hamardır.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən toxum vasitəsilə çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın Qırmızı Kitabı'na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 5. 1960; Флора Азербайджана т.7. 1957; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга. СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Polygonaceae Lindl.

Qarabaşaqkimilər fəsiləsi

Genus: Atraphaxis L.- Dəvəqıran cinsi

Species: Atraphaxis spinosa L.- Tikanlı dəvəqıran

Sp. Pl. 745 1753.

Ümumi yayılması: Aralıq dənizi sahili ölkələrinin şərq, Avropa, Qərbi Sibir, Şərqi və Cənubi Zaqafqaziya, Krım, Kiçik və Orta Asiya və İranda təbii yayılma sahəsi vardır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazda - Quba, Qobustan, Abseron, Kür və Naxçıvan düzənliyindən başlayaraq orta dağ qurşağına qədər yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir növüdür. LC.

Bitdiyi yer: Quru və xüsusilə daşlı torpaqlarda, günəşli yerlərdə yaxşı bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Güclü, dağınıq budaqlanmış, tikanlı və ya tikansız ağ budaqları olan, 25-100 sm hündürlüyündə kol və ya kolcuqdur, budaqlarının qabığı qonur və ya bozdur.

Yarpaqaltlığı qısa silindrvari, aşağısı qonurumtul, yuxarısı pərdəvaridir, damarları yaxşı seçilir. Yarpaqları xırdadır, yuxarı hissədəki yarpaqların uzunluğu 5-16 mm, eni 2-5,5 mm, ortadakıların uzunluğu 4-15 mm, eni 2-

10 mm, aşağı hissələrdəkilərin uzunluğu 4- 18 mm, eni 1,5-10 mm-dir, dərivari, çılpaq, adətən göyümsovdur. Bəzi hallarda yarpaqları elipsvari, yumurtavari və ya yumurtavari-rombşəkillidən ürəkvari-dəyirmiyədək dəyişiləndir. Yarpaqlarının uc hissəsi dəyirmiləşmiş və ya kütdür, tamkənarlı, alt tərəfdən yaxşı seçilməyən damar-şəbəkəlidir, (0,5) 1-2 (3) mm-lik gödək, buğumlu, saplağa tərəf getdikcə ensizləşəndir.

Çiçəkləri ikicinslidir. Çiçəkləri al və ya al-çəhrayıdır. Çiçəklər budaqların yuxarı yarısında, yarpaq qoltuğundan çıxan ortası və ya aşağı yarısı buğumlu, uzun çiçək saplağının uc hissəsində 2-dən 6-dək topa

halında yerləşir. Çiçəkyanlığının uzunluğu 4,5-8 mm, eni 5-9 mm olmaqla adətən tünd çəhrayı, bəzən də ağdır, onun xaricdəki hissələri uzunsov-yumurtavardır, meyvələrdə aşağı qatlanır, bəzən möhkəm sıxılmış vəziyyətdə durur, daxildəkilər dəyirmi-ürəkvari, dikdurandır, fındıqçığı demək olar ki, yastı, uzunsov-yumurtavari, sarımtıl-şabalıdı və ya açıq-qonur, parlaqdır, uzunluğu 4-5 mm, eni (2,5) 3 (4) mm-dir. May-iyun aylarda çiçəkləyir, meyvəsi İyun-avqust aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi və müasir dövrdə bitkinin populyasiya vəziyyətinin nəzarət altına alınması tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 2. 1951; Флора Азербайджана т.2. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Polygonaceae Lindl.

Qarabaşaqkimilər fəsiləsi

Genus: Atraphaxis L.- Dəvəqıran cinsi

Species: Atraphaxis angustifolia Jaub. & Spach.- Daryarpaq dəvəqıran

Ill. Pl. Orient. 2: 15 1844.

Ümumi yayılması: Türkiyə, Ermənistan, Hindistan və İranda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Şərqi və Cənubi Qafqazda, Naxçıvan MR-in Ordubad (Yuxarı Aza, Kotam) rayonu ərazisində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bir növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında, qayalarda, gilli-daşlı yamaclarında bitir.

Təbii ehtiyatı: Arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Alçaq boylu, dağınıq budaqlanmış, çox qısa qeyri-bərabər tükələnmiş, çiçəklərlə və ya yarpaqlarla nəhayətlənən, tilli dalğalı budaqlara malik, 5-2,5 sm hündürlüyündə kolcuqdur.

Kələ-kötür, tez çatlayan, bəzən də dərin şırımlı ağımtil qabığa malikdir. Yarpaqaltlığı boruları 2-5 mm uzunluqda, ağımtil pərdəli, 2 sapvarı uclara çevrilən lansetdişlidir. Yarpaqları xırda, dairəvi, qalın, oturaqdır, pərdəvari yarpaqaltlığı tünd-yaşıl, ətli, dərivari, lansetvari-xətvari və ya xətvavidir, uzunluğu 1,5-4 sm, eni 1,5-3 mm-dir. Üst yarpaqları

demək olar ki, bizvari, qaidəsinə tərəf ensizləşən, kənarları aşağı qatlanmış, xırda kirpikvarıdır, alt səthi yaxşı seçilən orta damarlıdır. Çiçəkləri buğumları olan qısa çiçək saplağında yerləşməklə iki-iki və ya üç-üç, ağ pərdəvari yarpaqaltlığı qoltuqdan çıxır və dalğavarı oxa malik olan sünbülvari salxım əmələ gətirir. Çiçəkyanlığı sadə, tökülməyən, 4-5 bölümlüdür, 2 xarici hissəsi xırdadır, meyvələrdə aşağı qatlanır, daxili hissələri isə daha iridir; meyvə verən zaman uzanır və yuxarı dik durur; ağ, çəhrayı-qırmızı və ya çəhrayı rəngli olur, sonralar kənarları qonurlaşır.

Daxili hissələri ürəkvarı, yumurtavarı-dəyirmidir, az və ya üfiqi istiqamətdə ayrılındır. Fincıqıçı üçtillidir, tilləri küt, şişuclu, çılpaq, qara və ya boz, hamar və parlaqdır. Erkək çiçəkləri 6 və ya 8-dir, qaidə hissələri bitişərək vəzili halqa əmələ gətirir. Yumurtalıği üst, biryuvalı, birtoxumlu, mərcivarı, basıq və ya üçtillidir, sərbəst və ya qaidə hissələri bitişik olan 2-3 gödək və başcıqvarı dişicik ağzlıdır.

Meyvəsi oturan, mərciyəoxşar qanadlı fındıqcıqdır və ya üçtilli qanadsızdır. Fındıqcıği çiçəkyanlığının daxili hissələri ilə əhatə edilmiş olur. Aprel-may aylarında çiçəkləyir. May-avqust aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda becərilmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi və müasir dövrdə bitkinin populyasiya vəziyyətinin nəzarət altına alınması tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана т.2. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Polygonaceae Lindl.

Qarabaşaqkimilər fəsiləsi

Genus: Calligonum L.- Cuzğun cinsi

Species: Calligonum bakuense Litv. – Bakı cuzğunu

Spisok Rast. Gerb. Russk. Fl. Bot. Muz. Rossiisk. Akad. Nauk 8: 7 1922.

Ümumi yayılması: Türkiyə, Ermənistan və İranda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Abşeronda – Böyükşor gölü, Bozdağ, Sumqayıtçay sahilləri, Siyəzən qəsəbəsi, Beşbarmaq dağı yaxınlığında, dənizkənarı qumluqlarda və Bakı ətrafında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın endem bitkisidir. CR B1ab (i,iii,iv); C2a(i).

Bitdiyi yer: Dənizkənarı qumluqlarda daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı dardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1,5 m-ədək olan, ancaq Abşeronda təbii şəkildə yayılmış budaqlı koldur. Yaşlı gövdəsinin qabığı çatlı olmaqla, bozumontul-qaradır, zoğları buğumlu, yarpaqları çox xırdadır, sapvarı və tez töküləndir. Yaşıl otvari zoğları buğumlu, uzunluğu 30 sm-ə qədərdir, topa halında birillik budaqların buğumlarında topa halında yerləşir. Buğumarası hissələrin uzunluğu 2-3 sm-dir. Yarpaqları sapvarı, iynəşəkilli xırda, 2-4 mm uzunluqda, tez töküləndir. Çiçəkləri müxtlif rəngli, 2-5-ə qədər topa halında, qeyri-bərabər boylu çiçək saplaqları üzərində yerləşir, ətirlidir. Çiçəkyanlığı üzvlərinin uzunluğu 3 mm-ə yaxın, yumurtavari-dəyirmdir, meyvələrdə aşağı qatlanır. Tozluqları çəhrayıdır. Meyvələri oval və ya uzunsov formalı, uzunluğu 10-15 mm, eni 9-13 mm uzunluğunda tükərlə örtülüdür. Qanadları ikiqat, 1-2 mm enindədir, qılçıqlar sərt, yastı, demək olar ki, tikanlı və iki dəfə üçhaçalıdır, uc hissədə haçalar düzbucaq altında aralanır. May-iyun aylarında çiçəkləyir və tez də meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilmir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni mühafizə sahələrinin yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Красная Книга. СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011.

Familia: Polygonaceae Lindl.

Qarabaşaqkimilər fəsiləsi

Genus: Calligonum L.-Cuzğun cinsi

Species: Calligonum aphyllum (Pall.) Gürke. – Yarpaqsız cuzğun

Pl. Eur. 2: 111 1897.

Ümumi yayılması: Rusiya, Çin və Orta Asiyada təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda- Abşeron yarımadasında (Balaxanı) təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1ab(i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Səhra və yarımsəhralarda qumlu- gilli torpaqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı geniş deyildir .

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 2 m-ə qədər olan koldur. Yaşıl budaqlarının qabığı qırmızımtıl və ya alabəzək-qonur, mərciməklidir, otvarı budaqları en kəsikdə dairəvi,

nazik, yaşıl və ya açıq yaşıl, hamardır, 2-6-ya qədər topa halında birillik budaqların buğumlarından çıxır. Buğumarası hissələrin üst tərəfi ağ pərdəvarı kənarlı, kütuclu, sonralar isə iki dilimə bölünən qınvarı yarpaqaltlığı borusu ilə nəhayətlənir.

Yarpaqları xırda, 2-3 mm uzunluqda, asan tökülən, yarımdairəvi, uc hissədən azca enləşəndir, yarpaqaltlığı borusu ilə bitişik deyildir. Zoğları otvarı, düz buğumlu, demək olar ki, yarpaqsızdır.

Çiçəklərinin 2-si (1-3) birlikdə yarpaq qoltuğundan çıxaraq, uzunluğu 4-5 mm olan çılpaq və aşağı yarısı buğumlu olan çiçək saplaqlarında yerləşir. Çiçəkyanlığının hissələri qeyri-bərabərdir, xaricdəkilər enliyumurtavari, uzunluğu 3 mm-dir, arxa tərəfdən yaşıl, kənarlardan geniş, ağ bürüncəklidir, daxildəkilər nisbətən ensiz və qısadır, ağdır, arxa tərəfdən çəhrayıdır. Tozluqları çəhrayıdır.

Meyvəsi kürəvi olub, ikiqat qanadlıdır. Uzunluğu 15-20 mm, eni 14-18 mm-dir. Fındıqcıqların tilləri kütdür, azca irəli çıxıqdır, qanadların kənarları bütöv və ya çətin seçilən dəyirmi dişli olmaqla demək olar ki, bütövdür, qanadların səthi çılpəqdır. May ayında çiçəkləyir və iyun ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т. 2. 1951; Флора Азербайджана т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Красная Книга. СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011.

Familia: Polygonaceae Lindl.

Qarabaşaqkimilər fəsiləsi

Genus: Calligonum L.- Cuzğun cinsi

Species: Calligonum polygonoides L. – Çoxbuğumlu cuzğun
Sp. Pl. 530 1753.

Ümumi yayılması: Cənubi Qafqaz, Balkan yarımadası, Kiçik Asiya, Ermənistan və İranda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də Vəlidağ düzündə və Ordubad rayonunun Kotam kəndi ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1ab(i,ii,iv) .

Bitdiyi yer: Səhra və yarımşəhralarda qumlugilli torpaqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca arealı geniş deyildir .

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1,5 m-dək, ağımtıl qabıqlı, şaxələnmiş budaqlı koldur. Yarpaqları ensiz, bizvaridir. Meyvəsinin uzunluğu 12-16 mm, yumurtavari olub cod tüklüdür. Qoca budaqları əyilmişdir.

Cavan zoğları uzun olub, əyilmiş vəziyyətdədir. Zoğları yaşıl və ya bozumtul-yaşıl rəngli olub, buğumludur. Cavan zoğları yarpaqsızdır, payızda təxminən bütövlüklə məhv olan və tökülən, oduncağabənzər budaqların qoltuqlarından dəstələrlə çıxır. Nazik, birillik zoğlardan əlavə bu kolların çətirlərində artım

zoğları formalaşır və 3-6 il ərzində yaşayır. Zoğların illik budaqlanması (yeni zoğlar keçən ilin zoğlarının aşağı, yan tumurcuqlarından çıxır) və çoxillik budaqların buğumlarında hər yeni zoğun illik məhv olması nəticəsində bəzi növlərdə özünəməxsus qalınlaşmalar əmələ gəlir. Bütövlükdə cuzğunların inkişafı çox tez baş verir və kol 5-6 yaşında lazımı ölçülərinə çatır. Təxminən bu yaşda birinci çiçəkləmə müşahidə edilir. Yarpaqları az bilinən, xətvəri, iynəşəkilli və ya bizvari, uzunluğu 3-7 mm, bünövrəsində dərilili yarpaqaltlığı borulu, tez töküləndir. Çiçəkləri qoltuqda, ikicinsli, ətirli, tək, düz, sadə, 5 hissəli çiçək yanlıqlı, yarpaqaltlığı boruların qoltuqlarında 1-3 (5-ə qədər) yerləşir. Çiçəkyanlığının yarpaqları ağ, çəhrayı, çəhrayı-bənövşəyi, yaşılımtıldır. Erkəkciyələri 12-18 ədəd, bünövrəsində erkəkciyə saplaqları qısa tükcüklü dəstəlidir. Yumurtalıqlı yu-

xarı, 4 hissəli, ucunda 4 qısa sütuncuqlu və başcıq, dişicik ağzılıdır. Meyvəsi – düz və ya oxunda burulmuş, bərk meyvə yanlıqlı, qanadlı və ya tükcüklü qozadır. Tükcükləri bir neçə dəfə qozadan uzundur və meyvəyə şarşəkilli forma verir. Qanadlı toxumları küləklə asanlıqla yayılır. Oduncaqlı qabığı cücərməni zəiflədir və ona görə toxumların cücərməsi əsasən az olur. Bu səhra kollarının vegetasiyası martın axırları - aprelin əvvəlləri başlayır. Çiçəkləmə aprelin ortalarında və ya axırlarında, meyvəvermə və toxum əmələ gətirmə isə mayın axırları və ya iyunun əvvəlləri müşahidə edilir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ və getativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda botanika bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Naxçıvan MR-də bitkinin populyasiyası çox olan yerlərdə mühafizə ocaqlarının yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники. СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Флора Кавказа т.6.1962; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Qırmızı Kitabı”. 2010; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rhamnaceae Juss.

Murdarçakimilər fəsiləsi

Genus: Frangula Mill.- Murdarça cinsi

Species: Frangula grandiflora Grub.- İriçiçəkli murdarça

Ümumi yayılması: İranda (Gilan) təbii halda rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Qusar (Samur çayı kənarı), Lənkaran (Ələzəpin Apu kəndləri ətrafı), Lerik (Siov kəndi) rayonlarında təbii halda yayılmışdır.

Ctatusu: Azərbaycanın nadir və reliktdir bir bitkisidir. CR A1abc; B1ab(i,iii).

Bitdiyi yer: Əsasən aşağı dağ qurşağında qarışıq enliyarpaq meşələrdə çay kənarlarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 6 m-dək olan kol və ya kiçik ağacdır. Bitkinin gövdəsinin qabığı tünd boz və ya qara rəngdə olur. Bitkinin cavan zoğlarının rəngi məxməri yaşıl olur. Yaşlı budaqları isə yaşılmtıl boz rəngdə olur. Tumurcuqları iri olub tüklüdür. Yarpaqları ellipsşəkili olub 6-23-eni isə 4-13 sm ölçüsündə ola bilər. Yarpaqların qaidə hissəsi yumru və ya ürək şəklində ola bilər. Yarpaqlarının kənarları xırda yarımdairəvi mişardişlidir. Yarpaq saplaqları 1-2,5 sm uzunluğundadır. Çiçəkləri sarımtıl rəngdə olub, xırdadır. Meyvələri tünd qırmızı rəngdə olub 5-9 mm diametrindədir. May-iyun aylarında çiçək açır və avqust ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatət bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2. 1951; Флора Азербайджана. т.6. 1955;Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Красная Книга СССР.1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.

Familia: Platanaceae Dum.

Çinar fəsiləsi

Genus: *Platanus* L. – Çinar cinsi

Species: *Platanus orientalis* L. – Şərq çinari

Sp. Pl. 999 1753.

Ümumi yayılması: Orta Asiya Respublikalarında, Balkan yarımadasında, Türkiyə, İran və Aralıq dənizi ölkələrində təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Qəbələ (Qaraçay vadisi), Balakən (Xınbuqovçay vadisi), Zəngilan (Bəsitçay), Oğuz (Ərmənət kəndi) və Yuxarı Qarabağ ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktd bitkilərindəndir. EN A1ad;B2b(i,iv).

Bitdiyi yer: Əsasən aşağı dağ qurşağında qarışıq enliyarpaqlı meşələrdə çay kənarlarında daha çox rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 30 m-ədək hündürlükdə, qısa gövdə üzərindən yanlara və yuxarıya doğru inkişaf edən budaqları olan geniş çətirli bir ağacdır. Yaşlı bitkilərdə qabıq kiçik pullar halında dərin çatlı olub, gövdə üzərində uzun müddət qala bilir. Təpə tumurcuğu yalançı-terminal vəziyyətindədir. Tumurcuğun ucu sivridir, tək bir pulcuqla

örtülmüşdür. Tumurcuq və zoğlar qəhvə rəngindədir. Yarpaqları 5-7 dilimli olub, dərin parçalıdır. Dilimləri dar və uzundur, tam kənarlı və ya dişlidir. Yarpaqların saplağı uzun olub 3-8 s arasında dəyişir. Uzun saplaqlı hamaşmeyvənin üzərində olub, 2-6 ədədi bir yerdə birləşərək salxım əmələ gətirir. Meyvələri iri, diametri 2-2,5 sm-dir. Meyvələri toxumcadır, yuxarısı enliləşmiş və tüklənmiş olub, 4-7 mm uzunluğundakı çılpaq sütuncuğa keçir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyilşilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qorunma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Geniş ərazisi olan yerlərdə yasaqlığın təşkili vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1951; Флора Азербайджана. т.4. 1953; Azərbaycanın ağac və kolları. II cild. 1964; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: *Cotoneaster* Medik.- Dovşanalması cinsi

***Species: Cotoneaster saxatilis* Pojark. – Qaya dovşanalması**

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 8: 7-9 (1938); cf. Pojark. in Komarov, Fl. URSS, ix. 333 (1939).

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Xanlar (Çaykəndi), Abşeron rayonları və Naxçıvan MR-ın ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın endem bitkisi. EN A1abc; B1b(i,iv).

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı quyu yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Qaya dovşanalması 1,5-2,0 m-ə qədər hündürlüyə qalxa bilən bir kol növüdür. Bitkinin cavan zoğları ağ keçə tüklü olur və sonradan tükünü töküb, şabalıdı rəng alır. Yarpaqları 1-3 sm uzunluğunda olub, ellipsşəkilli və ya tərsinə yumurtavaridir. Bitkinin yarpaqları tüklü olub, üst tərəfdən açıq, alt tərəfdən isə tündyaşıl rəngdədir. Çiçəkləri qalxanşəkilli çiçək qrupunda toplanmışdır. Çiçək qrupunda 2-4 ədəd çiçək olur. Meyvələri 5-9 mm uzunluqda və 4-8 mm enindədir.

Meyvənin içərisində 2, bəzən isə 1 oxum olur. May və iyun aylarında çiçəkləyir və meyvəsi sentyabr-oktyabr aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Ki-

tablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyalari. 1996; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: *Laurocerasus* Duham.- Dəfnəgilənar cinsi

Species: *Laurocerasus officinalis* M.Roem. – Dərman dəfnəgilənarı

Fam. Nat. Syn. Monogr. 91 91 1847.

Ümumi yayılması: Balkan yarımadası, Kiçik Asiya və İranda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Astara, Balakən rayonları ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B1bc(i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı quru yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 8 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Dəniz səviyyəsindən 600-800 m yüksəkliklərə qalxa bilər. Bitkinin gövdəsinin rəngi boz və ya qaramtıl rəngdə olur, hamar deyil, azca tüklüdür. Zogları tüklü olub, yaşıl sonra isə boz rəngə çevrilir. Yarpaqları 1,0-1,5 sm uzunluğunda olur və ellipsşəkillidir. Yarpaqlarının üst tərəfi tünd, alt tərəfi isə açıq yaşıl rəngdə olur. Çiçəkləri ağ rəngdədir, qısa saplaqlı olub, ətirlidir. Çiçəkləri salxımşəkilli çiçək qrupunda toplanmışdır.

Çoxalması: Generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişmə səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР.1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyanın, reproduksiyanın və repatriasiyanın elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus boissieriana Buhse – Buassye armudu

Nouv. Mém. Soc. Imp. Naturalistes Moscou 12: 87 87 1860.

Ümumi yayılması: Türkmənistan və İranda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Astara və Lənkəran rayonları ərazilərində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CR B1bc(i,ii,iv).

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı quru yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə Buassye armudu 5-6 hündürlüyə qalxabilən və sərt tikanlı ağacdır. Azərbaycanın Lənkəran rayonunun meşələrində və tala kənarlarında yayılmışdır. Budaqları tünd rənglidir. Yarpaqları yumru və ya yumurtaşəkilli olub, kənarları dişlidir, uzunluğu 2-3 sm-dir. Yarpağın üst tərəfi tüksüz, yaşıl rəngdə, alt tərəfi isə seyrək tüklü, girdə yumurtavari və ya ovalşəkillidir. Çiçəkləri və meyvələri (1-2sm) xırda-dır. Meyvəsinin saplağı, özündən bir neçə dəfə uzun, tüksüz və xallıdır. Aprel ayında çiçəkləyir, meyvəsi avqust ayında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954;Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР.1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011.

Familia: Rosaceae Juss. Naxçıvan MR-də yox

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus elata Rubtz. – Hündür armud

Ümumi yayılması: Ermənistan və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-nın rayonları ərazilərində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Tək-tək halda işıqlı enliyarpaqlı meşələrdə, daşlı-qayalı quru yamaclarda dəniz səviyyəsindən aşağı və orta dağ qurşaqlarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 20 m–ədək olan və zoğları tikanlı ağacdır. Qabığı tünd-boz rəngli olub, cavan budaqlarda ağ mərcivaridir.

Yarpaqların dişcikliəri iti və ya kütdür, lakin qılçıqsızdır. Xırda və ya kifayət qədər iridir. Yarpaqları və həmçinin saplaqları alt tərəfdən nazik keçətüklüdür. Yarpaq kənarı iti və xırda mişarvaridir.

Çiçəklərinin 6-12ədədi qalxana-bənzər çiçəkqrupunda toplaşmışdır. Meyvələri tək-tək və ya qalxanlarda yerləşəndir. Basıq kürəvi hamardır və ya armudvaridir, diametri 3 sm olub, iri, qalın kasacıqlıdır. Meyvələri avqust-sentyabr ayları arasında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir .

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş tövsiyə edilir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Naхçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naхçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: *Pyrus* L. – Armud cinsi

Species: *Pyrus caucasica* Fed. -Qafqaz armud

Fl. Kavkaza 5: 422 422 1952.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), Ermənistan (Dilican) və Gürcüstanda təbii halda rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonu, Naxçıvan MR-də (Şahbuz rayonu, Biçənək kəndi) meşəlikdə təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Işıqlı qarışıq meşələrdə, daşlı-qayalı quru yamaclarda aşağı və orta dağ qurşaqlarında çay vadilərində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 22-25 m yüksəkliyə çatan ağacdır. Bitkinin qabığı bozdur. Cavan budaqları çilpaqdır və tikanlıdır. Yarpaqların ayası dərhal daralıb saplağa keçəndir. Yarpaqlarının əsası pazşəkilli, yumru və ya yumurtaşəkillidir. Yarpaqların uzunluğu 3-5 sm-dir. Yarpağın kənarları tamdır, yarpaq saplağı yarpaq ayasından 2-3 dəfə uzundur. Çiçəkləri qalxanlarda yerləşmişdir. Meyvələri yumrudur, tük-süzdür. Yetişmiş meyvələr qaramtıl rəngdə olur. Aprel ayının sonları may ayının əvvəllərində çiçəkləyir, avqust-sentyabr aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008. Naхçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naхçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus zangezura Maleev – Zəngəzur armudu

Trudy Bot. Inst. Akad. Nauk S.S.S.R., Ser. 1, Fl. Sist. Vyssh. Rast. 3: 195 (1937).

Ümumi yayılması: Ermənistanda (Basarkeçər rayonu Məzrə kəndi, Sav-Çay dərəsi) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Qarabağda, Naxçıvan MR Şahbuz rayonunun Biçənək kəndində meşəlikdə, Sərxanbiçən ərazisində 1900-2000 m yüksəklikdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CRA2abc; C1.

Bitdiyi yer: Işıqlı qarışıq meşələrdə, daşlı-qayalı quru yamaclarda aşağı və orta dağ qurşaqlarında çay vadilərində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 10 m-ə qədər hündürlükdə ağacdır. Bitki tikansızdır. Bitkinin cavan zoğları tündboz rəngdə olub tökülən tüklüdür.

Ağacın yarpaqları ellips və ya lansetşəkillidir. Yarpaqları 5-10 sm uzunluğunda 3,5-4 sm enində ola bilər. Yarpaqları küt və ya sivri uçludur. Meyvələri armudvarı və ya şar şəklindədir. Meyvələri bərk lətli və uzunluğu təxminən 2 sm olan, sancaqvarı qalınlaşmış saplaqlıdır. Aprel-may aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabr ayları arasında isə meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970;

Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naхçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naхçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus voronovii Rubtz. - Voronov armudu

Ümumi yayılması: Ermənistanın Meqri rayonunda Taştun, Liçk, Arevik kəndləri ərazisində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-in Şahbuz Dövlət Təbiət qorugunda Sərxanbiçən ərazisində 1900-2100 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CRA2abc; C1.

Bitdiyi yer: Işıqlı qarışıq meşələrdə, daşlı-qayalı quru yamaclarda aşağı və orta dağ qurşaqlarında çay vadilərində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 9 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Bitkinin tac hissəsi yumru olub gövdəsi hamardır. Bitkinin budaqları tikanlıdır. Cavan zoğları tünd qırmızı rənglidir, sonradan bozumtul rəngə çevrilir və tikanlı olur. Yarpaqları rombşəkilli olub yarpağın orta hissəsi enli olur. Yarpaqlarının uzunluğu 6,5-8 sm eni isə 4-5 sm arasında olur. Yarpaqları tüksüz olub alt hissədə solğun rəngdə olur. Meyvələri kürəşəkilli olub yasımtıl bəzən qırmızımtıl rəngdə olur. Meyvə saplağı 2-3 sm arasında olur. Aprel ayında çiçək açır avqust ayında meyvələri yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Флора Кавказа. 1952; Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na

tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.-Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus nutans Rubtz – Sallaq armud

Ümumi yayılması: Cənubi Zaqafqaziyada yayıldığı qeyd olunur. İlk dəfə Ermənistanda (Dərələyəz) təsvir edilmişdir.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda təbii halda Naxçıvan MR-nın dağlarında, əsasən, Biçənək aşırımında meşə sahəsində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CRA2abc; C1.

Bitdiyi yer: Işıqlı enliyarpaqlı meşələrdə, daşlı-qayalı quru yamaclarda açıq sahələrdə, dağ çaylarının başlanğıcında, dəniz səviyyəsindən 1800-2000 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü çox da uca olmayan sallaq çətirli ağacdır. Qabığı pulcuqvari çatlıdır.

Yarpaqları uzunsov, ellipsvari, qaidədən pazvarı olmaqla kənarları dalğavarı-kütləşmiş dişlidir. Yarpağın üst hissəsi parlaq yaşıl, alt hissəsi isə solğun rəngdədir. Torpağa tələbkar deyil, quraqlığa davamlıdır. Aprel ayında çiçəkləyir. Meyvələri avqust ayında yetişir. Yaşlımtıl rəngdədir. Meyvə saplağı uzun, tədricən yoğunlaşmışdır.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus vsevolodii Heideman – Vsevolod armudu

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda təbii halda Qobustan, Xızı (Altiğaç) rayonlarında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür.NT.

Bitdiyi yer: Palıd meşələrinin kənarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 7-8 m olan alçaq gövdəli ağacdır. Gövdəsinin qabığı tünd-boz rəngdədir. Yarpaqları ellipsvari və ya uzunsovdur. Meyvələri yumru və xırdadır, meyvə saplağı uzun və tük-cüklüdür. Aprel-may aylarında çiçəkləyir, avqust ayında meyvələri yetişir. Yetişmiş meyvələri tutqun, göyümtül rəngdə olur. Quraqlığa davamlı olmaqla əhəngli torpaqlarda yaxşı bitir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. 3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954;

Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus eldarica Grossh. – Eldar armudu

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Samux rayonu Eldar oyuğu dağ silsiləsində (Kür və İori çaylarının su ayrıcısında) Eldar şamı olan yerdə təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CR A2abc;C1.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında (600-850 m) əhəngli, quru daşlı yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbii arealında hündürlüyü 1-2 m olan alçaq gövdəli kol və ya ağacdır. Şarabənzər çətri vardır.

Gövdə və budaqlarının qabığı hamar olub, bozuntul rənglidir. Gövdəsi tikanlıdır. Yarpaqları uzunsov lansetvarıdır. Saplağı uzundur. Xırda quru meyvəsi bütün qışı ağacda qalır. Eldar oyuğu dağında quru o qədər də münbit olmayan torpaqlarda bitir. Eldar şamı, ardıc və başqa kserofit bitkilərlə birlikdə çox quru meşə tipləri təşkil edir. Aprel ayının əvvəllərində çiçəkləyir, iyul-avqust aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın Qırmızı kitabına daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yasaqlığın təşkil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus raddeana Woron. – Radde armudu

in Bull. Jard. Bot. Princ. URSS, xxvi. 608 (1927).

Ümumi yayılması: Naxçıvan MR –də və Ermənistanda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR Şərur rayonu Axura və Havuş kəndləri ətrafında və Şahbuz rayonunun Badamlı və Kükü dağlarında təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CRA2abc; C1.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağında (600-850 m) əhəngli, qurudaşlı yerlərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1-2 m olan alçaq gövdəli kolşəkilli ağacdır. Şarabənzər çətəri vardır. Gövdə və budaqlarının qabığı hamar olub, bozuntul rənglidir. Gövdəsi tikanlıdır. Yarpaqları uzunsov lansetvarıdır. Saplağı uzundur, aprel ayının əvvəllərində çiçəkləyir, iyul-avqust aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР.т.3.1954; Флора Азербайджана. т.6. 1954;Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri, 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011;

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: *Pyrus* L. – Armud cinsi

Species: *Pyrus complexa* Rubtz. – Qarışıq armud

Ümumi yayılması: Ermənistanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zəngilanda (Mülk, Daştun kəndləri) və Xocavənd rayonu ərazisində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Enliyarpaql meşələrin kənarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir. Azərbaycanda arealı məlum səbəblərdən dəqiq təyin edilməmişdir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Çox qısa-boylu ağacdır. Budaqları tünd-şabalıdı rəngdə olub tikanlıdır. Yarpaqları uzunsov, ellipsvari, ən çox orta hissədə enliləşmiş, hər iki uca doğru daralmış, iti mişarvari dişli, altdan boz tüklü, üstədən torlu və

ya çılpaqdır. Bəzən boz və ya qonuruntul yunlu tüklüdür. Meyvələri yumru, basıq diametri 2-3 sm olub sarımtıl rəngdədir. Aprel-may aylarında çiçəkləyir, avqust ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.6. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: *Pyrus* L. – Armud cinsi

Species: *Pyrus georgica* Kuthath. – Gürcü armudu

Zametki Sist. Geogr. Rast. 8: 13. 1939 ; Not. Syst. (Tbilisi)

Ümumi yayılması: Azərbaycanda, Gürcüstan və Ermənistanda (Dərələyəz) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonunun qayalıq yerlərində, Xızı (Altiğağac), Şamaxı (Göylər, Mül və Quşçu kəndləri arası), Dəvəçi rayonu (Çıraqqala dağının yamacı), Ordubad rayonu (Gilançayın sağ sahilindəki

Bist kəndi), Şahbuz rayonlarında (Güneyqışlaq kəndi quzey adlanan ərazisində, Biçənək meşəliklərində) təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür.NT.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında quru daşlı yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbii arealında hündürlüyü 5-9 m-ə çatan ağacdır. Cavan zoğları boz və ya qonur rəngdə olub tikanlıdır. Yarpaqları enli ellipsvarı, lansetşəkilli olub, ucdan sivriləmiş formadadır, alt və üstdən boz sıx tükcüklüdür. Saplağı yaxşı görünür. Meyvəsi uzunsov-yumru, azacıq yastı formada olmaqla, yetişdikdə sarımtıl rənglidir. Meyvə saplağı 2-4 sm uzunluğundadır. Meyvələri saplaqda olan qalxanlarda yerləşir. Aprel ayında çiçəkləyir, avqust ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: *Pyrus L.* – Armud cinsi

Species: *Pyrus medvedevii Rultz.* – Medvedyev armudu

Ümumi yayılması: Naxçıvan MR, İran və Ermənistanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR Culfa rayonunun Darıdağ ərazisində, Babək rayonunun Lizbirt dərəsi və Qaraquş dağı sahəsində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. CRA2abc; C1.

Bitdiyi yer: Naxçıvan dağları, aşağı və orta dağ qurşaqlarında və ya seyrək meşələrdə, quru qayalı yamaclarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 10-12 m-ə çatan, şarabənzər çətirli, budaqları tikanlı ağacdır. Cavan zoğları sıx tüklü olub, ağımtıl-boz, sonralar qırmızımtıl və ya şabalıdı rənglidir. Yaşlı budaqlarının qabığı boz, cavan zoğları sıx ağımtıl tükcüklü, sonralar çılpəqlaşan qırmızı və ya mixəyi rənglidir. Yarpaqları tərs

lansetvari olub, 9-11 sm uzunluqda və 3-4 sm enindədir. Yarpaqlar yuxarı hissədən enliləşmiş, qaidəyə doğru çox dartılmış, üstədən çılpəq və ya zəif tüklü, yaşıl, parıldayan, altdan boz tüklü olub, tam və dalğalı kənarlıdır. Yarpaq saplaqları 2,5-3 sm uzunluqdadır. Çiçəkləri çoxçiçəkli qalxancıqlarda toplanmışdır. Meyvələri başlıca olaraq, armudşəkilli, yaşıl rəngli, xırda, 2,5-3 sm diametrindədir. Qalın, boz keçətüklü, kəsarpaqcıqlı və uzunsaplaqlıdır. Aprel-may aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabr aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus grossheimii Fed. – Qrossheyım armudu

Trudy Armyansk. Fil. Akad. Nauk S.S.S.R., Ser. Biol. ii. 203 (1937).

Ümumi yayılması: Naxçıvan MR, İran və Ermənistanda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Lənkəran, Lerik rayonları ərazilərində yuxarı dağ qurşağında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. EN B2ab(i, iii).

Bitdiyi yer: Naxçıvan dağları, aşağı və orta dağ qurşaqlarında və ya seyrək meşələrdə, quru qayalı yamaclarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 15-20 m hündürlükdə, konusvarı çətiri olan armud növüdür. Gövdəsinin rəngi bozuntul-qara olub, tüksüzdür. Budaqlarında kiçik tikanları vardır. Yarpaqları yumurtaşəkilli və ya ellipsvarı olub, kənarları iti dişlidir, 7-11 sm uzunluğunda 5-7 sm enində olur.

Yarpağın üst hissəsi açıq, alt hissəsi isə tünd-yaşıl rəngdədir. Yarpaq saplağı 8-10 sm uzunluğunda olur. Meyvəsi yumru olub, eni və uzunluğunu təxminən 2-3 sm olur. Meyvə saplağının uzunluğu 5-7 sm-dir. Aprel ayında çiçəkləyir, avqust ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armut cinsi

Species: Pyrus salicifolia Pall. – Söyüdyarpaq armud

Rosaceae Pyrus × myloslavensis Czarna & Antkowiak Dendrobiology 60: 46 (45-49; fig. 2, map). 2008

Ümumi yayılması: Azərbaycanda, Rusiya, Türkiyə və İranda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Samur-Dəvəçi düzündə, Lənkəranda, Naxçıvan MR-də, Astarada və Qobustan rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkilərindəndir. VU B1b(i,iv).

Bitdiyi yer: Naxçıvan dağları, aşağı və orta dağ qurşaqlarında və ya seyrək meşələrdə, quru qayalı yamaclarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Söyüdyarpaq armud təbiətdə 7-12 m hündürlükdə olan ağac növüdür. Gövdəsinin rəngi əvvəlcə ağımtıl-boz, sonradan isə qırmızımtıl olur. Tikanları çoxdur. Yarpaqlarının uzunluğu 5-10 sm, eni isə 1 sm-ə qədər ola bilər. Yarpaqları neştərşəkilli, tam kənarlı, bəzən dişli olur. Azca tüklüdür. Çiçəkləri qalxanlarda yerləşir. Meyvələri enli uzunsov və ya dairəvi olur. 2,0-2,5 sm uzunluqda, 1,5-2,0 sm qədər enində ola bilər. Meyvələri yetişməmişdən əvvəl tüklü sonra isə tüksüz olur. Meyvə saplağı 2-3 sm ölçüsündə olur. Aprel-may aylarında çiçəkləyir, avqust sentyabr aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970;

Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və

repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyrus L. – Armud cinsi

Species: Pyrus hyrcana Fed. – Hirkan armudu

Fl. Kavkaza [Grossheim] ed. 2, 5: 421. 1952

Ümumi yayılması: Azərbaycanda və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Astara, Lənkəran rayonları ərazisində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növlərindən biridir. EN B2ab(i, ii,iii) .

Bitdiyi yer: Talışda aşağı və orta dağ qurşaqlarında və ya seyrək meşələrdə, quru qayalı yamaclarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə Hirkan armudu 20-25 m hündürlüyü olan ağacdır. Bitkinin gövdəsinin rəngi tünd-boz rəngdədir. Tikansızdır. Yarpaqları yumurtaşəkilli olub xırda dişlidir. Yarpaqlarının alt hissəsi tüklüdür. Yarpaq saplağı uzundur və zəif tüklüdür. Meyvələri yumru olub 35 m-ə qədər diametrindədir. Darçın rəngindədir. Təbiətdə aşağı və orta dağ qurşaqlarında rast gəlinir. Aprel ayında çiçəkləyir avqust ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların təşkil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3. 1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Sorbus L. – Quşarmudu cinsi

Species: Sorbus caucasigena Kom. ex Gatsch. – Böyük Qafqaz quşarmudu

syn: Sorbus aucuparia L.

Soobshch. Akad. Nauk Gruzinsk. S.S.R. 5(6): 625. 1944

Ümumi yayılması: Rusiyada (Dağıstan, Kazbek, Xde dərəsi) təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonu yuxarı dağ meşə qurşqğında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növlərindən biridir. VU A2c+3cd .

Bitdiyi yer: Yuxarı və orta dağ qurşaqlarında və ya seyrək meşələrdə, quru daşlı əhəngli işıqlı yamaclarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 5-8 m-ə çatan və diametri 40 sm-ə qədər olan dağınıq çətirli ağac və ya kol bitkisidir. Yarpaqları tək-ləkvarı yarpaqcıqdan ibarətdir. Üstdən çıpaq, altdan dağınıq tüklüdür, orta yarpaqcıqları lansetşəkilli, və ya uzunsov - lansetvarı, qeyri-simmetrik olub, yuxarı hissəsində yarpaqcıqların kənarı sivri və mişardişlidir. Ancaq, aşağı hissəsində tamdır, bəzi hallarda isə hər tərəfi mişardişlidir. Çiçək qrupu çoxçiçəkli, qalxanvarıdır. Bunlar əvvəllər tüklü olub, sonralar demək olar ki, çıpaqlaşan budaqcıqların uclarındadır. Çiçəkləri ağ rəngdə olub, kəskin spesifik iy verir, diametri 10-15 mm – dir. Yetişmiş meyvələri kürəvi yumurtavarı və ya uzunsov-yumurtavarı, narıncı az-az hallarda isə sarımtıldır, eni 7- 11 mm-dir. Bir qədər uzunsov və tərəsi

sivriləşmiş toxumu vardır. May – iyun aylarında çiçək açır, avqust – sentyabr aylarında meyvə verir və meyvəsi ağacların üzərində qalır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Sorbus L. – Quşarmudu cinsi

Species: Sorbus subfusca Boiss.– Qonur quşarmudu

Fl. Orient. [Boissier] 2: 658. [Dec 1872 or Jan 1873]

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), Gürcüstan, İran və Türkiyədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Şərqi BQ Şimali, Cənubi KQ (Quba rayonu) Şamaxı, İsmayılı, Gədəbəy və Kəlbəcər rayonlarında və Naxçıvan MR-in yuxarı dağ meşə qurşağında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növlərindən biridir. VU D2.

Bitdiyi yer: Yuxarı və orta dağ qurşaqlarında fıstıq meşələrində, seyrək meşələrin kənarlarında dəniz səviyyəsindən 2000 m-ə qədər yüksəklikdə, qayalıq yerlərdə və meşə kənarlarında seyrək halda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbii arealında hündürlüyü 8-10 m-ə çatan ağac və ya koldur. Yarpaqlarının kənarları ikiqat, bəzən də dərin dişlidir. Ucu sivriləşmiş, qaidəyə doğru isə dairvi və ya pəzşəkilli olub tərsinə yumurtavari və ya ellipsvarıdır. Kasacağı keçə tükcüklü və küt dişlidir. Meyvəsi kürəvari xırda olub, əvvəl qırmızı, sonralar tünd-göyümtül rənglidir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Sorbus L. – Quşarmudu cinsi

Species: Sorbus kusnetzovii Zins. – Kuznetsov quşarmudu

Fl. URSS ix. 397, 496 (1939).

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), Gürcüstan, Ermənistan, Balkan ölkələri, Livan, İran və Türkiyədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Quba, Şəki rayonlarında (Köynük kəndi) yuxarı dağ meşə qurşağında qayalıq yerlərdə təsadüf edilir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növlərindən biridir. VU B1ab(ii,iii)+2ab(iii).

Bitdiyi yer: Yuxarı və orta dağ qurşaqlarında fıstıq meşələrində, seyrək meşələrin kənarlarında cənub yamaclarda təsadüf edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 4-5 m-ə çatan alçaqboylu koldur. Yarpağı sadə, enli, tərs ellipsvarı olub, qaidə hissəsi azacıq pazvarıdır. Üstdən çıpraq, altından sıx keçə tükcüklüdür. Yarpaqlarının uzunluğu 6-12 sm arasında ola bilər. Yarpaqlarının kənarı ikiqat mişardışlidir. Meyvələri yumrudur. Çiçək saplağı tüklüdür. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabrda isə meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Sorbus L. – Quşarmudu cinsi

Species: Sorbus caucasica Zins. – Qafqaz quşarmudu

Not. Syst. Herb. Hort. Petrop. iv. 142 (1923).

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan - Beştau dağı), Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Balkan ölkələri, Livan, İran və Türkiyədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Quba və Lənkəran rayonlarının yuxarı dağ qurşağında təsadüf edilir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növlərindən biridir.NT.

Bitdiyi yer: Meşələrin kənarındakı açıqlıqlarda, kolluqlarda qayalıdaşlı yamaclarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 4-5 m-ə çatan alçaqboylu koldur. Yarpağı sadə, enli, tərs ellipsvari olub, qaidə hissəsi azacıq pazvarıdır. Yarpaqlarının uzunluğu 6-12 sm arasında ola bilər. Yarpaqlarının üst tərəfi çılpaq alt tərəfi isə keçətüklüdür. Yarpaqlarının kənarı ikiqat mişardişidir. Meyvələri yumrudur. Çiçək saplağı tüklüdür. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabrda isə meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qorunma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın Qırmızı kitabına daxil edilməsi tövsiyə olunur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Sorbus L. – Quşarmudu cinsi

Species: Sorbus luristanica Schonb.-Tem. – Luristan quşarmudu

Ümumi yayılması: Tyan-Şan, Pamir-Alay, Kopetdağ, Türkiyə, Azərbaycan və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Quba, Samur-Dəvəçi ovalığı, Lənkəranda aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər meşələrdə və Naxçıvan MR-də rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında qoz, ağcaqayın, palıd meşəliklərində, qayalıq yerlərdə kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 10 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Budaqları tikansız, cavan zoğları çılpaqdır. Yarpaqları

ensiz tərs yumurtavari, uc tərəfi qısa, sivridir. Altdan məxmər və ya keçətüklü olması ilə adi növdən fərqlənir. Saplaqları az tüklüdür. Çiçəkləri orta böyüklükdədir. Meyvələri sarı, qırmızı və ya qaramtıl, iri və oval şəklində, 20-35 mm diametrdədir. Çəyirdəyi azca çuxur və ya deşik-deşikdir. May-iyun ayında çiçəkləyir, sentyabr ayında isə meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”.1989; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Sorbus L. – Quşarmudu cinsi

Species: Sorbus persica Hedl. – İran quşarmudu

Kongl. Svenska Vetensk.-Akad. Handl. xxxv. no. 1, 70. 1901

Ümumi yayılması: Azərbaycan, Türkiyə, İran və Orta Asiyada (Türkmənistan, Tyan-Şan, Pamir Alay) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-in dağlıq hissəsində (Ərəci, Batabat, Tilək meşələri) dəniz səviyyəsindən 2500 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU B1ab(ii,iii)+2ab(iii).

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında, qayalıq yerlərdə kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 7-9 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Yarpaqları yumru ellipsvari və ya uzunsov ellipsşəkillidir. Yarpaqlar qaidəsinə yaxın pəzşəkilli olub, bir qədər ensizləşir. Yarpaqlarının ucu küt və ya sivri olub 5-8 sm uzunluğunda 4-6 sm enində olur. Yarpaqlarının kənarları 4-6 dilimli və kənarları 24-35 sivridişli olur. Yarpaqları üst hissədə çılpaq alt hissədə isə keçətüklüdür. Çoxçiçəkli çiçək qrupuna malikdir. Çiçək saplağı az keçətüklüdür. Çiçəkləri böyüklüyü orta dərəcədədir. Ləçəkləri ağdır və mahmızvarı çıxıntıları var. Meyvələri qırmızımtıl göy rəngdə olur və kürəvi və ya oval olur. May-iyun ayında çiçək açır.

Çoxalması: Generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görül-mə-mişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Crataegus L. – Yemişən cinsi

Species: Crataegus eriantha A. Pojark. – Tüklü yemişən

Fl. URSS ix. 439, 500 (1939).

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR, Gəncə ətrafı və Şirvan çölündə təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın endem bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Daşlı-qayalı kolluqlu yamaclarda bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 6 m olan kiçik ağac və ya koldur. Yaşlı budaqlarının qabığı tünd-boz, gövdəsinin qabığı isə azacıq çatlı olub, tünd-qonur rəngdədir. Sadə iynələri nazik, uzunluğu təxminən 1 sm-dir. Yarpaqların üstü tünd-yaşıl, alt tərəfi daha açıq rənglidir. Meyvə

verən zoğlarda alt yarpaqları tərsinə oval və ya uzunsov, tərsinə oval, ucu yumru, kənarları bütöv və ya iti dişli olur. Yuxarı yarpaqları çox vaxt tərs yumurtavari, mərkəzinə qədər və ya 1/3 hissəsi 5 və ya 7 üçkünc-oval hissələrə bölünmüşdür. Steril

zoğların yarpaqları enli bünövrəsi olması ilə fərqlənir. Yuxarı yarpaqları tərs yumurtavari olmaqla, 5-7 yerdən üçbucağa oxşar sivri dilimlərə bölünür. Çiçəkləri qalxancıqlarda yerləşir, ağ rənglidir. Çiçək qruplarının diametri 6 sm-ədək olur. Çiçək saplağının uzunluğu 7-22 mm olub, çiçəklərinin diametri 18-22 mm-dir. Kasayarpaqları uzunsov-üçkünc, lansetvari-üçküncədək, bəzən uzun ucludur. Erkəkciqləri 20 ədəd olub sütuncuqları 2, bəzən 1-dir. Meyvələrini 2(1) çəyirdəkdir. May ayında çiçəkləyir, avqust ayının axırlarında və sentyabrın əvvəllərində meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Crataegus L. – Yemişan cinsi

Species: Crataegus caucasica C.Koch – Qafqaz yemişanı

in Verh. Ver. Bef. Gartenb. II. i. (1853) 286.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Talış, Gədəbəy (Qalakənd), Qazax, Daşkəsən, Cəbrayıl, Naxçıvan MR-in Ordubad rayonu ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın endem bitki növüdür. CR A2abc; C1.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağına qədər daşlı-qayalı kolluqlu yamaclarda, dərələrdə, açıq yerlərdə bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 2-3, bəzən 5 m-ədək olan koldur. Bəzən bitkinin hündürlüyü 7 m, gövdəsinin diametri 18 sm-ə qədər ola bilir. Budaqları tünd-qonur, boz xallıdır. Zoğları çılpaqdır. İynələri yoxdur və ya uzunluğu 0,5-2,5 sm olan qoltuq və yarpaqlı iynələri olur. Yarpaqları enli-yumurtavari, tutqun, üstüparlaq yaşıl, alt tərəfi bir az açıq, seyrək tükcüklü, sonradan çılpaqdır. Çiçəkləyən zoğlarında alt yarpaqları

tərs yumurtavariadan uzunsova qədər, ensiz bünövrəli, kənarları təxminən bütöv və ya iri dişli olur. Yuxarı yarpaqların uzunluğu 6 sm-ədək, eni 6-6,5 sm-ədək, enli-yumurtavariadan yumruyadək ola bilir. Yarpaqların bünövrəsi kəsikli və ya yumru, beş və ya yeddi yerə bölünmüşdür. Yarpağın bölünmüş hissələri əsasən enli, bəzən ensiz, alt yarpaqlar yuxarıdakılardan iri, hamısının ucu bizdir. Steril zoğların yarpaqlarının uzunluğu və eni 6-6,5 sm, yumurtavari, yeddi yerə bölünmüş və çox vaxt ensiz, kənarları iridişli və kəsilmişdir. Çiçək qrupları uzunluğuna görə təxminən yarpaqlara bərabər, 5-15 çiçəkli olub çılpaqdır. Çiçək saplaqlarının uzunluğu

3-18 mm-ə çatır və kasayarpaqları enli, yumurtavari-üçkünc, ucu daralmış və ya tədricən uzanmışdır. Çiçək tacının diametri 2 sm-ədək olur və erkəkciklərinin sayı 17-20 ədəd ola bilər. Sütuncuqları 2, bəzən 1 və ya 3-dür. Meyvələri qısa-ellipsvari, diametri 10-13 mm, tünd-al qırmızı, yetişmişləri qara-bənövşəyi, açıq nöqtəli və sarı bətlidir. Çəyirdəkləri əsasən 2-dir. May ayında çiçəkləyir, oktyabr ayında isə meyvəsi yetişir. Yetişdikdə meyvəsi bənövşəyi-qara rəngli olur.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatın dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Crataegus L. – Yemişan cinsi

Species: Crataegus pontica C.Koch – Pontika yemişanı

K.I.Chr. Syst. Bot. Monogr. 35: 38. 1992

Ümumi yayılması: Azərbaycanca, Orta Asiya Respublikalarında, Türkiyə, İraq və İranda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Zaqatala-Balakən və Naxçıvan MR (Babək, Şahbuz) ərazilərində dəniz səviyyəsindən 800-2000 m yüksəkliklərdə təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. EN A1abc; Bb(i,ii).

Bitdiyi yer: Quru, əsasən daşlı, bəzən yamaclarda tək ağaclarla bitir, bəzən kiçik kolluqlar əmələ gətirir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 6-10 m-ədək olan, enli çətirli ağacdır. Budaqları tünd boz, illik budaqları və zoğları tükcüklüdür. İynələri yoxdur. Yarpaqları möhkəm, göyümtül-yaşıl; alt yarpaqları – tərs yumurtavari, çox vaxt uzunsov, ucu iridişli və ya üç hissəli, yuxarı yarpaqların uzunluğu və eni 4,5-6,5 sm, rombvari və ya enli-tərs yumurtavari,

bünövrəsi enli, dərin 5 bölümlü, çox vaxt 3 yerə bölünmüş orta hissəli və ya yeddi yerə bölünmüşdür. Qanadları əsasən uzunsov, onların uzunluğu çox vaxt enindən 3 dəfə çox, kənarları bütöv, ucunda 1-4 iri dişlidir. Bəzi fərdlərdə bütün yarpaqları üç qanadlıdır. Saplağının uzunluğu 1-1,5 sm-dir. Çiçək qrupları yığcam, diametri 3-5 sm, 8-14 çiçəkli, tükcüklü oxlu və uzunluğu 3-7 mm olan çiçək saplaqlıdır. Çiçəklərin diametri 1,5-2 sm olub kasayarpaqları enli-üçkünc, biz, meyvələrində əyilmişdir. Erkək-cikləri 20, ağ tozluqludur. Sütuncuqları 2-3-dür. Meyvələri 1-2 ədəd olub diametri 15-28 mmə qədər olur və rəngi sarı, yaşıl-narıncıdan narıncı-

sarıyadək, bəzən qırmızımtıl olur. Çəyirdəkləri 2-3 ədəd, birinci halda hamar üst tərəfi, ikincidə küt, üç hissəlidir. Mayda-iyulda çiçəkləyir. Sentyabrda meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı, 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Crataegus L. – Yemişan cinsi

Species: Crataegus tournefortii Griseb. – Turnefor yemişanı

Spic. Fl. Rumel. 1(1): 90. 1843 [Mar 1843]

Ümumi yayılması: Azərbaycanda və Ukraynada təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-in Şərur rayonunda Xanbulaq ərazisində Qaraquş dağı yaxınlığında təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir reliktd bitki növüdür. EN A1abc; Bb(i,ii).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağına qədər daşlı-qayalı kolluqlu yamaclarda, dərələrdə və açıq yerlərdə bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 2-3 m hündürlüyə qalxır. Bu reliktd nadir bitkinin arealı parçalanmışdır. Bitki 3-7 ədəd bölünmüş yarpaqdan ibarət ola bilər. Bitkinin yarpaqlarının üst hissəsi tünd yaşıl alt hissəsi isə açıq-bozumtul rəngdədir. Yarpağın üst və alt hissəsi yumşaq tükcüklərlə örtülüdür. Çiçək qrupu azçiçəkli olub yığcamdır. Meyvələri iri olub tünd qırmızımtıl albalı rəngindədir. Meyvələri əsasən beş bəzən üç çəyirdəkli ola bilər.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus bushii L.H. Bailey – Buş böyürtkəni

Gentes Herb. 2: 403 403 1932.

Ümumi yayılması: Qafqazın hər yerində və Türkiyədə təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba, Qusar rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür.NT.

Bitdiyi yer: Meşənin yuxarı hissəsi, subalp çəmənliyi fıstıq meşəliyində dərəli və qayalı açıq yerlərdə bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı çox geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1 m-ə çatan koldur. Torpağa az tələbkar və işıqsevəndir.

Budaqları düz yönəlmiş, silindrvari, cavan budaqların üzəri tünd-qırmızıya çalan bozumtul ləkəli və seyrək, qısatüklü, tək-tək qırmızı tikanlıdır. Bir kökdən bir neçə dikdayanan gövdə çıxır.

Gövdəsi seyrək tükcüklü olmaqla pas rəngli ləkəlidir. Yarpaqları 3-5 yarpaqcıqdan ibarət olub, uzun saplaqlıdır. Çiçəkləri qısa saplaqlı, ləçəkləri ağ rənglidir. Meyvəsi şirin-turşməzə və şirəli, qırmızımtıl rənglidir. Yuxarı dağ zonasında meyvəsinin yetişməsi sentyabr ayına təsadüf edir.

May-iyun aylarında çiçəkləyir və iyul-avqust aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus ibericus Juz. – Gürcü böyürtkəni

Bull. Applied Bot. 1924-25, xiv. No. 3, 153 (1925).

Ümumi yayılması: Qafqaz

Azərbaycanda yayılması: Quba və Qusar rayonlarında ərazilərində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. LC.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında meşə və yol kənarında, çaylar, bulaqlar yaxınlığında yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Orta boylu kol bitkisidir. Birillik budaqları bir qədər zəif, tilli və novşəkilli çuxurlu, zəif tüklü, tilləri üzrə tikanlıdır. Yarpaqları 3-5 yarpaqcıqlı, saplağı əyilmiş, qısa, sərt tikanlıdır. Yarpaqcıqları dərivari, üstədən tüksüz, altdan ağımtıl-boz keçətüklü, kənarı ikiqat dişli, ucu küt və ya qısa çıxıntılı, orta boylu, tərs yumurtavari formadadır. Çiçək oxu uzun, tilli, üzəri tüklü, seyrək tikanlıdır. Meyvəsi enli yumurtavari, qara, iridir. May-iyul aylarında çiçəkləyir. Avqust-sentyabr aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus hyrcanus Juz. – Hirkan böyürtkəni

Fl. Kavkaza [Grossheim] 4: 295. 1934

Ümumi yayılması: İranda təbii arealına rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanda Talış bölgəsində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Lənkəran rayonunda düzən və dağlıq sahələrdə, meşə və yol kənarlarında kolluqlarda rast gəlinir.

Grossheim, Fl. Kavkasia - Rubus hyrcanus

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 2 m-ə çatan alçaqboylu koldur. Çiçək açan budaqlar aydın tilli, üzəri sıx tüklü, enli qaidəli, uzun-əyilmiş tikanlıdır. Meyvə verən budaqları tilli, üzəri sıx tükcüklü və əyilmiş, nisbətən uzun tikanlıdır. Yarpağı 3-5 yarpaqcıqdan ibarət olub, qısa saplaqlıdır. Ucdakı yarpaqcıqlar enli tərs yumurtavari, dəyirmi və ya pazvarı qaidəli, üstədən tüklü, altdan boz keçətüklü, kənarları qeyri-bərabər, iki qat mişardışlidir. Çiçəkləri qısa saplaqlı, iri, aşağıdan keçətükcüklü, kasa yarpaqcaqlar ilə örtülüdür. Ləçəkləri ağımtıl rəngli, enli, tərs yumurtavari. May ayında çiçək açır, iyun-iyul aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus georgicus Focke – Gürcü böyürtkəni

Ümumi yayılması: Qafqazda (Gürcüstan) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Altıağac ətrafında şərq tərəfdə meşə kənarında, kolluqlarda təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında meşə və yol kənarında, nəmli yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: İllik budaqları tilli, keçətüklü, üzərində qeyri-bərabər, qaidədən basıq və oraqvaı əyilmiş tikanlıdır. Yarpaqları barmaqvarı 5 yarpaqcıqlıdır. Yarpaqcıqlar tikanlı saplaqlı, üzəri tüksüz, altından nazik ağ, keçətüklü, axırıncı bir qədər rombşəkilli, uzunsaplaqlı, ucu sivridir. İyun-iyul aylarında çiçək açır. Çiçək saplağı tikanlıdır. Çiçək açan zaman aşağı qatlanır. Meyvəsi yaxşı inkişaf edir. May ayında çiçək açır, iyun-iyul aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitablari"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus dolichocarpus Juz. – Uzunmeyvəli böyürtkən

Bull. Applied Bot. 1924-25, xiv. No. 3, 159 (1925).

Ümumi yayılması: Gürcüstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonunun dərələrində və meşə kənarlarında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. LC.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında meşə və yol kənarında çay, bulaq yaxınlığında yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə alçaqboylu koldur. Bitkinin birillik zoğları qövsvari əyilmiş, uzun tüklü və düz və ya zəif əyilmiş tikanlıdır. Yarpaqları iri olub 5 yarpaqcıqlıdır. Yarpaqcıqların alt hissəsi ağımtıl keçə-tüklüdür. Yarpaqlarının ucu sivri olub ikiqat mişardışlidir. Yarpaqcıqları 11-14 sm uzunluğunda, 7-9 sm enində ola bilər. Çiçəyinin oxu tilli, olub üzəri tikanlıdır. Çiçəkləri iri, 1 və ya 3 çiçəklidir. Meyvəsi uzunsov silindr şəkillidir. Meyvənin toxumları çox xırdadır. Bitki may ayında çiçək açır, avqust ayında isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus caucasicus Focke – Qafqaz böyürtkəni

Abh. Naturwiss. Vereine Bremen 4: 183-184 183 1874.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan) və Türkiyədə təbii yayılma sahələri vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba (Qonaqkənd), Qusar, Zaqatala, Balakən rayonlarında dərə və meşə kənarlarında yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. LC.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında meşəliklərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 2 m-ə qədər hündürlüyü olan koldur. Birillik budaqları silindirvari, yerə əyilmiş, üzəri müxtəlif tikanlı, sarımtıl vəzilidir. Yarpaqları üçər və beş yarpaqcıqdan ibarətdir. Yarpaqcıqlar üçtən yaşıl, altdan keçətüklü, ucdan tərs yumurtavari, qidəsi ürəkvari, ucu

şiş, uzun, yanındakılar qısa saplaqlı, enli, tərs yumurtavari. Çiçək qrupu uzunsov, çoxçiçəkli salxımdır. Kasayarpağı sivri uclu, meyvə vaxtı içəriyə yarışmışdır. Ləçəkləri iri və ağdır. Meyvəsi qara, enli, yumurtavari, 2-2,5 sm diametrindədir. Kasayarpaqları meyvələrində yarışiq, bəzən aşağıya əyilmişdir. Ləçəkləri iri, kənara əyilmişdir. Erkəkciqləri sütuncuqların uzunluğuna çatır. Yumurtalığı tükcüklüdür. Mayda çiçəkləyir, iyulda isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri:

Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitablari"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus persicus Boiss. – İran böyürtkəni

Fl. Orient. 2: 693 693 1872.

Ümumi yayılması: İranda təbii halda rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran rayonu ərazisində yayılmışdır. VU D2.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında meşəliklərdə, kolluqlarda və dəniz sahilində yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 1-1,5 m hündürlüyə qalxan koldur. Bitkinin birillik zoğları nazik olub, silindir şəkillidir. Zoğlar aşağı hissədən enliləşmişdir və tikanlıdır. Bitkinin yarpaqları 3 yarpaqcıqdan ibarət olub yarpaqcığının üst tərəfi yaşıl tüklü, alt tərəfi isə boz tüklüdür. Yarpaqcıqları uzunsov yumurtaşəkillidir. Yarpaqcıqların ucu sivridir. Çiçək oxunun uzunluğu 19-24 sm arasında olur. Çiçək oxunun üzərində olan tikanlar əyridir. Çiçəklərə kiçik olub, 7-9-u bir yerdə olur. Çiçəyin ləçəkləri ağdır. May ayında çiçəkləyir, iyul avqust ayında isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rubus L. – Böyürtkən cinsi

Species: Rubus lanuginosus Stev.ex Ser. – Keçətüklü böyürtkən

Prodr. [A. P. de Candolle] 2: 564. 1825 [mid Nov 1825]

Ümumi yayılması: Azərbaycanca və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Azərbaycanca təbii halda Lənkəran, Astara rayonu (Astara çayı kənarı) ərazisində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. LC.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında meşəliklərdə, kolluqlarda və dəniz sahilində yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə bitkinin əksər zoğları sarımtıl-yaşıl rəngdədir. Birilliklərdə isə silindir şəkillidir və sarımtıl tikanlıdır. Bitkinin yarpaqları 3-5 cüt yarpaqcıqdan ibarət olub yarpaqcığın üst tərəfi yaşıl tüklü, alt tərəfi isə boz tüklüdür. Yarpaqcıqları enli qaidəsi ürəkvarı ucu isə əyilmiş sivridir. Yarpaqcıqların uzunluğu 12-15 sm eni isə 7-10 sm

arasında olur. Yarpaqcıqların kənarı qeyri-bərabər dişlidir. Bitkinin çiçəkləri iri olub süpürgəvari salxım çiçək qrupunda yerləşir. Çiçəyin ləçəkləri ağ rəngdə olub, uzunsovdur və uc hissəsi çökəklik əmələ gətirir. Meyvələri qara rəngli, üzərində boz ləkələri var. Toxumları iri olur. İyun ayında çiçəkləyir, avqust ayında meyvələri yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni halda Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- İtburnu cinsi

Species: Rosa sosnowskyi Chrshan. – Sosnovski itburnu

Zametki Sist. Geogr. Rast. 16: 78. 1951 ; Not. Syst. (Tbilisi)

Ümumi yayılması: Azərbaycan və Ermənistan ərazilərində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Şəki (Aşağı Şabalıd kəndi), Quba, Qusar (Qusar çayı, Çiləgir kəndi) rayonları ərazilərinin meşə kənarında, yemişan cəngəliyində təbii halda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. EN B2ab(ii,iii,iv,v).

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında quru dağ yamaclarında, meşə kənarlarında, kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə nazik gövdəli 5-7 m-ə qədər hündürlükdə. sət və əyri tikanları olan lianşəkilli bir kol bitkisidir. Yarpaqları 7-12 sm uzunluğunda, 5-8 sm enində olur. Yarpaqlarının üst tərəfi açıq-yaşıl rəngdədir və tüksüzdür, yarpaqlarının alt tərəfi isə solğun yaşıl olub tüklüdür. Çiçəkləri 3-3 bəzən

isə tək-tək qalxanvari çiçək qrupunda toplanmışdır. Bitkinin ləçəkləri kasa-yarpaqlarından uzun olub ağımtıl-çəhrayı rəngdədir. Meyvələri uzunsov olub, parlaq qırmızı rənglidir. Meyvələrinin üzəri hamardır. Meyvələri bir qədər iri olur. May-iyun aylarında çiçəkləyir, avqust ayında meyvələri yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə ölçüləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitmə yerlərinin tam mühafizəsi, mədəni şəraitdə geniş istifadəsi lazımdır.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- İtburnu cinsi

Species: Rosa nizami D. Sosn. – Nizami itburnusu

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Lerik, Daşkəsən, Naxçıvan MR ərazilərində təbii halda rast gəlinir .

Statusu: Azərbaycanın endem bitki növüdür. VU A2ab;B2b(i,iii).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşaqlarının quru yamaclarında, meşə kənarlarında, kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Nizami itburnu təbiətdə 110-190 sm hündürlükdə koldur. Tikanları bir formadadır və qaidə hissəsi genişdir. Yarpaqları tərs yumurtavari və ya neştərşəkillidir. Yarpaqcıqlarının uzunluğu 3,5 sm-ə qədər, eni isə 2,5 sm-ə qədər ola bilər. Çiçək olan budaqlarda yarpaqlar uzunsov lansetşəkilli olub, enliləşmişdir. Bəzən bu yarpaqlar qulaqcıqlara malik olur. Çiçəkləri tək-tək, bəzən bir neçəsi bir yerdə toplanmışdır. Meyvəsi uzunsov olub 2-2,5 sm uzunluqda, 1,2-1,5 sm enində ola bilər, qırmızı rəngdədir. İyul-avqust aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə ölçüləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitmə yerlərinin tam mühafizəsi, mədəni şəraitdə geniş istifadəsi lazımdır.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəslı kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa alexeenkoi Crep. ex Juz. – Alekseyenko itburnu

Ümumi yayılması: Azərbaycan və Rusiyada (Dağıstan) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba, Qusar (Sudur kəndi) rayonları ərazilərində təbii halda rast gəlmək mümkündür.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitki növüdür. NT.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağında, açıq quru yamaclarda, meşə kənarlarında, dərələrdə və kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Alekseyenko itburnu təbiətdə 110-150 sm hündürlüyü olan koldur. Qopartıkanları oraqvarıdır və tükərlə örtülmüşdür. Yarpaqları yumurtavari və ya ellipsşəkillidir. Yarpaqların uzunluğu 5-7 sm və 6-7 ədəd yarpaqcıqdan ibarətdir. Yarpaqcıqlar hər iki tərəfdən tükərlə örtülüdür. Çiçəkləri azdır və qalxanvari çiçək qrupunda toplanmışdır. Kasayarpaqları çiçəkləmədən sonra aşağıya doğru əyilir. Meyvəsi uzunsov olub, qopartıkanları var. İyun ayında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa ruprechtii Boiss. – Ruprexti itburnu

Syn.: Rosa villosa ssp. mollis (Sm.) R. Keller & Gams

Ümumi yayılması: Ermənistanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Kiçik Qafqazın (Daşkəsən rayonu) şimal ərəzilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında meşə kənarlarında cəngəlliklərdə, daşlı uçumlarda, çay kənarlarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 2-3 m olan sıx qollu-budaqlı koldur. Bitkinin qopartıqları dağınıq bizvari olub qaidə hissəsi enliləşmişdir. Yarpaqları iri, 7-9 sm uzunluğundadır. Yarpaqcıqlar 5-7 ədəd olub, 4-5 sm uzunluğunda 2-3 sm enində olur. Yarpaqcıqları oval şəkilli, uzunsov ellipsşəkilli, üst hissədə tutqun, boz-yaşıl, alt hissədə isə solğun rəngdə olur və vəzili tükəklüdür. Çiçəkləri azçiçəkli bitki qrupunda toplanmışdır. Çiçək saplağı 1-1,2 sm olub, meyvə halında aşağıya doğru sallanır. Ləçəkləri tünd-çəhrayı rəngdə olur. Meyvəsi yetişəndə tökülmür. Meyvələri yumru və ya armudvarı olub, 2-3 sm uzunluğundadır. İyun-iyul ayları arasında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa brotherorra Chrshan. – Broteror itburnu

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Acad. Nauk SSSR 15: 112 112 1953.

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), Şimali Osetiyada təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazın şərqində, Quba rayonu ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Dəniz səviyyəsindən yüksək olan yerlərdə, yəni subalp və alp qurşaqlarında daşlı-qayalı yamaclarda, kolluqlarda, meşənin açıq yerlərində yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 20-30 sm hündürlüyündə boy atan koldur. Əsasən bir gövdəsi olur. Qopartikanları kiçik olub aşağı və ya yuxarıya doğru əyiləndir. Bu qopartikanlardan əlavə xırda qopartikanları da olur. Yarpaqları 6-7 sm uzunluğunda ola bilər və xırda vəzili tükərlə örtülüdür. Yarpaqları enli və ya ensiz ellips şəkillidir. Çiçəkləri tək-tək və ya 2-3 ədəd ola bilər. Çiçək saplağı 0,8-1 sm uzunluğunda, qopartikanlarla örtülmüşdür. Meyvələri yumru olub tüksüzdür. Meyvələri yetişən zaman tökülür. İyun və iyul aylarında çiçək açır, sentyabr-oktyabr aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərlməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməyib.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa atropatana Sosn. – **Atropatan itburnu**

syn: Rosa vanheurckiana Crép.

Ümumi yayılması: Türkiyədə təbii yayılması mövcuddur.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-in Ordubad rayonunun Unus kəndi ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Orta dağ və subalp qurşaqlarında daşlı-qayalı yamaclarda, meşənin açıq quru yerlərində yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanca dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 0,5-0,7 m hündürlükdə olan koldur. Bitkinin cavan zoğları sıx yumşaq tüklüdür. Zoğun qabığı tutqun-qəhvəyi rəndə olur və ağımtıl sarı qaidə hissəsi enli, ucu sivri, seyrək qopartikanlarla örtülüdür. Yarpaqları 6-7 sm uzunluğunda olub 5 ədəd kiçik (2 sm-ə qədər) yarpaqcıqdan ibarətdir. Çiçək saplağı 1-1,2 sm uzunluğunda olur və ağ yumşaq qaramtıl vəzili qopartikanlarla örtülü olur. Kasayarpaqları lansetşəkillidir və 1-1,1 sm uzunluğunda olur. İyun və iyul ayları arasında çiçək açır. Meyvəsi yumru və ya tərs yumurtavarıdır, üzəri vəzili qopartikanlarla örtülü olub, qırmızımtıl rəngdədir. Meyvələri yetişdikdə tökülmür.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan flo-

rasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa komarovii Sosn. – Komarov itburnu

Ümumi yayılması: Rusiyada (Dağıstan) təbii halda rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Quba-Qusar (Ləzə kəndi), İsmayılı (Balahəmzə, Kəlfərəc k.) və Fizuli rayonu ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta dağ və yuxarı dağ qurşaqlarında daşlı-qayalı yamaclarda, meşənin açıq quru yerlərində çəmənliklərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 0,6-0,8 m hündürlüyü olan koldur. Birillik budaqlar tünd-qırmızı rəngdə, çılpəkdir. Qopartıkan 1 mm-ə qədər uzunluqda və bir qədər arxaya doğru əyilməklə, qaidəsi nisbətən enliləşmişdir. Yarpaqları 2,2-4,5 sm uzunluqda, 1,2-2,8 sm enində, enli lansetşəkilli və ya enli ellipsvari, aşağısı pazvari, uca doğru daralmış, bir qədər küt, kənarı ikiqat mişardişlidir.

Yarpaqaltığı 3-4 mm uzunluqda, ensiz, xətvəri-uzunsov, yumşaq tüklüdür. Çiçəkləri 3-4 mm uzunluqda, ensiz, xətvəri-uzunsov, yumşaq tüklərlə örtülüdür. Meyvəsi 18 mm uzunluqda, 10 mm enində uzunsov – ellipsşəkilli, üzəri vəziciklərə örtülüdür. İyun və iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa koslowskii Chrshan.– Kozlovski itburnu

Bot. Zhurn. (Kiev) 9(4): 68. 1952

Ümumi yayılması: Rusiyada (Dağıstan) təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycandayayılması: Lənkəran (Qazo, Durzaband dağı) rayonu ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı qurşaqda meşəliklərdə, kolluqlarda, əsasən yamacın cənub-qərb hissəsində yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 1,5 m-ə qədər olan koldur. Qopartıqları oraqvarı və ya qarmaqvarı əyilmiş formadadır. Yarpaqları çılpaq, bəzən alt tərəfdən və kənarı boyu xırda oturaq vəziciklərlə örtülüdür; 5, bəzi hallarda 7 ədəd ensiz yumurtavarı, 25-30 mm uzunluqda və

12-15 mm enində, üstədən çılpaq, altından sıx, xırda ensiz vəziciklər və seyrək tüklərlə örtülüdür. Çiçəkləri tək-tək, bəzi hallarda cüt-cüt yerləşməklə çılpaq və hamar çiçək saplığına malikdir. Kasayarpaqcıqları çılpaqdır, hamar və ya yalnız üstədən seyrək xırda tüklərə və az inkişaf etmiş lələk-

varı əlavələrə malikdir. Ləçəkləri açıq çəhrayı, kasayarpaqcıqlarına bərabər və ya onlardan bir qədər uzundur. Meyvəsi iri, 3 sm-ə qədər uzunluqda olmaqla, enli ovalşəkillidir. Yetişdikdə tünd-göy rəng alır. İyun və iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa × tuschetica Boiss.– Tuşet itburnu

Fl. Orient. [Boissier] 2: 673. [Dec 1872 or Jan 1873]

Ümumi yayılması: Qafqazda (Beşit) yayılmışdır..

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Biçənək, Nurqut) ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Subalp və alp qurşaqlarında daşlı-qayalı yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 1 m-ə qədər olan koldur. Qopartikanları 2 cürdür, qaidə hissəsi bir qədər enliləşmiş düz, bizvari qopartikanlar və qılvarı xırda qopartikancıqları vardır. Çiçək daşıyan budaqlarda qopartikancıqlar daha çox olur. Yarpaqları 5-6 sm uzunluqda

olub, 7, tək-tək hallarda 9 və ya daha çox xırda yumurtavari, vəziciklərlə örtülü yarpaqcıqlardan ibarətdir. Çiçəkləri tək-təkdir, 2,5 sm-ə qədər uzunluqda vəzili, qıllı saplaqlıdır. Çiçəkləri çəhrayı rəngdədir. Meyvəsi yumurtavari-ovalşəkillidir. İyun-iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə ölçüləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa sjuniki P. Jarosch. – Sjunik itburnu

Dokl. Akad. Nauk Armyanskoi S.S.R. 6(1): 17. 1947

Ümumi yayılması: Ermənistanda (Gorus) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: İsmayilli rayonunun Şəkəm yaylağı ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşaqlarında, dağ çəmənlərində, kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1-1,2 m-ə qədər olan qırmızımtıl qabıqlı koldur. Qopartıkan 3 cürdür. İri oraqvarı əyilmiş, qaidəsi enliləşmiş xırda iynəvarı formada və bir qədər iri, demək olar ki, düz formada olur. Çiçəkləri 2 sm-ə qədər uzunluqda olub, vəzicikli-qıllıdır. Kasayarpaqcıqları üstdən yumşaq, alt tərəfdən isə vəzili tüklərlə örtülü olub, meyvə qızarana

qədər tökülmür. Ləçəkləri ağ və ya açıq-çəhrayı rəngli, 1,5 sm-ə qədər uzunluqda olub, kasa yarpaqcıqlarına bərabərdir. Meyvəsi xırda, girdə və ya enli ovalşəkillidir. İyun ayında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildləri. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa pulverulenta Bieb. – Qovuqlu itburnu

Fl. Taur.-Caucas. 1: 399. 1808

Ümumi yayılması: Qafqazda (Narzan), Rusiyanın Avropa hissəsində, İranda və Kiçik Asiyada təbii areallarına rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR və Lənkəran rayonu ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər açıq işıqlı yerlərdə, daşlı-qayalı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 50-90 sm-dən çox olmayan, alçaqboy kolcuqdur. Qopartkanı müxtəlifdir. Yarpaqları 3-6 sm uzunluğunda olub, 5-7 yarpaqcıqdan ibarətdir. Yarpaqcıqları 12-15 mm uzunluqda, 4-5 mm enindədir. Bitkinin çiçəkləri tək-tək, bəzən 2-3 ədəd olur. Çiçəkaltlığı yumurtaşəkillidir. Çiçək saplağı 5-9 mm uzunluqda

qısa tüklərlə örtülüdür. Meyvəsi adətən dəyirmi, xırda, 15 mm-ə qədər uzunluqdadır. Meyvəsi yetişəndə tökülməyəndir. İyun-iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərlməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildləri. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa azerbaijani Novoposkr et Rzazade – Azərbaycan itburnu

Syn.: pulverulenta Bieb.

Ümumi yayılması: Azərbaycan.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Kükü), Quba, Şəki (Daşlıborak), Göy-göl, Kəlbəcər rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın endem bitkisidir. EN B2ab(I,ii,iii,iv,v).

Bitdiyi: Aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər açıq işıqlı yerlərdə daşlı-qayalı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 30 sm olan koldur. Gövdəsi qaidə hissəsindən şaxələnərək yuxarı yönəlmiş, budaqcıqları qırmızı

qabıqlıdır. Yarpağı mürəkkəb, tək lələkvarı olub, yarpaqcıqları hər iki tərəfdən tükcüklüdür, kənarları xırda mişardışlidir.

Yarpaqcıqlar hər iki tərəfdən xırda vəzili tüklərlə, kənarı isə tük-

cüklərlə örtülüdür. Yarpaqaltlıqları üstdən çılpaq, altı və kənarı vəzili kirpiklidir; çiçəkləri tək-təkdir. Meyvə vaxtı yuxarı yönəlmişdir. Ləçəkləri əvvəllər açıq-çəhrayı rəngdə, sonradan ağdır. Meyvəsi qırmızı küre şəklində, 10-17 mm uzunluqda, 10-15 mm enində olub, tamamilə çılpaqdır. İyun-iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilmə səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilmə: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir. Xüsusi mühafizə ölçüləri tərtib edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlığın təşkil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970;

Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildləri. 2005; 2006; 2008; Azərbaycan florasının konspekti I-III cild 2005, 2006, 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa sachokiana P. Jarosch. – Saxokiyan itburnu

Ümumi yayılması: Qafqazda (Ermənistan, Zəngəzur) və İranda təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR dağları, Quba, Şamaxı, Qobustan (Təzə Zarat, Qarayataq), Şəki və Dağlıq Qarabağ rayonları ərazilərində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər açıq işıqlı yerlərdə daşlı-qayalı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə alçaqboylu, 60-80 sm hündürlüyündə olan koldur. Qopartkanı möhkəm, adətən, düz bəzən bir qədər oraqvarı əyilmiş qaidəsi enlidir. Yarpaqları 5, bəzən 7 ədəd, xırda, 8-15 mm uzunluqda və 5-8 mm enində, tərs yumurtavarı, seyrək hallarda ellipsvari, qaidə hissəsi pazvarı daralmış, təpəsi dairəvi, bəzən qısa sivriləşmiş, üst

tərəfdən çıpaq və ya seyrək vəzicikli, alt tərəfdən iyli vəziciklərlə örtülü, kənarı vəzicikli-mişardişli yarpaqcıqlardan ibarətdir. Yarpaqaltlığı iri, 12-15 mm uzunluqdadır.

Meyvəsi iri ovalşəkili və ya enli ovalşəkili qırmızıdır. İyul ayında çiçək açır

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilmə: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi tədbirlər tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa marschalliana Sosn– Marşal itburnu

Syn.: Rosa leucantha M. Bieb.

Ümumi yayılması: Rusiyada (Dağıstan, Aşağı Don), Gürcüstanda (Kayşauri) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba, Xəzər ovalığı, Naxçıvan MR-ın dağ və düzənliyində, Lənkəran düzənliklərində, meşə kənarları və kol cəngəliyində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər açıq işıqlı yerlərdə daşlı-qayalı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 90-120 sm-ə qədər ortaboynu kollardır. Qopartkanı iri, oraqvarı əyilmiş və ya düzdür, tək-tək bəzən 2-2 olur. Yarpaqları 7-9 ədəd tərs yumurtavarıdan dar ellipsşəkilliyə qədər

20-25 mm uzunluqda, 10-15 mm enində, üstədən çılpaq, alt tərəfdən qısa tüklə və oturaq vəziciklərlə sıx örtülü, kənarı ikiqat mişardişli yarpaqcıqlardan ibarətdir. Yarpaqaltlığı yaxşı inkişaf etmişdir.

Ləçəkləri 15-18 mm uzunluqda ağdır. Meyvəsi enli ovalşəkilli, çılpaq və ya qaidə hissəsi dağınıq vəziciklikdir. İyun və iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbələri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilmə: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naхçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naхçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa karjagini Sosn.– Karyagin itburnu

Ümumi yayılması: Azərbaycanın və Ermənistanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-nın dağları, Ordubad rayonunun Unus kəndi ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT

Bitdiyi yer: Subalp qurşağında daşlı-qayalı yamaclarda kolluqlarda rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə xırda koldur, hündürlüyü 50-60 sm-ə çatır. Yaşlı budaqları qırmızımtıl, təzə zoğları tünd göy rəngli tikanlı koldur. Mürəkkəb, təklələkvarı yarpaqları 7 ədəd yarpaqvarı çiçək qrupunda yerləşir. Meyvəsi sentyabr ayından yetişməyə başlayır. Qopartıqları

möhkəm, düz və ya səthi əyilmiş, sarımtıl, qaidəsi çox enliləşmişdir. Yarpaqları 5-6 sm uzunluqda, 7 ədəd 15-18 mm uzunluqda, 10-15 mm enində ellipsvarı sivri, hər iki tərəfdən, xüsusən alt tərəfdən yumşaq tüklü, çoxlu vəzicikli, kənarı ikiqat itidişli yarpaqcıqlardan ibarətdir. Yarpaqaltlığı alt tərəfdən tək-tək vəzicikli örtülü 5-6 mm enindədir, uzunluğu isə yarpaqcıqların uzununa bərabərdir. Meyvəsi çılpaq hamar, yumurtavarı, 3-3, 5-5 olaraq yerləşmişdir. İyun-iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilmə: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi tədbirlər tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Нахçıван Мухтар Республикасы florasının taksonomik spektri. 2008; Нахçıван MR-ının flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa zangezura P. Jarosch.- Zəngəzur itburnu

Ümumi yayılması: Ermənistanın Gorus və Meqri rayonlarında (Xosrov qoruğu) rast gəlinir.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-ın dağlarında, Daşkəsən və Cəbrayıl rayonlarının aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər meşə kənarları və kol cəngəliyində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər açıq işıqlı yerlərdə daşlı-qayalı quru yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealda yayılmışdır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 80-120 sm-ə qədər olan qırmızımtıl qabıqlı kollardır. Qopartkanı bir formadadır, düz və ya möhkəm, qaidə hissəsi enliləşmiş, çox vaxt ikiləşəndir. Yarpaqları 7-8 ədəd tərs yumurtavari və ya ellipsşəkilli yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Yarpaqaltıqları 8-10 mm uzunluqda, üst tərəfdən çılpaq, alt tərəfdən vəzicikli, kənarı vəzicikli-kirpiklidir. Çiçəkləri tək-tək, 2-2 və ya 3-3-dür. Ləçəkləri ağ və ya ağımtıl-çəhrayı rəngdə olur. Meyvələri qırmızı rəngdədir, oval formada və xırdadır. İyul ayında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilmə: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa oxyodon Boiss.– İtidişli itburnu

Fl. Orient. [Boissier] 2: 674. [Dec 1872 or Jan 1873]

Ümumi yayılması: Gürcüstanda (Tuşeniya) və Dağıstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazda - Quba rayonu ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Yuxarı dağ və subalp qurşaqlarda meşələrin kənarlarında, kolluqlarda çayların kənarlarında, çəmənliklərdə və yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1 m-ə qədər olan qırmızımtıl və ya tünd qırmızı qabıqlı alçaqboy koldur. Qopartıqları möhkəm, düz yönəlmiş tək-tək və ya cüt-cüt yerləşmişdir. Yarpaqları 5-7 ədəd yumru və ya

ellipsşəkilli ikiqat dərin dişli yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Çiçəkləri tək-tək və ya 2-7-dir. Çiçək saplağı 1-4 sm uzunluqda, sıx vəzicikli-kobud tüklüdür. Ləçəkləri çəhrayı rəngli olub, zəif oyuqludur. Meyvəsi yumurtavari, armudvari və ya kürəcikvari olub adətən tüklüdür. İyun ayında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa sosnovskiana Tamamsch. – Sosnovski itburnu

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Komarova Akad. Nauk S.S.S.R. 11: 90. 1949

Ümumi yayılması: Cənubi Zaqafqaziyada - Ermənistanın Makravani rayonu ərazisində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvanın MR-in dağlıq sahəsində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Yuxarı dağ və subalp qurşaqlarında, meşələrin kənarlarında, kolluqlarda, çay kənarlarında, çəmənliklərdə və yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Bozumtul-darçını qabıqlı budaqları olan, bir qədər hündürboylu koldur. Qopartikanları xırda, samanı-sarı rəngdədir, düz və ya bir qədər əyilmişdir, Qaidə hissəsi enliləşmişdir. Yarpaqları 10-12 sm

uzunluğundadır. Yarpaqları 7-9 ədəd yarpaqcıqdan əmələ gəlmişdir. Yarpaqcıqlarının kənarları mişardişlidir. Çiçəkləri əksərən tək-təkdir, bəzən 3-3, 4-4 bir yerdə yerləşmişdir.

Çiçək saplağı qısa, qaidə hissəsi qopartikancılıqdır. Kasayarpaqcıqları lansetşəkilli, dar və ya uzun əlavələrə malik olub, çiçəklənmənin sonunda yuxarıya meyillidir. Meyvəsi çox iri, kürəcikvarıdır. İyun və iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Botanika bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki forma-

siyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa buschiana Ghrshan. – Buş itburnu

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Acad. Nauk SSSR 14: 192 192 1951.

Ümumi yayılması: Qafqaz vadisinin mərkəzi hissəsi, Dağıstan, Cənubi Osetiya (Ermani) rayonu ərazisində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqazda - Quba rayonu ərazisində və Naxçıvan MR –də rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Yuxarı və orta dağ qurşaqlarında quru daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə kökümsovdan çıxmış 15-20 sm hündürlüyündə olan kolcuqdur. Qopartıqları xırda olub düz iynəvaridir. Yarpaqları 5-7 sm uzunluğundadır. Yarpaqları 5-7 dar, ellipsşəkilli qaidə

hissəsi pazşəkilli yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Yarpaqcıqların kənarları mişardışlidir. Kasayarpaqları 1,5 sm uzunluğunda olur. Ləçəkləri solğun çəhrayı rəngdədir. Meyvəsi oval və ya yuru şəkillidir. Meyvəsi, adətən, cılıp olur. Çiçəkləri tək-təkdir, bəzən 2-3, 4-4 bir yerdə yerləşmişdir. İyun və iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildləri. 2005; 2006; 2008;

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa kazarjanii Sosn. – Qazaryan itburnu

Ümumi yayılması: Qafqazda- Gürcüstanın Tabişçixuri gölü və Axtanski rayonu ərazilərində quru bozqır yamaclarda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-ın dağlıq rayonları ərazisində rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU B1ab(iii)+2ab(iii).

Bitdiyi yer: Aşağı və orta qağ qurşaqlarda quru bozqırlaşmış daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 1 m-ə qədər olan koldur. Qopartıqları düz, nazikdir, qaidə hissəsi enliləşmişdir. Yarpaqları 5-7

ədəd enli ellipsşəkilli təpəsi küt 1,7-2,5 sm uzunluğunda olan yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Yarpaqcıqların kənarları mişardişlidir. Kasayarpaqları 1 sm uzunluğunda ola bilir və tamkənarlıdır. Çiçəkləri, adətən, tək-təkdir. Çiçək saplağı 0,7-1 sm uzunluğunda olur. Ləçəkləri ağ rəngdədir. Meyvəsi yumrudur və qaralandır, 1,6-2 sm diametrində ola bilir. İyun, iyul aylarında çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə ölçüləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

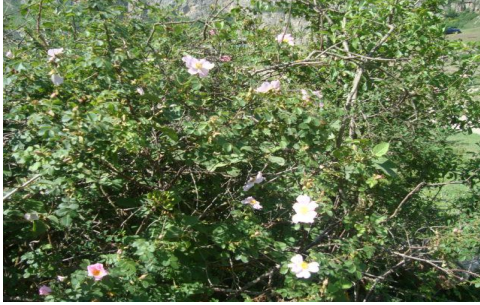
Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa hraciana S.Tamamsch. – Hraçıyan itburnu

Bot. Mater. Gerb. Bot. Inst. Acad. Nauk SSSR 11: 92 92 1949.

Ümumi yayılması: Qafqazda - Ermənistanın Axtı rayonu ərazilərində quru bozqır yamaclarda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Talış bölgəsi ərazisində daşlı qayalı yamaclarda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşaqlarında, quru bozqırlaşmış daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 80-100 m-ə qədər olan bozuntul-qonur budaqlara və qəhvəyi, yaşıl zoğlara malik xırda kollardır. Qopartikanları xırda olub qaidə hissəsi enliləşəndir. Yarpaqları 7-11 ədəd xırda 1-2 sm uzunluğunda yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Yarpaqaltıqları dar və çılpəqdır, yuxarı hissəsində birbirindən aralanmış pulcuqlara malikdir. Çiçəkləri tək-tək yerləşib, 40-50 sm uzunluqda, xırda qopartikancıqlarla örtülü çiçək saplağına malikdir. Meyvəvermə zamanı yuxarıya və ya arxaya qatlanandır. Meyvəsi armudvarı, çılpəq, al-qırmızıdır. Meyvə yoğun qaidəsinə doğru nazikləşən qırmızı saplağa malikdir. May ayından iyula qədər çiçək açır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Rosa L.- Itburnu cinsi

Species: Rosa zakatalensis Gadzh.-Zakatala itburnu

Ümumi yayılması: Qafqazda quru bozqır yamaclarda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Zaqatala rayonu (Car kəndi), Zaqatala-Balakən yolu arasında və Şəki royonunda daşlı yamaclarda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşaqlarında quru bozqırlaşmış daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 0,8-1,5 m-ə qədər olan bozumtul-qonur əyilmiş budaqlara malik xırda kollardır. Qopartıqları xırda olub qaidə hissəsi enliləşəndir. Yarpaqları 1-2 sm uzunluğunda kiçik yarpaqcıqlardan təşkil olunmuşdur. Yarpaqaltıqları dar və çılpaq, yaşılımtıl-sarı rənglidir. Çiçəklər ağ və ya çəhrayımtıldır. Çiçəkləri kiçik olub, tək-tək və ya 2-3 ədədi bir yerdə olur. Meyvəsi armudvarı, çılpaq, narıncı-qırmızıdır. Meyvə yoğun qaidəsinə doğru nazikləşən qırmızı saplağa malikdir. May ayında çiçəkləməyə başlayır və iyulda meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri tərtib edilməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı" 1989; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitablari"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Padus Mill. - Meşə gilası cinsi

Species: Padus avium Mill. – Adi meşə gilası

Gard. Dict. (ed. 8) no. 1 no. 1 1778.

Ümumi yayılması: Rusiya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə, Çin, Koreya, Yaponiya və Monqolustanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında (Laçın, Ağdərə, Naxçıvan MR) nadir hallarda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanda nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan bitki növüdür. CR A2abc;C1.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşaqlarında quru bozqırlaşmış daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Adi meşə gilası təbiətdə hündürlüyü 6-7 m-ə qədər olan ağacdır. Bitkinin qabığı qaramtıl-boz rəngdə olur. Cavan zoğları qırmızımtıl rəngdədir. Yarpaqları uzunsov ellipsşəkillidir, ucu sivri, kənarları mişardişlidir. Üst tərəfi tünd, alt tərəfi isə bozumtul-göy rəngdədir, tez tökülür. Çiçəkləri salxımşəkillidir. Ləçəkləri ağdır. Meyvələri qara rənglidir. Toxumu yumurtaşəkilli, üzərində parıldayan nöqtələr vardır. Aprel ayında çiçək açır, iyun- iyul ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Məlumat yoxdur.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970;

Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı” 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; A Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; zərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Prunus Mill. – Gavalı cinsi

Species: Prunus divaricata Ledeb. – Alça (cır gavalı)

Ind. Hort. Dorp. Suppl. (1824) 6.

Ümumi yayılması: Qafqazın hər yerində, Orta Asiya, Tyan-Şan, Türkiyə, Suriya, İraq, İran, Əfqanıstan və Balkan yarımadasında təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də, Quba rayonunda və Lənkəran ovalığından orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşaqlarında quru bozqırlaşmış daşlı-qayalı yamaclarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 10-15 m-ə qədər olan ağac, az-az hallarda isə koldur. Enli şar formalı çətirli, budaqları tikanlı, nazik, düz yönələn və ya sallaqdır. Cavan zoğların qabığı qırmızımtıl-qonur, çoxillik budaqlarda tünd boz, qış tumurcuqları çılpaq və ya bəzən bir az tükcüklü, uzunsov-yumurtavari olub, xırdadır. Yarpaqları birillik zoğlarda növbəli, qısa budaqlarda yaxın, təxminən dəstələrlə oturur. Yarpaq saplaqlarının uzunluğu (0,5) 1-1,5(23) sm, çılpaq və ya bəzən bir az tükcüklü və vəzi-ciksizdir. Yarpaq ayaları oval və ya oval-yumurtavari, ucu tədricən biz, kənarları xırda dişli, üstü çılpaq, alt tərəfdən sıx tükcüklüdür. Çiçəkləri yarpaqlarından qabaq açılır. Çiçək saplağı, adətən çılpaq, 1-2,2 sm uzunluqdadır. Meyvələri açılmış saplaqlarda, dəyirmi, ovalşəkili, yumurtavari, uzunsov və ya tərs yumurtavari, yan tərəfdən zəif şırımlı, sarı-bənövşəyi, qırmızı, diametri 3 sm-dir, çəyirdəyi oval və ya yumurtvarı-ovaldır.

Mart-aprel aylarında çiçək açır, iyul-avqust aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbirləri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Prunus Mill. – Gavalı cinsi

Species: Prunus caspica Koval et Ekim. – Xəzər alçası

syn: Prunus divaricata Ledeb.

Compt.-Rend. (Dokl.) Acad. Sci. URSS n.s., 1939, xxiii. 282, 284

Ümumi yayılması: Rusiyada (Dağıstan) təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Qubada, Samur-Dəvəçi ovalığında, Lənkərandan orta dağ qurşağına qədər meşələrdə rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşaqlarında meşələrdə, kolluqlarda, meşələrin kənarlarında, dağ çayların kənarlarında yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir arealı vardır.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 10 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Budaqları tikansız, cavan zoğları çılpəqdır. Yarpaqları ensiz, tərs yumurtavari, uc tərəfi qısa, sivridir. Altdan məxmər və ya keçətüklü olması ilə adi növdən fərqlənir. Saplaqları az tüklüdür. Çiçəklərinin

böyüklüyü orta dərəcədədir. Meyvələri sarı, qırmızı və ya qaramtıl, iri və oval şəklində, 20-35 mm diametrindədir. Çəyirdəyi azca çuxur və ya deşik-deşikdir. Aprel ayında çiçək açır, iyul-avqust ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Amygdalus L. – Badam cinsi

Species: Amygdalus nairica Fed. et. Takht. –Nairi badamı

Repert. Spec. Nov. Regni Veg. 40: 288; et in Trans. Armen. Branch Acad. Sc. USSR, Biol. Ser., ii. 200 (1937). 1936

Ümumi yayılması: Azərbaycanda və Ermənistanın Meqri rayonu ərazisində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvanın MR-ın aşağı və orta dağ qurşağında quru yamaclarda bitir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR A2abc;C1.

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında qayalıq yerlərdə çay boyu kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 1 m-ə qədər olan koldur. Bitkinin qabığı təxminən ağdır, cavan zoğları isə qırmızı rəngdədir. Bitkinin yarpaqları uzunsov lansetşəkilli olub 1,3-2,4 sm uzunluğunda, 0,2-0,8sm enində olur. Yarpaqlarının kənarları dalğavari, dişli, bəzən isə tamkənarlı olur. Yarpaq saplaqları 0,6-0,8 uzunluğunda olur. Çiçəkləri tək-tək, oturaqdır. Ləçəkləri solğun çəhrayı rəngli olur və qaidə hissəsi tüklü, ucları isə zəif oyuqludur. Meyvələri məxməri tüklüdür, yumurtavari və ya lansetşəkillidir. Meyvənin kürək hissəsi dərin şırımlıdır. Mart-aprel aylarında çiçək açır, iyul-avqust aylarında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Amygdalus L. – Badam cinsi

Species: Amygdalus fenzliana Lipsky – Dağ badamı

Ümumi yayılması: Azərbaycan, Türkiyə və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Talış bölgəsində, Alazan–Əyriçay çökəkliyində, Naxçıvan MR-nın dağ və düzənliyində, Kür-Araz ovalığında (Diabar) rast gəlinir. EN A2abc+3c.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında qayalıq yerlərdə, çay boyu kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə yerə sərilmiş geniş çətirli, hündürlüyü 1,5-3,5 m-ə qədər olan ağac və ya koldur. Bitkinin qabığı tünd qırmızı olub budaqlarının ucu tikanlıdır. Bitkinin yarpaqları ellipsvari, lansetşəkilli olub 5-7 sm uzunluğunda, 1,5-2 sm enində olur. Yarpaqlarının kənarları dalğavari dişli olur. Yarpaqlar üstdən yaşıl, alt hissədə isə solğun-yaşıl olur. Yarpaq saplaqları 1,5 sm-ə qədər uzunluğunda olur. Çiçəkləri birdən beşə qədər olub, qırmızımtıl rəngdə olur. Ləçəkləri çəhrayı rəngli və təxminən yumrudur. Meyvələri məxməri tüklü, kürəşəkilli, basıq tək-tək, oturaq olub 2-3 sm diametrindədir. Aprel ayında çiçəkləyir, sentyabr ayında meyvələri yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Rosaceae Juss.

Gülçiçəkkimilər fəsiləsi

Genus: Pyracantha Roem.- Ölməzkol cinsi

Species :Pyracantha coccinea M. Roem. – Qırmızı ölməzkol

Fam. Nat. Syn. Monogr. 3: 219-220 219 1847.

Ümumi yayılması: İtaliya, Yuqoslaviya, Türkiyə, İran və Rusiyada təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Şəki, Zaqatala, İsmayilli, Şamaxı, Ağdaş, Yuxarı Qarabağ və Naxçıvan MR-in ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU B2ab (i, iii).

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşaqlarında meşələrin kənarlarında, quru günəşli yamaclarda, çay boyu kolluqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Qırmızı ölməzkol təbiətdə 2-5 m hündürlükdə koldur. Bitkinin gövdəsinin üzəri bozumtul rəngli, tüklərlə örtülmüşdür. Bu bitkinin yarpaqları 1-4 sm uzunluqda, tikanlıdır. Yarpaqlar ellipsşəkilli və ya neştərşəkilli olub, tamkənarlıdır. Yarpağın üst hissəsi açıq, alt hissəsi isə solğun-yaşıl rəngdədir. Əvvəlcə tüklü olur, sonradan çılpaylaşır. Çiçəkləri qalxanvari çiçək qrupunda toplanmışdır. Meyvələri yumru olub, 4-8 mm ölçüsündədir. Çiçək qrupu sıx, az tükcüklü, çiçəkləri xırda, ağ və çəhrayı-sarımtıl, qırmızı tozluqlu, meyvələri qırmızıdır. Meyvəsinin içərisində 5 toxum vardır. İyunda çiçəkləyir, sentyabrda meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Azərbaycanın nadir və nəslı kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Salix L. – Söyüd cinsi

Species: Salix arbuscula L. – Ağacvarı söyüd

Sp. Pl. 2: 1018 1018 1753.

Ümumi yayılması: Rusiyanın Avropa hissəsində, Şotlandiyada, Skandinaviyada və İsveçrədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonunda alp və aşağı alp qurşağında təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında qayalıq yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 30 sm-ədək, çoxbudaqlı kolcuqdur. Bitkinin budaqları qırmızı-qonur rəngli, çılpəqdır. Tumurcuqları xırda və sivri olub, qırmızı-sarıdır. Çılpaqlaşmış oduncağında düyünlər yoxdur. Yarpaqları qısasaplaqlı, elliptik, tərs yumurtavari-uzunsov və ya

lansetvarıdır. Yarpaqlarının uzunluğu 1-3 sm, eni 0,5-1,5 sm-dir, hər iki tərəfə doğru daralmış, ən enli hissəsi ortasında və ya bir qədər aşağıdadır, ucları küt və ya sivritəhərdir, kənarları narındışlidir və bir qədər içəri qatlanmışdır. Yarpaqlarının üst tərəfi tünd-yaşılıdır, rəngi qaralmır, alt tərəfləri göyümtül və ya yaşıldır. Cavan yarpaqları ipək kimi uzun tüklüdür. Orta damarı sarıdır, yan damarları nazik olub, azca irəli çıxmışdır. Sırğaları yarpaqları ilə bir zamanda və ya bir qədər gec açılır. Erkəkcik sırğaları demək olar ki, oturaqdır, uzunluğu 2,5 sm-ə qədərdir, dişicik sırğaları qısa olub, silindr şəklindədir, kifayət qədər uzun saplaqlar üzərindədir.

Sırğalarının uzunluğu əvvəlcə 1,5-2,5 sm olur, sonralar 5 sm-ə qədər olub, sıx çiçəklidir. Çiçəkyanlığı pulcuqları oval şəklindədir, təpələri dəyirmi-
dir, demək olar ki, yunaoxşar tüklüdür. Erkəkciyi 2-dir, sərbəst və cılıpaq-
dır. Yumurtalığı demək olar ki, oturaqdır, yumurtayaoxşar-konusşəkil-
lidir, üzəri ipək kimi tüklüdür, yumurtalığından 2-3 dəfə qısa olan sütun-
cuğu vardır. İyun ayında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliy-
yətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülmə-
mişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil
edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора
Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970;
Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və
bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər.
2005; 2006; 2008;

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Salix L. – Söyüd cinsi

Species: Salix pentandroides A.Skvorts.- Beşerkəkcikli söyüd

Ümumi yayılması: Qafqaz, Rusiya Orta Asiya, Avropa, Monqolustan, Yaponiya və Çində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Göy-göl rayonu ərazisində çox az rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta və yuxarı dağ qurşaqlarında, çay kənarlarında yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda dar bir areala malikdir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 5-10 m-ədək olan ağac və ya koldur. Çətiri çox qollu-budaqlıdır. Birillik zoğları qara-qonur və ya sarımtıl rəngdə olub çılpəkdir. Tumurcuqları yumurtaşəkillidir. Yarpaqları

uzunsov yumurtaşəkilli və ya uzunsov ellipsşəkilli olub, dişciklidir. Yarpaq saplaqları qısaadır. 0,2-1,5 sm uzunluğundadır. Yarpaqlarının üzərində çoxlu miqdarda ziyiləbənzər vəzilər vardır. Yarpaqlarının uzunluğu 3-10 sm, eni isə 2-3 sm arasında olur. Yarpaqlarının üst tərəf tünd-yaşıl parıltılı, alt tərəfi isə açıq rənglidir. Çiçək sırgaları ətirli olub, yarpaqlar ilə eyni vaxtda

açılır. Erkək sırğalar silindrşəkillidir, 2-5 sm uzunluğunda, 1-1,5 sm enindədir. Dişi sırğaların uzunluğu 1-6 sm-ə, eni isə 1 sm-ə yaxındır. Meyvə qutucuğunun uzunluğu 7 mm-ə yaxındır və gec yetişir. Meyvələri qışda ağacın üzərində qalır. İyun-iyul ayları arasında çiçək açır, avqust-oktyabr aylarında meyvə yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Salix L. – Söyüd cinsi

Species: Salix aegyptiaca L. – Misir söyüdü

Cent. Pl. 11: 33 33 1755.

Ümumi yayılması: Orta Asiya (Kopetdağ), Türkiyə, İran, İraq, Əfqanıstan və Pakistanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonunda, Talışda, Kür-Araz ovalığında, Qarabağ və Naxçıvan MR-nın dağlarında təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Orta dağ qurşağımadək rütubətli meşələrdə çay və suların kənarlarında, dərələrdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 4-6 m olan hündür kol və ya ağacdır. Bitkinin budaqları qaramtıl-qonur və ya boz rəngli olub, sıx tüklüdür. Qabığı soyulmuş oduncağında düyünlər vardır. Tumurcuqları iri

olub, 0,7-0,9 sm uzunluğundadır və tüklüdür. Yarpaqlarının uzunluğu 1 sm-ə qədər olur. Yarpaqlar böyrək və ya yarımürəkşəkillidir, dişlidir. Yarpaq saplağının uzunluğu 1-1,5 sm uzunluğunda ola bilər. Yarpaqlarının uzunluğu 6-13 sm, eni isə 2-4,5 sm arasında olur. Yarpaqlar uzunsov ellipsşəkilli, uzunsov tərsinə yumurtaşəkilli və ya lansetşəkilli ola bilər. Yarpaqların qaidə hissəsi paz və ya qövs şəklinə daralmışdır. Yarpaqları üst tərəfdən tünd-yaşıl olub, çılpəqdır, alt tərəfdən isə ağımtıl və ya boz rəngli olub seyrək tüklüdür. Dişicik sırgalarının uzunluğu 3-4 sm arasında olur. Aprel–may aylarında çiçək açır. Tumurcuqları bir-birinə

yaxın, çox iri, uzunluğu 8-9 mm və qalınlığı 5-6 mm, küt, tünd-şabalıdı və ya narıncı rəngli, sıx boz tükcüklü, bəzən zəif tükcüklüdür. Yalançı zoğları iri, saplaqlı, yarımürəkşəkili, bəzən lansetvarı, vəzicikli-dişlidir. Saplaqların uzunluğu 0,8-1,2 sm, məxməri, bünövrəsində çox enlidir. Sığaları budaqlarda bir-birinə yaxın yerləşir, bol, sıxçiçəkli, qalındır. Dişi çiçəklərin uzunluğu 3-4,5 sm, xırda yarpaqları olan uzun ayaqda yerləşmişdir. Çiçəkləməsi martdan apreledək yarpaqların açılması ilə eyni vaxtda baş verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.5. 1954; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın Qırmızı Kitabı. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildləri. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Salix L. – Söyüd cinsi

Species: Salix kyznetzowii Laksch. ex Goerz – Kuznetsov söyüdü

Ümumi yayılması: Qafqaz (Trialet vadisi), Dağıstanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba-Dəvəçi rayonlarında, Qudyalçayın yuxarılarında rutubətli yerlərdə təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Dəniz səviyyəsindən 1600-2000 m-ə qədər yüksəkliklərdə (subalp qurşaqda) rütubətli yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 6-7 m olan koldur. Yaşlı budaqları çılpaq, cavan zoğları ağ, sıx, tərs yumurtavarıdır. Dişicik çiçəkləri silindrvari və nisbətən uzundur. Qonur rəngli çılpaq budaqları olan hündür koldur. Cavan budaqları ağ, keçə tüklüdür. Qabığı soyulmuş oduncağı hamardır, düyünləri yoxdur. Tumurcuqlarının uzunluğu 5 mm-ə qədərdir,

rəngləri qonurdur, çılpaq və ya tüklüdür. Yarpaq saplaqlarının uzunluğu 1 sm-ə qədərdir. Yarpaqlarının uzunluğu 7-13 sm, eni 3-4 sm-ə qədər olub uzunsov və ya tərsinə yumurtaşəkilli və ya az-az hallarda ensiz ellipsşəkillidir. Yarpaqlarının yanları bütöv və ya qeyri-bərabər dişlidir, üst tərəfi tünd-yaşıl, alt tərəfi ağım-

tıl-keçətüklüdür. Yarpaqaltlıqları yarımürəkşəkilli, yanları dişlidir. Sırğaları yarpaq açıqdən sonra və ya ondan qabaq çıxır; erkəkcik sırğaları yumurtavarı olub, uzunluğu 3 sm-ə qədərdir, dişicik sırğaları silindr şəklindədir, 4-7 sm uzunluqdadır, meyvələrin yanında 12 sm-ə qədər uzanır. Yumurtalıği ağ keçətüklüdür, ayaqcıq üzərindədir. 3-4 mm uzunluqdadır. Dişicik ağzı da sütuncuq kimi qırmızı-qəhvəyi rəngdədir. Meyvə qabıqcıqlarının uc hissəsi ilbizəoxşar qıvrımdır. İyul ayında çiçəkləyir və toxumu tez yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.3.1954; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1989; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Salix L. – Söyüd cinsi

Species: Salix caucasica Anderss. – Qafqaz söyüdü

Monogr. Salicum : 68 68 1867.

Ümumi yayılması: Böyük və Kiçik Qafqaz, Acariya-İmeretiya vadisi, Şafşet vadisi, Dağıstan və Türkiyədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Quba rayonu ərazisində yuxarı meşə və subalp qurşaqda meşə açıqlıqlarında və kənarlarında, çay kənarlarında və rütubətli yerlərdə təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Təbii halda yuxarı meşə və subalp qurşaqda meşə açıqlıqlarında və kənarlarında, çay kənarlarında və rütubətli yerlərdə rütubətli yerlərdə yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1-2 m olan və ya kiçik ağacdır. İllik budaqları tünd-qonur rəngdə olub, çılpaqdır. Yarpaqaltıqları böyrəkvarıdır, yanlara diş-dişdir, ağacda qalandır. Yarpaqlarının uzunluğu 5-8 sm arasında olub, nazikdir. Yarpaqlar ellipsvari-uzunsov və ya tərsinə yumurtavarıdır. Yanları sivri olub, üst tərəfi tünd-yaşıl, alt tərəfi daha açıq və ya göyümtül, çılpaqdır. Yanları qeyri-bərabər mişardışlidir. Sırğaları yarpaqlarından əvvəl və ya onlarla bir zamanda açılır. Erəkəkçik sırğaları dik dayanandır, ensiz silindrşəkillidir, 2-3 sm uzunluqdadır. Erkəkçikləri 2-dir. Dişçik sırğaları sallaq və yumşaqdır, uzun və yarpaqlanmış ayaqcıq üzərindədir, meyvələrin yanındakılar 5 sm-ə qədər uzunluqdadır. Yumurtalıği ensiz konus şəklindədir, çılpaqdır və ya boz keçətüklüdür. May ayında çiçəkləyir. Toxumu İyun ayında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəalliyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın Qırmızı Kitabı. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Populus L. – Qovaq cinsi

Species: Populus pseudonivea Grossh. - Yalançı ağqovaq

syn: Populus nivea Willd.

Izv. Akad. Nauk Azerbaidzhnsk. SSR : 60 60 1940.

Ümumi yayılması: Rusiya, Gürcüstan, Kiçik Asiya, Əfqanıstan, Çin və Himalayda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük Qafqaz (Quba sahəsi) – Samur –Dəvəçi ovalığı - Kür düzənliyi-Kür-Araz ovalığından aşağı dağ qurşağına qədər yerləşən ərazilərdə, çayların sahillərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. LC.

Bitdiyi yer: Dəniz səviyyəsindən aşağı dağ qurşağına qədər ərazilərdə rütubətli çay sahillərində yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Qışda yarpaqlarını tökən, tezböyüyən iri gövdəli, çətiri ağacdır. Uzanmış zoğların yarpaqları *Populus hybrida* növündə olduğu kimidir. Gövdələrinin qabığı çat-çatdır, tünd-boz və ya qonur-boz rəngdədir. Tumurcuqlarında çoxlu pulcuq vardır, çox vaxt yapışqanlı və ətirlidir. Qısa zoğların yarpaqları meyvə gətirdiyi dövrdə alt tərəfdən ağ və ya bozumtul-ağ rəngdə olub, sıx narın keçətüklüdür. Yarpaqların,

yumurtavarı-rombşəkillidir, dişli-dilimlidir, ucları sivri, üst tərəfi az tük- lüdür. Çiçəklər dik dayanan və ya sallaq sırgalarda yerləşir. Çiçəklərində çiçəkyanlığı olmur, pulcuq qoltuğunda sırgada yerləşir, çiçəkləri bir cinsli ikievlidir. Dişicik hamaşçiçəyinin oxu tük- lüdür. Qutucuğu qısa ayaqcıq

üzərindədir, lansetvarıdır, xırda qabarcıqlıdır, sıx qısa qıvrımtüklü və ya demək olar ki, çılpəkdir. Erkəkcik sığalarında 3-60-a qədər erkəkcik olur. Dişicik çiçəkdə biryuvalı bir ədəd yumurtalıq və oturaq halda bir neçə dilimli dişicik ağızcığı olur. Küləklə tozlanan bitkidir. Mart-aprel aylarında çiçəkləyir. Toxum yetişdikdə sığalar qopub tökülür.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. III cild. 1970; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Populus L. – Qovaq cinsi

Species: Populus hyrcana Grossh. – Hirkan qovağı

Izv. Akad. Nauk Azerbaidzhnsk. SSR 5: 73 73 1939.

Ümumi yayılması: Gürcüstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran rayonu ərazisində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. EN B2ab(i,iii).

Bitdiyi yer: Talış dağlarının orta dağ və düzən meşələrində, çay sahili boyunca və rütubətli dərələrində bitir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 15-25 m hündürlükdə ağacdır. Bitkinin gövdəsinin rəngi ağımtıl-boz rəngdədir. Qabığının üzərində çatlar vardır. Cavan zoğları az keçətüklü olub, sonradan isə çılpaqlaşır. Tumurcuqları kiçikdir. Yarpaqları uzunsov yumurtaşəkillidir, aşağı tərəfi enli, yuxarı hissəsi daralmışdır. Ucu sivri, kənarları tam, bəzən dişli olur, alt üzü ağ tükündür. Yarpaqlarının uzunluğu 5-12 sm, eni isə 3-8 sm-ə qədər ola bilər. Dişicik sığaları uzun olub, 10-15 sm-ə qədər ola bilər. Mart-aprel aylarında çiçəkləyir, may ayının əvvəllərində meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə botanika bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Salicaceae Lindl.

Söyüdkimilər fəsiləsi

Genus: Populus L. – Qovaq cinsi

Species: Populus nigra L. – Qara qovaq

Sp. Pl. 2: 1034 1034 1753.

Ümumi yayılması: Qafqaz-Gürcüstan, Rusiyanın Avropa hissəsi, Qazaxıstan, Qərbi Avropa, Kiçik Asiya, İran və Şimali Amerikada təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Qubada, Naxçıvan MR-nın dağ və düzən yerlərində, Diabar, Samur-Dəvəçi ovalığı, St.yaylası, Alazan-Əyriçay çökəkliyində, Kür-Araz düzənliyi və ovalığında təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. LC.

Bitdiyi yer: Arandan başlayıb orta dağ qurşağına qədər tuqay meşələrində, çay sahili boyunca rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanada arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: İri, hündürlüyü 25-30 m-ə çatan enli çətirli ağacdır. Budaqları gövdəsindən aralı dayanır. Gövdələrinin qabığı qalın, tündboz rəngdə, üzərində çatlar vardır. Zoğları çılpaq və parlaqdır, silindir şəkildə, sarı və ya sarımtıl-bozdur. Tumurcuqları çılpaq və qonurdur.

Üzərində qatranlı, parlaq örtük vardır, bir qədər yana əyilmişdir. Yarpaqlarının uzunluğu 5-12 sm, eni 4-15 sm-dir. Bitkinin yarpaqları üst tərəfdən parlaq tündyaşıl, alt tərəfdən açıq rəngdədir. Uzanmış zoğlarının yarpaqları deltaşəkillidir, qaidə hissəsi, düzxətlidir və ya azca ürəkvarıdır. Yarpaqların ucu kiçik sivri ucla qurtarır, kənarları yarım dairə şəklində mişardışlidir. Çiçəkaltlıqları qonurmtul və ensizdir, kənarları saçaqvarı dişlidir. Sırğaları yarpaqlardan əvvəl açılır. Erkəkcik sırğaları silindr formalı

olub, uzunluğu 4 sm-ə qədər və eni 08-1,0 sm-dir, əvvəlcə bərk, sonralar kövrəkləşir, purpur, qırmızı tozluqlu erkəkciklərinin sayı çoxdur. Erkəkciklərinin telləri ağ və qısa. Dişicik sığalarının uzunluğu 12- 15 mm- ə qədərdir; yumurtalıqı enli yumurtavarı, düz diskli; dişicik ağızları sarımtıldır. Qutucuğunun uzunluğu 7-9 mm-dir, biryuvalı, çoxtoxumludur. Mart-aprel aylarında çiçək açır, meyvələri may-iyun aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Staphyleaceae Lindl.

Stafula (Qönçəli) fəsiləsi

Genus: Staphylea L. – Qönçəli cinsi

Species: Staphylea colchica Stev. – Kolxida stafulası (qönçəlisi)

Bull. Soc. Imp. Naturalistes Moscou 21(2): 276 1848.

Ümumi yayılması: Gürcüstanda və Türkiyədə təbii şəraitdə yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Balakən rayonu ərazisində, Quruçay hövzəsində, Cüncüllü taxta adlı yerdə ras gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. CR B2b(i,ii,iii).

Bitdiyi yer: Aşağı və orta dağ qurşağında, meşəliklərdə, kölgəli yerlərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Kolxida qönçəlisi (stafulası) təbiətdə 4 m-ə qədər hündürlükdə olan kol və ya ağacdır. Yarpaqları qarşı-qarşıya düzülərək təklələkvarıdır. Yarpaqların kənarları mişardişlidir. Çiçəkləri uzunsov süpürgə çiçək qrupunda toplanmışdır. Hər meyvə yuvasında 1-2, bəzən 3 meyvə olur. Toxumları yumrumsov-yumurtavari olub, bozuntul-qonur rəngdədir.

Təbii halda aşağı və orta dağ qurşağında kölgəli yerlərdə yayılmışdır. Dəniz səviyyəsindən 800-1000 m yüksəkliklərə qalxmır. Bu nadir bitki növü rütubətli və humusu zəngin olan torpaqlarda rast gəlinir.

Azərbaycanda Balakən rayonu ərazisində fıstıq-vələs meşələri altlığında təbii arealı vardır. Kolxida qönçəlisi morfoloji əlamətlərinə görə *S. pinnata*-dan fərqlənir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Tamaricaceae Lindl.

Yulğunkimilər fəsiləsi

Genus: Reaumuria L.– Yulğun cinsi

Species: Reaumuria persica Boiss – İran yulğunu

Fl. Orient. 1: 761 1867.

Ümumi yayılması: Azərbaycanın, Orta Asiya və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-də və Xızı rayonunda (Altı-ağacda) təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Aşağı dağ zolağında quru, gilli və daşlıq, bəzən şoran yamaclarda, dəniz sahilində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 15-30 sm-ə qədər olan yarımkoldur. Gövdəsi oduncaqlı bünövrəsindən çıxır. Gövdə düzdür, sıx yarpaqlı və budaqlı deyil, Yarpaqları ətli, silindrik, oturaq, uzunluğu 1 sm-ədək, eni təxminən 1 mm-dir. Yarpaqların qoltuqlarında qısa budaqları oturaq yarpaqların dəstələri ilə yerləşir. Çiçək altlıqları çoxcərgəli, kirəmitvari, yuxarı hissəsi xətvəri-bizvari, ucu biz, aşağı hissəsi enli, kasacığa möhkəm bitişmişdir. Kasacığı ətli, dərin qanadlı, uzunluğu 6-8 mm-dir. Ləçəkləri açıqçəhrayı və ya qırmızı, uzunluğu təxminən 1 sm, eni 3 mm, kasacıqdan bir az artıq, iki uzunsov, xırda dişli, uzunluğu 3-4 mm olan çıxıntılıdır. Erkəkcikləri çoxdur, saplaqlarla 5 dəstəyə yığılmışdır. Yumurtalığı ellipsvari, uzunluğu 4 mm-dir. Sütuncuqları 5 ədəddir. Qutucuğu yumurtavari və ya uzunsov-lansetvari, 3 dəfə kasacıqdan uzundur. Toxumları yumru, qonur, uzun tükcüklərlə sıx örtülmüşdür. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, sentyabr-oktyabr aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi mühafizə tədbiri görülməmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Tamaricaceae Lindl.

Yulğunkimilər fəsiləsi

Genus: Reaumuria L.– Yulğun cinsi

Species: Reaumuria turkestanica Gorschk. . – Türküstan yulğunu

syn: *Reaumuria alternifolia* (Labill.) Britten
Not. Syst. Herb. Hort. Petrop. iv. 118 (1923).

Ümumi yayılması: Orta Asiya (Tyan-Şan, Pamir Alay, Kopetdağ, Qaraqum), İran və Qazaxıstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Abşeronda təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Şoran yerlərdə, gilli torpaqlarda, qumluqlarda, daşlı yamaqlarda yayılmışdır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 20-60 sm, sarımtıl qabıqlı və ya çoxsaylı, düz və sıxbudaqlı yarımkoldur. Yarpaqları hamar, yumurtavari və ya uzunsov yumurtavari. Yarpaqlarının uzunluğu 5-10 mm, eni 2-10 m arasında olub dərivarıdır. Yarpaqları nöqtəli vəzitiklü, ucu biz bünövrəsi enliləşmiş, az bilinən saplaqlı olub bəzi yarpaqlar neştərvəri-xətvəri. Çiçək qrupu süpürgəvari, bəzən çiçəkləri təkdir. Çiçəkaltıqları azsaylı, lansetvəri-xətvəri, uzunluğu 3-5 mm, ucu biz, düz, kasacığı bərabər və ya ondan qısadır.

Kasacığı 5 qanadlı, uzunluğu 3-7 mm, ləçəklərdən təxminən 2 dəfə qısa, qanadları yumurtavari-lansetvəri, ucu biz, kənarları pərdəlidir. Ləçəkləri çəhrayı, tərs-ürəkşəkilli, uzunluğu 7-13 mm, eni 3-5 mm-ə çatır. Erkəkçikləri çoxsaylı, ləçəklərdən qısa, 5 dəstədə, saplaqları bünövrəsindən aşağıda olub, kənarları bütövdür. Toxumları tərs-yumurtavari, uzunluğu 4-5 mm, üstü tünd rəngli, yumru çıxıqlı olub, uzun, qonur tükcüklərlə örtülmüşdür. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabrda isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilmə səbəbləri: Başlıca insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Tamaricaceae Lindl.

Yulğunkimilər fəsiləsi

Genus: Tamarix L.- Yulğun cinsi

Species: Tamarix tetrandra Pall. ex M.Bieb. – Dördərkəckikli yulğun

Fl. Taur.-Caucas. 1: 247 1808.

Ümumi yayılması: Cənubi və Şərqi Zaqafqaziya, Ukrayna, Moldaviya, Orta Asiya, Kopetdağ, Badxız, Pamir-Alay, Türkiyə, İraq, İran və Əfqanıstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Abşeronun dənizsahili qumluqlarında, aran rayonlarında çay və kanalların kənarlarında qumlu dərələrdə, şoran və qumlu ərazilərdə, Araz sahillərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.NT.

Bitdiyi yer: Çay və kanal sahillərində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 6 m-ə qədər, ağac və ya kol şəklində olan oduncaqlı bitkilərdir. Gövdəsinin qabığı qara və ya tündqonur rəngində olur. Bitkinin yarpaqları çox kiçilmiş və pulcuq halını almışdır. Çiçəkləri ikicinsli 4-5 üzvlü çiçək tacı ağ və ya çəhrayı rəngdədir.

Erkəkciyi 4 ədəd olmaqla bölümlüdür. Çiçək tacı ilə eyni səviyyədə yerləşir və ya ondan azacıq uzundur. Aprel-may ayında çiçəkləyir. Meyvəsi iyul-avqust aylarında yetişir və qutucuq meyvədir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Tamaricaceae Lindl.-Yulğunkimilər fəsiləsi

Genus: Tamarix L.- Yulğun cinsi

Species: Tamarix kotschy Bunge – (t.leptopotala Bunge) - İncəyarpaq yulğun

Tent. Gen. Tamar. 30 30 1852.

Ümumi yayılması: Orta Asiya (Qaraqum, Pamir-Alay, Kopetdağ, Badxız), İraq, İran və Əfqanıstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR-da, Abşeronda və Kür-Araz ovalığında təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir.LC.

Bitdiyi yer: Çay və kanalların kənarında rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə boyu 4-6 m-ə qədər olan koldur. Gövdəsinin qabığı sarımtıl boz, sarımtıl-qonur rəngdə olur. Birillik zoğları isə açıqqonur və ya qırmızımtıl qonur rəngdə olur. Çiçəkləri 4 üzvlü olub, çiçək saplağı kasacıqdan iki dəfə uzundur. Bitkinin ləçəkləri ağ çəhrayı və bəzən isə mavi rəngdə olur. Meyvəsi qutucuqdur. Toxumları kiçik olur və hər qutucuqda 15-ə qədər toxum olur. Aprel-may aylarında çiçəkləyir, meyvəsi isə iyun ayında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Tamaricaceae Lindl.

Yulğunkimilər fəsiləsi

Genus: Myriacaria Desv. – Çay yovşanı cinsi

Species: Myriacaria squamosa Desv. – Qabıqlı çay yovşanı.

Ann.Sci.Nat.(Paris).Ser.1,4 (1824) 350;

Ümumi yayılması: Krım, Qafqaz, Orta Asiya, Qərbi və Şərqi Sibir, İran, Himalay və Şimali Çində təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Dağlıq Qarabağ, Ağdam, Bərdə rayonları ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Çayların vadilərində, qumluqlarda bitir, dağ yamaclarında 3200 m hündürlüyədək qalxır.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Qoca budaqların qabığı bozumtul-qonur, birillik zoğların qabığı sarımtıl-yaşıldır. Yarpaqları xətvəri-uzunsov, xırda, uzunluğu 1,5-5 mm, eni 0,5-1 mm, biz, bir az içəriyə burulmuş, bünövrəsi enli, oturaq, rəngi göyümtül-yaşıldır. Çiçək salxımları yan, illik budaqlarda inkişaf edir. Çiçək salxımları sıx, sünbülvarı, uzunluğu 5-10 sm,

eni 1-1,3 sm olub, bünövrəsi çoxsaylı, enli-yumurtavari, küt pulcuqludur. Çiçək saplaqlarının uzunluğu 2-3,5 mm-dir. Çiçəkaltlıqları yumurtavari-ellipsvari, uzunluğu 5-10 mm, eni 2-5 mm-dir. Çiçəkaltlıqlarının orta hissəsi enli, kənarları bütöv, ucu kütdür. Kasacığın uzunluğu 3-4 mm arasında olur və hissələri uzunsov-yumurtavarıdır. Erkəkcik saplaqları aşağı hissəsində öz uzunluğunun 2/3 hissəsində borucuğa bitişmişdir. Erkəkcik saplaqları sərbəst hissəsində aşağıdan enliləşmişdir. Yumurtalığı piramidal, uzunluğu təxminən 5 mm, başcıq oturaq dişicik ağızlıdır. Qutucuğu uzunsov-piramidal, uzunluğu 7-10 mm, eni 3 mm, 2-2,5 dəfə

kasacıqdan uzundur. Toxumları uzunsov, xırda, uzunluğu təxminən 1 mm, yarısından yuxarı hissəsi ağ tükcüklərlə örtülmüşdür. May-iyun aylarında çiçəkləyir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyalari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: *Thymelacaeae* Juss.

Canavargiləsi fəsiləsi

Genus: *Daphne* L.- Canavargiləsi cinsi

Species: *Daphne axilliflora* (Reissl.) Pobed - Qoltuqçiçək canavargiləsi

urn:lsid:ipni.org:names:831156-1

Ümumi yayılması: Rusiya (Dağıstan), Gürcüstan və Kiçik Asiyada təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Təbii halda Göyçay rayonunda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Tək-tək və ya qrup şəklində palıd-vələs meşələrində müşahidə edilir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə qısa boylu, budaqlı kol bitkisidir. Budaqlarının rəngi bozumtul rəngdə olur. Canavargiləsinin yarpaqları ellipsşəkilli və ya uzunsuv neştərşəkilli olur. Yarpaqlarının uzunluğu 0,5-2 sm, eni isə 0,3-0,6 sm arasında ola bilər. Yarpaqlarının üst hissəsi seyrək tüklü, alt hissəsi isə uzunsov ağ tüklüdür. Ləçəklər ağ və ya çəhrayı rəngdə ola bilər. Bitkidə çiçəklərin sayı 3-4 arasında olmaqla zoğların uc hissəsində yerləşir. Yumurtalıqlar tükcüklü olub, uzunsovdur çəhrayı və ya qırmızı rəngdə olur. Bitki may-iyun ayları arasında çiçək açır və avqust ayında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008.

Familia: Thymelacaeae Juss.

Canavargiləsi fəsiləsi

Genus: Daphne L.- Canavargiləsi cinsi

Species: Daphne transcaucasica Pobed.- Cənubi Qafqaz canavargiləsi

urn:lsid:ipni.org:names:831382-1.

syn: *Daphne kurdica* (Bornm.) Bornm.

Ümumi yayılması: Cənubi Qafqaz, Türkiyə və İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Təbii halda Naxçıvan MR Şərur (Qaraquş d.), Culfa (Nəhərcik, Göynük k.) Ordubad (Parağa k.) və Göyçay rayonlarında rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Tək-tək və ya qrup şəklində quru daşlı yamaclarda fıstıq-vələs meşələrində, 1900-2500m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə qısa boylu, çoxlu budaqları olan kol bitkisidir. Budaqlarının rəngi bozumtulqonur rəngdə olur. Canavargiləsinin yarpaqları ellipsşəkilli və ya uzunsov neştərşəkilli olur. Yarpaqlarının uzunluğu 0,5-2,5 sm, eni isə 0,4-0,7 sm arasında ola bilər. Yarpaqlarının üst hissəsi seyrək ipəktüklü, alt hissəsi isə uzunsov ağ tüklüdür. Ləçəklər ağ və ya çəhrayı rəngdə olur. Bitkidə çiçəklərin sayı 3-5 arasında olmaqla zoğların uc hissəsində yerləşir. Yumurtalıqlar tükcüklü olub, uzunsovdur çəhrayı və ya qırmızı rəngdə olur. Bitki may-iyun ayları arasında çiçək açıq və avqust ayında isə meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri, 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Thymelacaeae Juss.

Canavargiləsi fəsiləsi

Genus: Daphne L.- Canavargiləsi cinsi

Species: Daphne mucronata Royle - Ensizyarpaq canavargiləsi

Syn.: Daphne angustifolia K. Koch

Ümumi yayılması: Qafqaz, Türkiyə, İran, Əfqanıstan, Pakistan və Hindistanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Təbii halda Naxçıvan MR-də, 2000 m yüksəkliyində və Göyçay rayonunda rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU D2.

Bitdiyi yer: Tək-tək və ya qrup şəklində quru daşlı yamaclarda fıstıq-vələs meşələrində, 1900-2500 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 1-2 (3) m olan budaqlı koldur. Budaqların qabığı bozdur; cavan zoğları qırmızımtıl-qonurdur. Yarpaqları dərili, xətvəri-lansetvari, hər iki ucu biz, uzunluğu 2,5-6 sm, eni 4-7 mm, çılpaq və ya seyrək tükcüklüdür. Çiçək qrupları başcıqlı və ya budaqların uclarında başcıq salxımlıdır; çiçəkləri çəhrayı və ya qonur, 4-12 ədəd, qısa çiçək saplaqlarında xırda, teztökülən, sıxtükcüklü, çiçəkaltlıqlıdır. Çiçəkyanlığı meyvələrdə qalan, üstən sıx, xırda tükcüklüdür. Borucuğu

silindrik, uzunluđu 6-8 mm, sonradan řarřekilli qabarıq olub hissələri yumurtavarı, ucu biz, 2-3 dəfə borucuqdan qısadır. Yuxarı cərgənin erkək-ciklərinin tozluqları çiçək yanlığının borucuğundan çıxır. Yumurtalıđı ipək tükcüklüdü. Dişicik ađzı başcıqlı, oturaqdır. Çəyirdəyi řarřekilli, tükli, narıncı və ya narıncı-qırmızıdır. May-iyun aylarında çiçəkləyir, iyul-avqust aylarında meyvə verir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Azərbaycanın ağac və kolları. I cild. 1961; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri, 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Tiliaceae Juss.

Cökəkimilər fəsiləsi

Genus :Tilia L. – Cökə cinsi

Species:Tilia begonifolia Stev. – Qafqaz cökəsi

Syn.:Tilia caucasica Rupr.

Tilia caucasica f. begonifolia (Stev.) Ig. Vassil.

Tilia officinarum ssp. caucasica (Rupr.) Andonovski

Tilia platyphyllos ssp. caucasica (Rupr.) Loria

Tilia prilipkoana Grossh. & J. Wagner

Ümumi yayılması: Rusiya, Gürcüstan, Ermənistan, Türkiyə və İranda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Böyük və Kiçik Qafqazda, Lənkəran rayonunun aşağı düzən hissədən başlamış yüksək dağ qurşağına qədər meşələrdə yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Tək-tək və ya qrup şəklində, quru daşlı yamaclarda fıstıq-vələs meşələrində, 1900-2500 m yüksəkliklərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 35 m-ədək olan iri ağacdır; geniş arealı vardır, ancaq insanın fəaliyyəti nəticəsində çox seyrəlidir. Bitkinin cavan budaqları qırmızımtıl rəngli, hamar və çılpəqdır. Yarpaqları növbəli düzülür, sadədir, dairəvi və ya enli-ovalvarıdır. Kənarları xırda mişardişlidir. Yarpaqların damarlarının küncələrində dəstə şəklində ağımtıl tükcüklər yerləşir. Çiçəkləri ağımtılsarı rənglidir. Meyvəsi şarvarı və ya azacıq uzunsovdur. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir, avqust-sentyabrda meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.4. 1953; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008;

Familia: Juglandaceae A.Rich.ex Kunth

Qoz fəsiləsi

Genus: Juglans L. – Qoz cinsi

Species: Juglans regia L. – Adi qoz

Ümumi yayılması: Qafqazda (Gürcüstan), Orta Asiyada, Balkan yarımadasında, Kiçik Asiyada, İranda, Əfqanıstanda, Çində, Kaliforniyada, Koreyada və Yaponiyada təbii halda yayılmışdır.

Azərbaycanda yayılması: Quba, Alazan-Əyriçay çökəkliyində, Lənkəran, Naxçıvan MR-də dağlıq yerlərində, Qobustanda (az miqdarda) rast gəlinir.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. NT.

Bitdiyi yer: Meşələrdə, düzənliklərdən başlayıb orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə hündürlüyü 23-35 m-ədək olan iri ağacdır. Gövdəsinin qabığı açıq boz rənglidir və hamardır. Tək halda bitən ağacların çətiri enli olub, sıxdır; meşədə olan ağaclarda isə çətir hündürə qalxır. Bitkinin cavan zoğları yaşılımtıl-qonur rəngdədir. Qabığın üzərində başıqlı vəziləri olan ağ mərciləri vardır. Cavan zoğların özəyi boşdur və pilləli arakəsmələri vardır. Tumurcuqları yumurtaşəkilli dəyirmi olub 4-6 mm uzunluğundadır və yaşılımtıl qonur rəngdə olur. Erkəkciyi olan hamaşçiçəklər konusşəkillidir. Yarpaqları təklələklidir. Yarpaqların üst tərəfi tünd yaşıl parlaq alt tərəfi isə solğun rəngdədir. Yarpaqların uzunluğu 25-50 sm olub uzunsov yumurta və ya ellipsşəkilli olub təpə hissəsi sivridir. Yarpaqlarının kənarı tam və ya azca dişlidir. Yarpaqcıqlarının uzunluğu 5-10 sm eni isə 3-6 sm olur. Təpə yarpaqcıqlar iri olur. Erkəkciyə

sırgalarının uzunluğu 50-10 sm olur. Dışicik çiçəkləri tək-tək və ya 2-4 ədədi bir yerdə cavan zoğların təpəsində olur. Meyvələri yalançı qanadsız çəyirdəkmeyvədir. Meyvə yetişən zaman xarici çiçəkyanlığının rəngi qonurlaşır və çatlayıb qozanı azad edir. Aprel-may ayında çiçək açır, avqust ayının sonlarında meyvəsi yetişməyə başlayır.

Çoxalması: Təbiətdə generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Xüsusi qəbul edilmiş qoruma tədbiri yoxdur.

Zəruri qoruma tədbirləri: Azərbaycanın "Qırmızı Kitabı"na daxil edilməsi zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın "Qırmızı" və "Yaşıl Kitabları"na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.

Familia: Juglandaceae A.Rich.ex Kunth

Qoz fəsiləsi

Genus: Pterocarya Kunth -Yalanqoz cinsi

Species: Pterocarya pterocarpa Kunth ex I. Iljinsk.– Qanadmeyvə yalanqoz

Ann. Sci. Nat. : 345 345 1824.

Ümumi yayılması: Rusiya, Gürcüstan, İran və Türkiyədə təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Balakən, Zaqatala, İsmayilli, Oğuz, Lənkəran rayonları ərazisində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktdir növüdür. EN B2b(i,ii,iii).

Bitdiyi yer: Meşələrdə, çay kənarlarında orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə dəniz səviyyəsindən 1000-1300 m yüksəkliklərə qədər olan yerlərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 20-25 metr hündürlükdə, geniş çətirli ağacdır. Yaşlı ağaclarda gövdə boz rəngli, dərin çatlıdır. Cavan ağacların gövdəsi hamar, zoğları tüklüdür. Bitkinin çətiri qolu-budaqlıdır. Yarpaqlar da tüklü, kənarları dişlidir. Yarpaqcıqlarının sayı 7-19 ədəd olur. Yarpaqcıqların üst hissəsi tündyaşıl, alt üzü isə açıqyaşıldır. Yarpaqcıqların hər iki üzü tüksüzdür. Tumurcuqları 2 sm-ə qədər uzunluqda olub, ucları sivridir. Erkək çiçəkləri sırğa çiçək qrupunda toplanmışdır. Dişi sırğaları uzun olub çoxçiçəklidir. Dişi çiçəkləri saplaqsızdır. Meyvələri ikiqanadlı olub, qozmeyvəlidir. Meyvələrinin uzunluğu 2 sm, eni isə 4,5 sm-ə qədər olur.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların yaradılması zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasialari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Ulmaceae Mirb.

Qarağackimilər fəsiləsi

Genus: Zelkova Spach. - Azat cinsi

Species: Zelkova hyrcana Grossh. & Jarm. - Vələsyarpaq azat (Nil)

syn: Zelkova carpinifolia (Pall.) K. Koch
Linnaea 22: 598 598 1849.

Ümumi yayılması: Rusiya, İran, Türkiyə və Gürcüstanda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Yardımlı, Lerik, Masallı, Astara, Şamaxı və Yuxarı Qarabağ ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. VU B1ab(i,ii,iii)+2ab(iii).

Bitdiyi yer: Meşələrdə, düzənliklərdən başlayıb orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 20-25 m hündürlükdə ağac növüdür. Gövdəsi hamardır və incə budaqları vardır. Cavan zoğları tüklü olub, tumurcuqları 2-3 mm ölçüsündədir. Birilik zoğların yarpaqları 10-12 sm

uzunluqda olub, bir qədər irdir. Yarpaqlarında torvarı damarlanma aydın görünür. Yarpaqları ensiz yumurtaşəkilli olub, 2-9 x 2,5-4,5 sm ölçüsündədir. Yarpaq kənarları dişlidir, lakin dişlərin ucları bir qədər uzunsov sivri olur.

Təkcinli və bir evli bitkidir. Erkək çiçəkləri zoğların uc hissəsindəki yarpaq qoltuqlarından tək-tək çıxır. Dişicikli çiçək zəngşəkilli, yaşılımtıl-ağ və ya qonur rəngdədir. Dişi çiçəklər isə zoğun dib hissəsində, 3-5 ədədi bir yerdə olur. Meyvəsi çəyirdəkli meyvə qrupuna aiddir və təxminən 5 mm diametrindədir. Təbiətdə aşağı və orta dağ qurşağında yayılmışdır və dəniz səviyyəsindən 1500 m yüksəkliklərə qədər çıxır. Aprel ayında çiçəkləyir, meyvəsi isə oktyabr-noyabr aylarında yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Yeni yasaqlıqların təşkili zəruridir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasiaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Ulmaceae Mirb.

Qarağackimilər fəsiləsi

Genus: Zelkova Spach. - Azat cinsi

Species: Zelkova hyrcana A.Grossh. et. Jarm. - Hirkan azatı

Ümumi yayılması: İranda təbii arealı vardır.

Azərbaycanda yayılması: Lənkəran, Yardımlı, Lerik, Masallı, Astara ərazilərində təbii halda yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir bitkisidir. EN
B1ab(I,ii,iii,iv,v)+2b(i)c(ii,iii).

Bitdiyi yer: Meşələrdə, düzənliklərdən başlayıb orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Hündürlüyü 20-25 m olan ağacdır. Gövdəsinin qabığı hamar, yaşılımtıl-boz rəngdədir. Yarpaqları yumurtavari uzunsov, 3-5 sm uzunluqda alt tərəfdən xüsusən damarlar boyu qısa tükcüklü, nadir hallarda çılpaq, 7-9 yan damarlara malikdir. Onların kənarları iti dişli olub, 1-3 mm uzunluqda saplaqlar üzərində yerləşir. Cavan zoğların yarpaqları bir qədər iri olub 12 sm uzunluqdadır meyvəsi bucaqlı, fındıqca, az və ya çox qısa tüklü və ya çılpaq, yaşılımtıl, 5 m uzunluqdadır.

Aprəl ayında çiçəkləyir, meyvələri isə oktyabr-noyabr aylarında yetişir. Hirkan azatı vələsyarpaq azata nisbətən isti və rütubət sevəndir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin təbii areallarında yasaqlıqların yaradılması labüddür.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.2.1951; Флора Азербайджана. т.3. 1952; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitablari”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasialari. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bioekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Vitaceae Juss.

Üzümkimilər fəsiləsi

Genus: Vitis L. – Üzüm cinsi

Species: Vitis sylvestris C.C.Gmel. – Meşə üzümü

syn: Vitis vinifera L.

Fl. Bad. 1: 543. 1805 [Apr-May 1805]

Ümumi yayılması: Azərbaycan, Orta Asiya, Rusiya, Ukrayna, Moldaviya, Gürcüstan, Türkiyə, İran, Əlcəzair, Avropa və Şimali Amerika ölkələrində təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR, Zaqatala-Balakən, Lerik, Yardımlı, Oğuz, Qəbələ, Xanlar rayonları ərazilərində yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktd bitki növüdür. VU D2.

Bitdiyi yer: Meşələrdə, düzənliklərdən başlayıb orta dağ qurşağına qədər olan ərazilərdə rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Meşə üzümü sarmaşan və dırmaşan bitkidir. Gövdəsinin rəngi bozumtul olub nazik çıxıntılıdır. Yarpaqları sadə, dilimlidir. Yarpaqların uzunluğu 5-8 sm ölçüsündə olur. Yarpaq saplaqlarının uzunluğu 5-8 sm, tüklü və ya çılpaq olur. Yarpaqlar gövdə üzərində növbə ilə

düzülmüşdür. Yarpaqlarının kənarları kobud, iti dişlidir. Çiçəkləri bircinslidir. Çiçəkləri salxım çiçək qrupunda toplanmışdır. İki evli bitkidir. May ayında çiçəkləyir və sentyabr ayında meyvəsi yetişir.

Meyvələri qaramtıl-boz, bəzən ağ rəngində olur. Təbiətdə tək və ya qruplar halında rast gəlinir.

Çoxalması: Təbiətdə generativ və vegetativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin yayıldığı bölgələrdə yasaqlıqların təşkil edilməsi vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.6. 1955; Красная Книга СССР. 1984; Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”. 1989; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl Kitabları”na tövsiyə olunan bitki və bitki formasıyaları. 1996 ; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Azərbaycanın nadir və nəsli kəsilməkdə olan oduncaqlı bitkilərinin *in situ* və *ex situ* şəraitində bio-ekoloji xüsusiyyətlərinin reproduksiyasının, reproduksiyasının və repatriasiyasının elmi əsasları, b.e.d. alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı. 2011.

Familia: Zygophyllaceae Lindl.

Həlməlkimilər fəsiləsi

Genus: Zygophyllum L. – Həlməl cinsi

Species: Zygophyllum atriplicoides Fisch. et C.A.Mey. – Sirkanvari

həlməl

Syn.: Halimiphyllum atriplicoides (Fisch. & C.A.Mey.) Boriss.

Index Seminum [St.Petersburg (Petropolitanus)] i. 41.

Ümumi yayılması: Azərbaycan, Orta Asiya (Tyan-Şan, Pamir-Alay Kopetdağ), İran və Ermənistanda təbii arealları vardır.

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan düzənliyində, aşağı dağ qurşağından orta dağ qurşağına qədər olan sahələrdə yayılmışdır.

Statusu: Azərbaycanın nadir, reliktd bitki növüdür. VU A2c+3c.

Bitdiyi yer: Naxçıvan MR-nın quru daşlı olan ərazilərində rast gəlinir.

Təbii ehtiyatı: Azərbaycanda arealı geniş deyildir.

Bioloji xüsusiyyətləri: Təbiətdə 80-100 sm hündürlüyündə dağınıq budaqlı, qabığı ağımtıl-boz rəngdə olan kolcuqdur. İkiyəli bitkidir. Yarpaqları cüt lələkvari, tərs yumurtavari və ya uzunsov, qaidəyə doğru daralır. Çiçəkləri iki-cinsli, bəzən də bircinslidir. İkili çiçəkyanlığının yarpaqları sərbəst, kasayarpaqları isə bünövrədən bitişikdir və meyvələrin üzərində qalır.

Çiçəkləri sarıdır. Ləçəkləri kasayarpağından 1,5 dəfə uzundur. Erkəkcik saplağının bünövrəsində diltikşəkilli çıxıntılar olur. Çiçək tacı çox vaxt ağ və ya sarı, bəzən mavi, qırmızı və ya bənövşəyi rəngdə olur. Qutucuğu dəyirmi, qanadvari çıxıntılı, hər yuvada 1-2 toxumu vardır. Toxumu kiçik, dəyirmi, qonur rənglidir, aprel-may aylarında çiçək açır, iyun ayında meyvəsi yetişir.

Çoxalması: Təbiətdə əsasən generativ yolla çoxalır.

Təbii ehtiyatının dəyişilməsi səbəbləri: Başlıca olaraq insan fəaliyyətidir.

Becərilməsi: Mədəni şəraitdə Nəbatat bağlarında becərilir.

Qəbul edilmiş qoruma tədbirləri: Azərbaycanın “Qırmızı Kitabı”na daxil edilmişdir.

Zəruri qoruma tədbirləri: Bitkinin yayıldığı bölgələrdə yasaqlıqların təşkil edilməsi vacibdir.

Məlumat mənbələri: Деревья и кустарники СССР. т.4.1958; Флора Азербайджана. т.7. 1957; Azərbaycanın “Qırmızı” və “Yaşıl” kitablarına tövsiyə olunan bitki və bitki formasiyaları. 1996; Azərbaycan florasının konspekti. I-III cildlər. 2005; 2006; 2008; Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri. 2008; Naxçıvan MR-nın flora müxtəlifliyi və onun nadir növlərinin qorunması. 2011.